

TALLINNA ÜLIKOOL

kodanikeühiskonna
uurimis- ja
arenduskeskus

KÜSK Kodanikuühiskonna
Sihtkapital

UURINGU RAPORT

KODANIKUALGATUST TOETAVAD VÄÄRTUSED JA KÄITUMISMUSTRID EESTI ELANIKKONNAS 2011-2012

Kodanikeühiskonna uurimis- ja arenduskeskus
Tallinna Ülikool

Tallinn 2012

Uuringu raport:
Kodanikualgatust toetavad väärtused ja käitumismustrid Eesti elanikkonnas 2011-2012

Uuring on valminud Kodanikuühiskonna Sihtkapitali toel

Koostanud:

Kodanikeühiskonna uurimis- ja arenduskeskus,
Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, Tallinna Ülikool

Tallinn 2012

SISUKORD

I	Sissejuhatus	7
II	Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni väärtused elanikkonna hulgas: uurimise viisid	11
2.1	Taust	11
2.2	EKAK-i eesmärgid ja nende rakendumise uurimise võimalused elanikkonnaküsitluse abil	12
2.3	Väärtuste, arvamuste ja tegevuse operatsionaliseerimine ankeetküsitluse jaoks	15
	2.3.1 Kodanikualgatuslik tegevus	15
	2.3.2 Väärtused, hoiakud ja hinnangud	16
2.4	Andmete kogumine, valim ja analüüsimeetodid	18
III	Kodanikualgatusi toetavad väärtused ja käitumismustrid Eesti elanikkonnas: üldpilt	21
3.1	Eesti elanikkond ja kodanikualgatuslikud väärtused	21
	<i>Osalusdemokraatlikud versus esindusdemokraatlikud</i>	21
	<i>Aktiivsusele suunatud orientatsioon versus konformsus</i>	25
	<i>Kollektiivsus versus individuaalsus</i>	28
3.2	Kodanikualgatuslik käitumine Eesti elanikkonnas	33
	<i>Osalemine organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses</i>	33
	<i>Mitmekülgsed kodanikualgatuslikes organisatsioonides osalejad</i>	37
	<i>Organisatsioonideväline, püsiva organisatsioonilise vormita kodanikualgatuslik käitumine</i>	39
3.3	Mis mõjutab inimeste kodanikualgatuslikku käitumist?	45
3.4	Eesti elanike hinnangud ühiskonnast ja kodanikualgatusliku tegevuse mõjukusest	48
3.5	Eesti elanike huvitatus poliitikast	50
3.6	Kodanikualgatus ja sotsiaalne suhtlemine	52
3.7	Kodanikualgatus ja infokanalid	58
	<i>Infokanalid ühiskonnas toimuva kohta</i>	58
	Peatüki kokkuvõte	60

IV Kodanikualgatus Eesti elanikerühmades _____ 63

4.1	Kõige aktiivsemate vastajate rühm _____	63
4.1.1	Kõige aktiivsemate rühm organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses _____	63
4.1.2	Kõige aktiivsemate rühm organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses (sh sotsiaalmeedia kasutajad) _____	65
4.1.3	Kõige passiivsemate vastajate rühm _____	69
4.1.3.1	Kõige passiivsemad organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses _____	69
4.1.3.2	Kõige passiivsemad organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses _____	71
4.1.4	Eesti kodanikuühiskonda kriitiliselt suhtuvate vastajate rühm _____	72
4.1.5	Eesti kodanikuühiskonda optimistlikult suhtuvate vastajate rühm _____	74
	Kokkuvõte _____	76
4.2	Kodanikualgatus erinevates elanikkonna rühmades: idavirumaalased, töötud, noored _____	78
4.2.1	Ida-Virumaa: väärtusorientatsioonid, hoiakud ja kodanikuaktiivsus _____	78
4.2.2	Töötud: väärtusorientatsioonid, hoiakud ja kodanikuaktiivsus _____	82
4.2.3	Noored: väärtusorientatsioonid, hoiakud ja kodanikuaktiivsus _____	85
4.2.4	Väärtusorientatsioonid, hoiakud ning kodanikuaktiivsus: maakonnad ja Tallinna linn _____	86
	Kokkuvõte _____	88

V Kokkuvõte _____ 93

LISA 1. Põhiliste taustaandmete jaotus _____ 99

LISA 2. SUMMARY OF THE STUDY _____ 103

TABELID

Tabel 3.1:	Valik elanike suuremat osalust ja kaasavat riiki toetavatest hoiakutest (N=2992) _____	22
Tabel 3.2:	Ühiskonna juhtimist ja riigivõimu teostamist kaudsemal viisil, läbi esindusdemokraatlike institutsioonide, toetavad hoiakud (N=2992) _____	25
Tabel 3.3:	Organisatsiooni mittekuulumise või organisatsioonist lahkumise põhjused (% organisatsiooni mittekuulujatest) _____	35
Tabel 3.4:	Mitu % vastava tunnusega sotsiaal-demograafilisest rühmast ei kuulu nimetatud organisatsiooni huvipuuduse tõttu? _____	36
Tabel 3.5:	Poliitikat huvitatuse seos vastaja osalemisega organisatsioonides. Mitu % huvitusrühmast pole kunagi kuulunud vastavat tüüpi organisatsiooni? _____	37
Tabel 3.6:	Mitu % vastavat liiki organisatsiooni kuuluvatest vastajatest on osalenud nimetatud kodanikualgatuslikes tegevustes? _____	43
Tabel 3.7:	Sagedat kodanikualgatuslikus tegevuses osalemist mõjutavad tunnused ja nende koosmõjude mudelid _____	46
Tabel 3.8:	Üldist kodanikualgatuslikus tegevuses osalemist mõjutavad tunnused ja nende koosmõjude mudelid _____	47
Tabel 3.9:	Eestimaalaste levinumad suhtlusvormid ja suhtlemisintensiivsus (N=2992) _____	53
Tabel 3.10:	„On parem, kui asjaajamine ei toimu anonüümselt ja on isiklik suhe ametnikuga“. Väitega nõustujate arv ja osakaal vastajarühmades. _____	57
Tabel 3.11:	Kõige olulisemad kanalid informatsiooni saamiseks ühiskonnas toimuva kohta (N=2992) _____	58

JOONISED

Joonis 3.1: Osalusdemokraatliku orientatsiooniga (indeksi maksimaalne väärtus) rühma osakaal maakondades, % vastajatest	23
Joonis 3.2: „Mulle meeldib erinevates tegevustes kaasa lüüa“, väitega nõustujate osakaal vastavas rühmas (%)	26
Joonis 3.3: „Mulle on oluline, mida teised minust arvavad“, väitega nõustujate osakaal vastavas rühmas (%)	27
Joonis 3.4: „Tegutsen meelsamini üksi“, väitega nõustujate osakaal vastavas rühmas (%)	30
Joonis 3.5: Väärtusorientatsioonide/hoiakuliste orientatsioonide seos põhilise suhtlemiskeelega, normeeritud keskmine indeks (% indeksi maksimaalsest võimalikust väärtusest), (N=2992)	32
Joonis 3.6: Väärtusorientatsioonide/hoiakuliste orientatsioonide seos haridusega, normeeritud keskmine indeks (% indeksi maksimaalsest võimalikust väärtusest), (N=2992)	32
Joonis 3.7: Organiseerunud kodanikualgatuslik tegevus. Kuulumine erinevat tüüpi organisatsioonidesse (% , N=2992) , ülejäänud vastajad pole vastavasse organisatsiooni kunagi kuulunud)	34
Joonis 3.8: Mitmekülgset organiseerunud kodanikualgatuslik aktiivsus maakondades normeeritud keskmise indeksi põhjal (näitab maakonna keskmist tulemust kui % võimalikust maksimumist)	38
Joonis 3.9: Organisatsiooniväline kodanikualgatuslik tegevus, (N=2992)	40
Joonis 3.10: Mitteformaalses tegevuses osalenud inimesed, nende organisatsioonilise kuuluvuse/ mittekuuluvuse alusel, (%)	43
Joonis 3.11: Organisatsiooniväline kodanikualgatuslik aktiivsus maakondades normeeritud keskmise indeksi põhjal (näitab maakonna keskmist tulemust kui % võimalikust maksimumist)	45
Joonis 3.12: Eestimaalaste hinnangud Eesti ühiskonnale ja elanikele (N=2992)	48
Joonis 3.13: Hinnangud kodanikuühiskonna ja avaliku võimu suhetele (N=2992)	49
Joonis 3.14: Vastajad, kes nõustuvad väitega, et korruptsioon piirab olulisel määral arengut Eestis osakaal maakondades, %	50
Joonis 3.15: Mil määral olete huvitatud Eesti poliitikast? (N=2992)	51
Joonis 3.16: Naabruskonnaga suhtlemise intensiivsuse seos vabatahtliku osalemisega ühistevuses (kampaania, talgud vms)	55
Joonis 4.1: Kõige aktiivsemad organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses (N=285)	65
Joonis 4.2: Kõige aktiivsemad organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses (N=468)	66
Joonis 4.3: Sotsiaalmeedias aktiivsete vastajate rühm (N=131)	68
Joonis 4.4: Kõige passiivsemad organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses (N=1534)	70
Joonis 4.5: Kõige passiivsemad organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses (N=367)	72
Joonis 4.6: Eesti kodanikuühiskonda kriitiliselt suhtuvad vastajad (N=168)	74
Joonis 4.7: Eesti kodanikuühiskonda optimistlikult suhtuvad vastajad (N=185)	75
Joonis 4.8: Ida-Virumaa venekeelsed vastajad võrdluses venekeelsete elanikega Tallinnas ja mujal Eestis	80
Joonis 4.9: Töötud, väärtusorientatsioonid, kodanikuaktiivsus ja hoiakud kodanikuühiskonna hetkeseisule (N=205)	82
Joonis 4.10: Noorte väärtusorientatsioonid, kodanikuaktiivsus ja hoiakud kodanikuühiskonna hetkeseisule	85

I Sissejuhatus

Kaasaegses teaduslikus diskussioonis käsitletakse kodanikuühiskonna mõiste raames ühiskonna erinevate tahkude vahelisi suhteid. Kodanikuühiskond hõlmab nii informaalset algatust kui mittetulunduslikke organisatsioone, kultuuri ja kommunikatiivseid institutsioone, seadusi, nagu ka teatavaid väärtussüsteeme ja individuaalseid õigusi¹. Nende suhete analüüs on kujunenud demokratiseerumise paradigma üheks kesksemaks teemaks ning arvukates uuringutes on leidnud kinnitust tugeva kodanikuühiskonna ja demokraatia jätkusuutlikkuse vaheline positiivne seos.² Samas tõdevad mitmed, eriti endise sotsialismileeri riikide kodanikuühiskonna uurijad, et reaalsed positiivsed muutused kodanikuühiskonnas ei tule kiirelt.³ Kuivõrd enamikes riikides on tänaseks suudetud luua toimiv juriidiline keskkond ning ehitada üles kodanikualgatust toetavad institutsioonid, siis kaldutakse probleemi põhjusi seletama elanike väärtussüsteemide aeglase muutumisega.

Väärtushinnangud on indiviidi veendumused, mis püsivad lühiperspektiivis üsna muutmatusena, ning millele omakorda tuginevad ka tema hoiakud ja käitumine nagu ka ühiskonna poliitiline kultuur üldisemalt. Ei ole olemas ühte konkreetset väärtuste komplekti, mida tugeva kodanikualgatusliku kultuuri või demokraatiaga seostatakse. Teiste sõnadega, kodanikuühiskonnas võivad ühtviisi tõhusalt tegutseda nii kristlased kui ateistid, nii kosmopoliidid kui rahvuslased. Oluline on sealjuures see, et ise tegutsedes aktsepteeritakse ka teise õigust ühiskonnas ja avalikus mõttevahetuses osaleda. Sellega seoses kõnelevad teadlased “tsiviliseeritusest”,⁴ mida võib mõista kui teatavate kokkuleppeliste väärtuste ja neile põhinevate käitumis-

¹ Cohen, J. and Arato, A. (1992). *Civil Society and Political Theory*. London: The MIT Press, lk 346.

² Vt Linz, J. and Stepan, A. (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press; Diamond, L. (1999). *Development Democracy: Toward Consolidation*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press; Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton UP; Armony, A. (2004). *The Dubious Link: Civic Engagement and Democratization*. Stanford: Stanford University Press.

³ Karklins, R; Zepa, B. (2000). ‘Political Participation in Latvia 1988-2000’. *Paper presented in the 6th ICCEES World Congress in Tampere, 31 July 2000*; Howard, M. M. (2003) *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. Cambridge: Cambridge University Press jt.

⁴ Shils, E. (1992). Kodanikuühiskonna voores. *Akadeemia* Nr. 9.

viiside üldlevinud mudelit ühiskonnas. Tsiiviliseeritus ei eksisteeri iseenesest, apriorselt, vaid seda otsitakse ning luuakse kollektiivse eneseteadvusena.

Eestis võib käsitleda poliitilise kultuuri ning kodanikuühiskonna "tsiviliseerimise" katsena Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni (EKAK) koostamist ning vastuvõtmist. Samas puudub teadmine, milline on dokumendis kokkulepitud väärtuste ja nende saavutamise viiside üldine toetuspind elanikkonnas. S.o mitte teadmine EKAKi olemasolust ja selle sisust, vaid toetus seal esitatud väärtustele. Kuivõrd EKAKi näol on tegemist kättesaamatu ideaaliga, või mil määral ning milliste elanikkonnarühmade osas saab siiski rääkida jagatud väärtustest ning tegutsemisviisidest – Eesti kodanikualgatuslikust tsiiviliseeritusest? Just nendele küsimustele vastuseid otsides sai alguse käesolev uuring.

Lisaks EKAKis esitatule on uuringu eesmärgiks koguda andmeid analüüsima Eesti elanike väärtushinnanguid ja osalemist kodanikualgatuslikus tegevuses tervikuna, kaardistades seda seni üksikküsimustena uuritud välja süstemaatiliselt (nii väärtusi kui tegelikku tegutsemist). Kogutud andmed annavad süsteemse ülevaate Eesti elanikkonna kodanikualgatuslikust toetavatest arusaamadest ja käitumismustritest ja seda mõjutavatest teguritest. Uuringu eripäraks on valimi suurus ja ülesehitus, mis võimaldab varasematest uurimustest märksa üksikasjalikumalt süveneda elanikkonna erinevate rühmade väärtussüsteemidesse ning tegutsemismustritesse. Selliselt leiame elanikkonnast üles nii kõige aktiivsemad, kui ka kodanikualgatuslike seisukohast kõige problemaatilisemad rühmad. Neid andmeid saab kasutada edasiste täpsustatud fookusega süvauuringute algatamisel, samuti vastavatele elanikkonnarühmadele suunatud koolituste või muu tegevuse korraldamisel kodanikualgatuslike edendamisel.

Uuringu raport on jagatud viieks peatükiks. Sissejuhatusele järgneb pikem Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni (EKAK) tutvustav peatükk, milles selgitatakse ka peamiste uurimisküsimuste püstitamist EKAKi taustal ning antakse ülevaade uuringu meetodist. Kolmas peatükk analüüsib Eesti elanike kodanikualgatuslike väärtuste-hoiakute, käitumisviiside ning hinnangute peamisi jooni, andes uuringu tulemuste alusel sellest üldpildi. Neljas peatükk võtab detailsemalt vaatluse alla erinevad elanike rühmad ning analüüsib nii aktiivsemaid kui passiivsemaid tegutsejaid Eestis kodanikualgatuslikul maastikul. Viiendas peatükis võetakse analüüsi

tulemused kokku ja arutletakse, missugune on kodanikuaktiivsuse seis tänases Eestis kümne aasta eest EKAKis püstitatud eesmärkide taustal.

Uuringu teostas Tallinna Ülikooli RASI Kodanikeühiskonna uurimis- ja arenduskeskus (KUAK). Uurimisrühma kuulusid Erle Rikmann, Krista Hinno, Tanel Vallimäe, Mikko Lagerspetz. Raporti küljendas Aivar Joorik. Uuring toimus ajavahemikus september 2011 kuni juuni 2012. Täname Turu-Uuringute AS-i ja eriti Hella Kaldarut sisuka koostöö eest andmete kogumisel. Küsitluse läbiviimine sai teoks tänu Kodanikeühiskonna Sihtkapitali rahalisele toetusele. Meie tänu kuulub ka kõigile küsitluses osalenutele, kelle vastutulekuta ei oleks saanud uuring toimuda.

II Eesti kodanikuühiskonna arengukontseptsiooni väärtused elanikkonna hulgas: uurimise viisid

2.1. Taust

Üheks Eesti kodanikuühiskonna arengut 2000. aastatel kõige rohkem iseloomustavaks suunaks on olnud avaliku võimu ja kolmanda sektori vahelise koostöö tihenemine. Esimeseks ja siia maani olulisimaks dokumendiks millele koostöö toetub on Eesti kodanikuühiskonna arengukontseptsioon (EKAK), mille Riigikogu võttis vastu 2002. aasta 12. detsembril.⁵ Eriliseks teeb dokumendi tõik, et tegemist on Riigikogu otsusega, ja see on edaspidi olnud üheks aluseks Siseministeriumis ette valmistatud kodanikualgatuse toetamise arengukavadele.⁶ Arengukavad määratlevad riigi tähtsaimad tegevussuunad kodanikuühiskonna ning avaliku ja kolmanda sektori vaheliste suhete arendamisel. Samas on nii need kui ka EKAK ise oma sisu poolest suhteliselt üldised; EKAKi kõige otsesemalt riigivõimu kohustavad sätted puudutavad vabariigi valitsuse ja kodanikeühenduste ühiskomisjoni loomist ning Riigikogu arutelu, mis peaks leidma aset igal teisel aastal, et arutada kontseptsiooni elluviimist ja kodanikuühiskonna arengut.

EKAKi sisu ja rakendumist ühiskonnas mõjutas ka selle tekkimise lugu.⁷ 1990. aastate teisel poolel vähenesid Eesti mittetulundusühenduste võimalused välisrahastamiseks ja hakati tunnetama vajadust koostöö järele avaliku võimuga. Huvi dokumendi vastu, mis täpsustaks avaliku

⁵ Dokumendi tekst on kättesaadav aadressil <http://www.ngo.ee/ekak-tekst>

⁶ Siseministerium (2007). *Kodanikualgatuse toetamise arengukava 2007–2010*. http://www.siseministerium.ee/public/KATA_18_12_08.doc; Siseministerium (2011): *Kodanikuühiskonna arengukava 2011–2014*. URL: http://www.siseministerium.ee/public/KODAR_VV_.pdf

⁷ Lagerspetz, Mikko (2004). *From NGOs to Civil Society: A Learning Process*. – Mikko Lagerspetz; Aire Trummal; Rein Ruutsoo & Erle Rikmann: *Non-Profit sector and the Consolidation of Democracy: Studies on the Development of Civil society in Estonia*. Tallinn: The Baltic-American Partnership Program Estonia & Avatud Eesti Fond, lk. 86-103; Laius, Agu (2002): *Eesti kodanikuühiskonna arengukontseptsiooni arengulugu*. – *Riigikogu Toimetised* 6, 2002, lk. 171–177; Liiv, Daimar (2003). *Avaliku võimu ja mittetulundussektori vahelised koostöökokkulepped: uued arengud, uued käsitlused*. – Mikko Lagerspetz; Aire Trummal; Rein Ruutsoo; Erle Rikmann & Daimar Liiv: *Tuntud ja tundmatu kodanikeühiskond*. Tallinn: Balti-Ameerika partnerlusprogramm, Avatud Eesti Fond, lk. 82–100.

ja kolmanda sektori vaheliste suhete aluseid, tundsid eelkõige tugevamate mittetulundusühenduste liidrid, kes juba teatud määral olid probleemistikuga kokku puutunud. Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liidu (EMSL) juhtimisel alustati 2000. aasta kevadel arengukontseptsiooni ettepaneku koostamist, kaasates eksperte ja otsides kontakte Riigikogus esindatud erakondadega. Esialgu seisid rohujuurte tasandi organisatsioonid niisiis protsessist kõrval ning algatajateks oli teatav kolmanda sektori liidrite, ekspertide ja poliitikute eliit. Hiljem, vahetult enne lõpliku ettepaneku Riigikogule esitamist, korraldati mittetulundusühenduste maakondlikke ümarlaudu nagu ka üleriigiline ümarlaud, mis jõudsid küll anda sisendit ettepanekule, kuid mille keskseks sisuks oli pigem valmiva dokumendi tutvustamine. Kokkuvõttes võib öelda, et EKAKi teket ajendas ja selle sisu kujunemise seisukohast oli keskne kolmanda sektori liidrite, ekspertide ja poliitikute koostöö, mitte niivõrd kolmanda sektori kui teraviku ootused. Seetõttu on dokumendi keskmes sektori koostöö avaliku võimuga ning seepärast kajastavad selles mainitud väärtused eliitide ootusi, mis tingimata veel ei omanud ühiskonnas laia kandepinda.

Uute tegutsemispõhimõtete juurutamisel ühiskonnas on oluline, millisel määral need leiavad poolehoidu ja heakskiitu elanikkonna hulgas. “Kodanikuaktiivsuse elavdamine” ja “demokraatia tugevdamine”, millele EKAK annab raamistiku, ei ole kumbki mõeldavad aktiivse ja informeeritud kodanikkonnata. Käesolev elanikkonnaküsitlus annab võimaluse hinnata, millisel määral need eeldused on Eestis olemas, ning analüüsida eraldi EKAKi eesmärkidena sõnastatud väärtuste juurdumist elanikkonnas. Osaliselt puudutavad uurimusküsimused inimeste väärtusi ja hoiakuid, osaliselt aga nende tegevust EKAKis nimetatud valdkondade edendamisel.

2.2. EKAKi eesmärgid ja nende rakendumise uurimise võimalused elanikkonnaküsitluse abil

Seadusandlikud dokumendid võivad üldiselt täita kahte ülesannet: mõned nendest sisaldavad konkreetseid kohustusi, selgeid rakendusmehhanisme ning vastutuse jaotust. Mõne dokumendi peamine tähtsus on aga pigem sümboolne: riigivõim näitab oma seisukohta selles, millised väärtused on ühiskonna jaoks olulised.⁸ EKAKi puhul on nimelt see sümboolne tähendus

⁸ Zeegers, Nicolle; Willem J. Witteveen & Bart van Klink (eds) (2005). *Social and Symbolic Effects of Legislation under The Rule of Law*. Lampeter: Edwin Mellen

olnud olulisem; kodanikeühenduste ja avaliku võimu koostöö arendamisel on osapooltel olnud võimalik viidata dokumendis eesmärkidena formuleeritud väärtustele.

Dokument nimetab järgnevaid kodanikuühiskonna ja avaliku võimu koostöö eesmärke:

1. kodanikualgatuse ja osalusdemokraatia edendamine;
2. vabatahtliku tegevuse kui kodanikuksolemise olulise tunnuse väärtustamine;
3. kodanike majanduslike, sotsiaalsete ja poliitiliste õiguste ja kohustuste parema tundmise ning järgimise edendamine;
4. kodanike vastutustunde arendamine oma pere, kaaskodanike, kodukoha, riigi ja maailma ees;
5. kodanikeühenduste ja avaliku võimu koostöö aluseks olevate väärtuste ja põhimõtete teadvustamine ning vastastikuste kohustuste, õiguste ja tegevusprioriteetide piiritlemine;
6. kodanikeühenduste kui demokraatia arengu vältimatu teguri toimimiseks ja tugevdamiseks soodsa keskkonna loomine;
7. kodanikualgatuse tugisüsteemi arendamine;
8. heade koostöötavade ning ametiasutuste ja kodanike ning nende ühenduste koostööd soodustavate teadmiste levitamine;
9. kodanike ja nende ühenduste laialdasem kaasamine poliitikate ja õigusaktide väljatöötamis-, teostamis- ja analüüsiprotsessi ning selleks vajalike teabekanalite ja mehhanismide arendamine;
10. ebapiisavalt esindatud või tunnustamata kodanike ja nende ühenduste erihuvide ja vajaduste tunnustamine ja arvessevõtt avaliku elu korraldamisel;
11. heategevust ja filantroopiat soodustava keskkonna loomine ning ärisektori kaasamine.

Nimetatud eesmärgid on seotud nii **kodanikeühenduste, avaliku võimu** (riigi ja kohalike omavalitsuste) kui ka **kogu elanikkonna** arenguga. Avaliku ja kolmanda sektori tegevus peaks kokkuvõttes soodustama aktiivsuse, koostöö ja vastutustunde levimist kogu elanikkonna hulgas kõigis ühiskonnaelu valdkondades. Elanikkonna aktiivsuse, teadmiste, väärtuste ja hoiakutega on eesmärkidest kõige otsemini seotud kuus: **1. kodanikualgatuse ja osalusdemokraatia edendamine; 2. vabatahtliku tegevuse kui kodanikuksolemise olulise tunnuse väärtustamine; 3. kodanike majanduslike, sotsiaalsete ja poliitiliste õiguste ja kohustuste parema**

tundmise ning järgimise edendamine; 4. kodanike vastutustunde arendamine oma pere, kaaskodanike, kodukoha, riigi ja maailma ees; 6. kodanikeühenduste kui demokraatia arengu vältimatu teguri toimimiseks ja tugevnemiseks soodsa keskkonna loomine; ning 10. Ebapiisavalt esindatud või tunnustamata kodanike ja nende ühenduste erihuvide ja vajaduste tunnustamine ja arvessevõtt avaliku elu korraldamisel.

Siseministeriumis valminud kodanikualgatuse arengukavad on püüdnud EKAKi eesmärkidest järeldada konkreetsemaid tegevusjuhiseid. Ministeriumi tellimusel on valminud ka kaks raportit, kus on välja töötatud indikaatorid, millega oleks võimalik kontseptsiooni rakendumist seirata.⁹ 2006. aastal valminud raport sõnastab hulga uurimusküsimusi, millele elanikkonna küsitlused võiksid anda vastuseid.¹⁰ Esimene puudutab elanike organiseerumist, mida tuleks analüüsida regioonide ja sotsiaaldemograafiliste rühmade kaupa. See küsimus on seotud eelkõige EKAKi eesmärkidega 1, 6 ja 10. Teisalt on eesmärkide 1 ja 4 seisukohast oluline selgitada elanike valmisolekut mitteinstitutionaalseks kodanikualgatuseks; st tegutseda ühiskonna mõjutamise nimel muul viisil kui läbi poliitiliste institutsioonide või mittetulundusühenduste. Demokraatia ja kodanikualgatuse arengut, sh. valmidust ühiskonna arengu eest laiemalt vastutust võtta (eesmärgid 1, 2, 4 ja 6) mõjutab ka usaldus poliitiliste institutsioonide ning valitsusväliste organisatsioonide vastu. Lisaks on vajalik uurida vabatahtlikkuse ulatust ja sellesse suhtumist (eesmärk 2), elanikke teadlikkust oma õigustest ja kodanikualgatuse võimalustest (3) ning puuetega inimeste ja vähem esindatud gruppide organiseerumist ja mõjuvõimalusi (10).

⁹ Mikko Lagerspetz; Erle Rikmann; Anne-Liis Peterson; Mari Sepp & Tanel Vallimäe (2006). *Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni rakendumise indikaatorid: uurimuse aruanne*. Tallinn: KUAK (kättesaadav aadressil http://www.siseministerium.ee/public/EKAKi_indikaatorid_aruanne_06.pdf); Mikko Lagerspetz (töörühma juht) (2009). *Eesti kodanikuühiskonna arengu indikaatorid, uuringute vajadused ning ettepanek uue kodanikuühiskonna arengukava lähteülesandeks*. Siseministeriumi ja Tallinna Ülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudi vahel sõlmitud riigieelarvelise eraldise kasutamise lepingu nr 7. 1-9-3/52 täitmise lõpparuanne. Tallinn: TLÜ RASI KUAK & Siseministerium (Käsikiri)

¹⁰ Lagerspetz jt. 2006, lk. 18

2.3 Väärtuste, arvamuste ja tegevuse operatsionaliseerimine ankeetküsitluse jaoks

2.3.1 Kodanikualgatuslik tegevus

Erinevaid EKAKis mainitud eesmärgi ühendab soov edendada kodanikuühiskonna arengut Eestis. Kodanikuühiskond ise on muidugi mitmeti mõistetav termin.¹¹ EKAKis tähistatakse sellega "inimeste omaalgatuslikku koostööd oma huvide järgimiseks ning avalike asjade arutamises ja otsustamises osalemiseks, samuti seda koostööd võimaldavaid ühendusi, võrgustikke ja institutsioone". EKAKi algatajad ja selle heaks kiitnud Riigikogu lootsid muuhulgas, et selle tulemusena kasvab elanikkonna osalemine erinevate mittetulundusühenduste tegevuses. Kodanikuühiskonna tugevust hinnates kasutataksegi ühe tavapärase näitajana inimeste liikmelisust mittetulundusühendustes. EKAKi aluseks on kodanikuühiskonna suhteliselt lai definitsioon, milles mainitud "ühenduste, võrgustike ja institutsioonide" hulka võib lisaks mittetulundusühendustele lugeda ka poliitilisi parteisid või erakondi, kirikuid või usuühendusi ning ametiühinguid.

Kodanikuühiskonna ühendustes osalemise kohta on ka varem esitatud küsimusi erinevates elanikkonnaküsitlustes.¹² Võrdluses EL liikmetest naaberriikidega (sh Lätiga) on Eesti elanike osalemine ühendustes tagasihoidlik, eriti osalus ametiühingutes ja usuühendustes. Samas viitavad võrdleva uurimuse *European Values Survey* tulemused aastast 2008 sellele, et teatud tüüpi ühenduste – kultuuriseltside ja naisseltside – liikmelisus on Eestis suhteliselt sagedane võrreldes Põhjamaadega.¹³

Küsitluses on seekord peetud otstarbekaks, pidades silmas muuhulgas rahvusvaheliste võrdluste võimalusi, küsida nii praeguse osalemise kohta, kui ka selle kohta, kas vastaja on varem

¹¹ Vt Mikko Lagerspetz (2007). *Kodanikuühiskonna lühisõnastik*. Tallinn: Siseministeerium: lk. 9–10. URL: <http://www.siseministeerium.ee/public/KYsonastik07WEB.pdf>

¹² Vt Krista Hinno; Mikko Lagerspetz & Tanel Vallimäe (2009). *Kolmas sektor arvupeeglis. Küsitlus- ja statistikaandmeid mittetulundusühenduste ja nendes osalejate kohta 2004–2007*. Tallinn: Tallinna ülikool, 29–41

¹³ Susan Sundback (2012). Membership and activity in the Scandinavian, Finnish and Estonian Civil Societies. Analysis based on data from the European Values Study 2008. *Ettekanne Westermarck Society aastakonverentsil Kuopios, 29-30.3.2012 (käsikiri)*

osalenud küsitud laadi ühenduses või osaleb selles praegu mitte aktiivse, vaid passiivse liikmena.

Inimeste osalemine oma huvide järgimisel ja avalike küsimuste arutamisel võib aga võtta ka teisi vorme peale ühenduste liikmeks olemise – näiteks esinemine meediakanalites (sealhulgas Internetis) kommentaaridega, allkirjade andmine ja kogumine, osalemine meeleavaldustel, suhtlemine mõne ametkonnaga selleks, et mõne üldisema ühiskondliku probleemi lahendamisel kaasa aidata. Ka vabatahtlik tegevus ja annetamine on üheks viisiks, kuidas kodanikuühiskonnas osaleda. Selliste n-ö. mitteorganiseeritud kodanikualgatuse vormides on idaeurooplased üldiselt osalenud lääneeurooplastest tagasihoidlikumalt. Samas on need erinevused väiksemad kui siis, kui võrrelda üksnes tegutsemisvorme, mis nõuavad enda sidumist mõne organisatsiooni või pikemaajalisema tegevusega.¹⁴ Eesti elanike mitteinstitutionaalse kodanikuaktiivsuse kohta on seni suhteliselt vähe teavet, kuna Eesti ei osalenud neid käsitletud uuringus ISSP 2004.

Erinevad sotsiaalse kapitali mõistet rakendavad käsitlused tõstavad esile ka teisi inimeste koostegutsemise vorme peale ühinguaktiivsuse.¹⁵ Igasugused mittehierarhilised suhted, sealhulgas aja- viitmine naabrite, sõprade, sugulaste ja sarnastest harrastustest huvitatud kaaslastega, lisavad kogukonnale võimet vajaduse korral tegutseda koos ühiste huvide ja väärtuste edendamisel. Seetõttu on ankeeti lisatud ka sellist koostegutsemist puudutavaid küsimusi.

2.3.2 Väärtused, hoiakud ja hinnangud

EKAK:i eesmärgid ja nende seletused tõstavad esile aktiivset, teadlikku ja vastutustundlikku kodanikku, kes ei jää enda ja avalike huvide kaitsmisel lootma ainult avalikule võimule ja poliitilistele institutsioonidele. Nagu dokument sõnastab, on “demokraatliku riigikorra püsimiseks ja arenguks /.../ avalikul võimul vaja kuulata kodanikke ja teha koostööd võimalikult paljudega neist”. Selles kajastub arusaam osalusdemokraatiast kui esindusdemokraatia toimimise jaoks

¹⁴ Mikko Lagerspetz (2009). Still Citizen vs. State? Post-Communist prospects for democracy in Europe. – Annamari Konttinen (ed.). *Civic Mind and Good Citizenship. Comparative Perspectives*. Tampere: Tampere University Press: 147–168

¹⁵ Robert D. Putnam (1993). *Making Democracy Work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton UP; Robert D. Putnam (2008). *Üksi keeglisaalis. Ameerika kogukonnaelu kokkuvarisemine ja taassünd*. Tallinn: Hermes

vajalikust täiendavast komponendist. Osalusdemokraatia eeldab omakorda, et kodanikud näevad endal aktiivset rolli ühiskonna probleemide arutlemisel ja lahendamisel; et nad peavad seda võimalikuks ka siis, kui nad peavad vastanduma kas poliitilisele hetkeolukorrale või avalikule arvamusele; ning et nad on valmis tegutsema koos mõttekaaslastega. Ankeet sisaldab küsimusi nende väärtuste ja vastavate hoiakute kohta, mis puudutavad nii vastaja isiklike tõekspidamisi kui ka valmidust nende edendamiseks tegutseda. Väited on esitatud vastandlike paaridena, mille kohta vastaja peab hindama, millisel määral, emb-kumb väide teda või tema tõekspidamisi iseloomustab.

Eelnevale lisaks eeldab aktiivne tegutsemine ühiskonnas ka seda, et inimene näeb oma tegevuse tulemlikkust – et sellest võib tõusta kasu temale endale, temaga sarnases olukorras olijatele või kogu ühiskonnale. Inimese potentsiaalset aktiivsust mõjutab tema hinnang kodanikuühiskonna ja kodanikuaktiivsuse seisukorrale Eestis: kas riigivalitsemine, inimese koostöötähe ja –oskused ning nende teadlikkus on tema arvates tasemel, mis võimaldab tulemuslikku kodanikualgatuslikust ja niisiis julgustab teda paigutama sellesse oma aega, oskusi, vaimujõudu ja teisi ressursse? Ka neid arvamusi on ankeedis kaardistatud esitades vastanduvaid väiteid elanikkonna aktiivsuse ning üldiste ühiskondlike arengute kohta.

Nii arvamuste-hinnangute, väärtuste-hoiakute, kui ka kodanikualgatusliku tegevuse kohta saadud vastuseid tuleb analüüsida erinevate sotsiaaldemograafiliste rühmade kaupa. Senised uurimused on näidanud kodanikuaktiivsuse suurt seotust hariduse, rahvuse, sissetulekute, vanuse ja elukohaga.¹⁶ Vaatamata EKAKi keskendumisele koostööle avaliku sektori ja kodanikeühenduste vahel (mille liikmeskonnad siiski moodustavad üksnes väikese osa elanikkonnast), puudutavad eesmärkides kajastuvad väärtused siiski kõiki Eesti elanikke. Eraldi on EKAKis ka tõstetud esile “ebapiisavalt esindatud või tunnustamata kodanike ja nende ühenduste erihuvide ja vajaduste tunnustamine ja arvessevõtt avaliku elu korraldamisel”. Raportis keskendub peatükk IV Eesti elanikkonna aktiivsematele ja passiivsematele rühmadele kodanikualgatuslikus tegevuses.

¹⁶ Hinno jt. (2009)

2.4 Andmete kogumine, valim ja analüüsimeetodid

Käesoleva uuringu andmed tuginevad 2011. aasta sügisel läbi viidud esinduslikule elanikkonnaküsitlusele. Andmekogumise viis läbi Turu-Uuringute AS kolmes järjestikus omnibussis. Andmekogumist kavandades peeti pidanud silmas kahte asjaolu: valimi suurust, mis võimaldaks uuringu eesmärkide täitmist, ning uuringu optimaalset maksumust. Kolme omnibussi andmed kokku 2992 vastajaga võimaldasid statistiliselt analüüsida nii elanikkonda tervikuna, kui eraldi spetsiifilisi vastajarühmi nii, et säiliks andmete usaldusväärsus ja esinduslikkus. Küsitlusmeetodiks oli silmast-silma küsitlus. Vastajad valiti mitmeastmelise juhuvaliku meetodil. Turu-Uuringute AS kirjeldatud andmekogumismetoodika kohaselt lähtuti 100 küsitluspunktist, mis olid jaotatud vastavalt Eesti administratiivsele jaotusele, asulatüüpide proportsioonidele ja elanikkonnatihedusele. Vastajate valikul lähtuti etteantud stardiaadressist valimipunktis, marsruudi läbimise reeglitest ning noorema mehe reeglist leibkonnast. Igast leibkonnast küsitleti vaid üht pereliiget. Küsitlused toimusid eesti või vene keeles vastavalt respondendi valikule. Küsitlemisel kasutati kaarte vastusevariantide või skaaladega, et hõlbustada vastajal küsimusest arusaamist.

Tabel 2.1: Andmekogumise etapid ning osavalimite suurused

Omnibuss	N
15.-28.september	998
13.-26.oktoober	1001
10.-23.november	993
Kokku	2992

Andmeanalüüs viidi läbi, kasutades statistikapaketti SPSS 17.0. Esmases analüüsis kasutati kirjeldava statistika meetodeid: risttabeleid, suhtelisi sagedusi ning tunnuste korrelatsioone¹⁷. Seoste statistilist olulisust testiti χ^2 -statistikuga, ordinaalskaalal mõõdetud tunnuste vahelisi seoseid hinnati täiendavalt Spearmani astakorrelatsiooni abil. Esialgsed vastused teisendati ka

¹⁷ Statistilise olulisuse nivooks on võetud $p=0,05$. Nominaaltunnuste vaheliste seoste tugevuse uurimisel kasutatud korrelatsioonikordajat Crameri V on raportis tõlgendatud järgmiselt: väärtus on suurem kui 0,1, aga väiksem kui 0,3 = nõrk seos; 0,3 kuni 0,5 = keskmise tugevusega seos; > 0,5=tugev seos.

binaarseteks tunnusteks, grupeerides mõõdukalt ja tugevalt väljendatud sarnased hoiakud kokku. Likerti skaalal mõõdetud tunnuste puhul võrreldi hinnangute keskmisi.

Analüüsi teises etapis kasutati põhilise analüüsivahendina indekseid. Teoreetilistele kaalutlustele tuginedes operatsionaliseeriti kuus väärtuste indeksit ning samuti indeksid sotsiaalse aktiivsuse ja hoiakute hindamiseks. Tunnuste sobivust indeksite moodustamiseks hinnati Cronbachi alfaga. Täiendavalt kasutati uuritavate rühmade omavaheliseks võrdlemiseks nn. normeeritud keskmisi indekseid. Normeeritud keskmine indeks näitab, mitu protsenti on vastava indeksi keskmine väärtus analüüsitavas rühmas indeksi maksimaalsest võimalikust väärtusest. Seda näitajat kasutati mõõdikuks uuritavate rühmade keskmise aktiivsuse ja hoiakulise orientatsiooni jne kohta.

Analüüsi käigus moodustati respondentide rühmad, kelle puhul vastav aktiivsuse *resp.* Väärtusorientatsiooni indeks oli maksimaalse väärtusega. Tõlgendasime neid antud omadust kõige tugevamini kandvate (nt kõige aktiivsemate, kõige osalusdemokraatlikemate hoiakutega jne) isikute rühmadena. Seejärel analüüsiti nende rühmade koosseisu sotsiaal-demograafiliste tunnuste põhjal. Lisaks uuriti, milline on kirjeldatud rühmade osakaal valimis tervikuna. Peamiseks analüüsitud vastajaid iseloomustavateks taustatunnusteks olid haridustase, vanus, sugu, suhtluskeel, sissetulek ja elukoht.

Erinevate sotsiaaldemograafiliste tunnuste, väärtusorientatsioonide ning hoiakuliste tegurite mõju hindamiseks osalemisaktiivsusele rakendati mitmemõõtmelist logistilist regressiooni-analüüsi, mille puhul sõltuv muutuja on järjestustunnus (*ordinal regression*). Koostati regressioonimudeleid, mille puhul sõltuva muutujana kasutati osalemisaktiivsuse indeksit (eristati nii sagedast kui üldist osalemisaktiivsust) ning lähtemudelites olid sõltumatuteks muutujateks sotsiaal-demograafilised tunnused, esialgseid mudeleid laiendati väärtusorientatsioone ning hoiakuid esitavate tunnustega.

III Kodanikualgatust toetavad väärtused ja käitumismustrid Eesti elanikkonnas: üldpilt

3.1 Eesti elanikkond ja kodanikualgatuslikud väärtused

Samal ajal kui Lääne vanad demokraatlikud riigid kurdavad elanike huvi ja usalduse vähenemise üle esindusdemokraatlikesse institutsioonidesse, näitavad ka Eesti uuringute tulemused, et valimisaktiivsus püsib jätkuvalt madalalpoolne ning poliitiliste erakondade liikmeskonnad väikesearvulised. Tugevate demokraatlike traditsioonidega ühiskondades tasakaalustavad ühiskonna sidusust ja rahva osalusvõimalusi poliitikamaastikul pika aja jooksul kujunenud kodanikualgatuslike organisatsioonide võrgustikud. Noortes demokraatiates on seegi valdkond tervikuna pigem abi küsija kui täiendavate võimaluste pakkuja rollis, välja arvatud mõned erandlikud organisatsioonid. Kodanikuühiskond Eestis edeneb aeglaselt, tekib küsimus, mis on selle põhjuseks? Kas tõesti piiravad veel tänagi kodanikualgatuslikku tegutsemist nõukogulikust parteiriigist ning sealsest ühiskonnakorraldusest pärinevad tõekspidamised, normid ja sissejuurdunud käitumisharjumused? Või on probleem milleski muus? Alustame nendele küsimustele vastuste otsimist eestimaalastele omaste väärtuste ning hoiakute tasandilt.

Osalusdemokraatlikud versus esindusdemokraatlikud

Demokraatia tähendab teatavasti rahva võimu. Seda võimu võib teostada erinevatel viisidel. Oma uuringusse valisime Eesti elanike hoiakuid mõõtma ühe levinuma demokraatiakäsitluste jaotuse – osalusdemokraatia versus esindusdemokraatia.

Algses tähenduses tähistab mõiste osalusdemokraatia niisugust (antiikset) otsedemokraatia vormi, mille raames kõik vastuvõetavad otsused sünnivad kodanike osavõtul. Enamlevinud, aga märksa kitsamas tähenduses on osalusdemokraatia mõistega hakatud tähistama inimeste õigusi ja võimalusi osaleda nende otsuste kujundamisel, mis mõjutavad nende elu-olu. Nii on

seada käsitletud ka EKAKis, tõsi, pigem organiseerunud kodanikualgatuse, kui üksikkodanike perspektiivist.

Esindusdemokraatia on lühidalt kokkuvõetuna niisugune demokraatia vorm, kus kodanikud valivad kellegi – tavaliselt poliitilise partei esindaja – end otsuste tegemise ning valitsemise protsessis esindama. Selle demokraatia vormi laialdast levikut põhjendatakse peamiselt valitsemise suurema efektiivsusega – seda on hõlpsam ja odavam rakendada tänapäevastes suurte kodanikkondadega riikides. Samas ei toimi esindusdemokraatia probleemidevabalt. Olgu need seotud läbi valimiste saadud esinduslikkuse küsitavuse, väliste kontrollivõimaluste vähesusega, rahva poliitikast võõrandumise või muu sarnasega, aga tulemuseks on demokraatliku süsteemi legitiimsuse langus. Ka näiliselt hästi toimiv esindusdemokraatia vajab legitiimsuse säilimiseks aktiivset kodanikkonda ja nende osalust.

Enamikes tänapäevastes demokraatlikes riikides võib kohata sümbioosi mõlemast demokraatia vormist: riiklikul tasandil on ülekaalus esindusdemokraatlik poliitikakorraldus, samas kui munitsipaaltasandil võib kohata olenevalt riigist rohkemal või vähemal määral osalus- või otse-demokraatlikke kaasamisvorme.

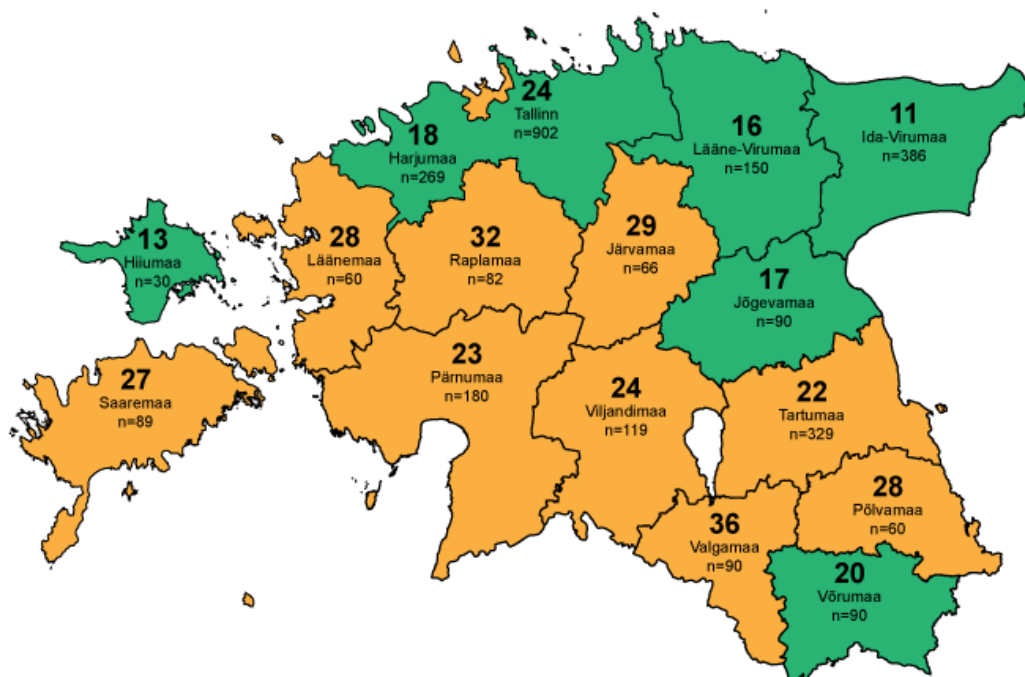
Tabel 3.1: Valik elanike suuremat osalust ja kaasavat riiki toetavatest hoiakutest (N=2992)

	Täiesti või pigem nõus (%)	Keskmine hinnang*	Standardhälve
Koos tegutsedes saavutab ühiskondlikes asjades enam kui üksinda	91	1,6	0,7
Inimesed peaksid aktiivselt osalema ka ühiskondlike küsimuste lahendamisel	79	1,9	0,9
Inimestel peab olema võrdne võimalus ühiskondlikult tegutseda, sõltumata nende poliitilisest kuuluvusest või eelistustest	75	2,0	1,0
Ühiskonnaliikmed peavad ise jälgima, et poliitikud ja ametnikud tegutseksid vastutustundlikult	69	2,1	1,0
Ühiskonnaliikmed peavad ise juhtima tähelepanu ühiskonna probleemidele	68	2,1	0,9
Ühingute ja seltside tegevus on kasulik kogu ühiskonnale	67	2,1	1,0
Ühiskondlike probleemide lahendamisel on tähtis igaühe arvamus	59	2,3	1,0
On parem, kui asjaajamisel ei pea ametnikke isiklikult tundma	57	2,3	1,1
Riik peab austama ja arvestama inimeste seisukohti ka siis, kui need ei ole kooskõlas (ühiskonna) enamuse huvidega	52	2,4	1,0

* Likerti skaalal 1-4, kus 1="täiesti nõus"

Meie uuringus kaardistas elanike hoiakuid üheteistkümnest küsimusest koosnev blokk, mis oli üles ehitatud vastandväidete paaridele. Neist küsimustest üheksa olid valitud selliselt, et üks väide esindas pigem osalusdemokraatlikku ning sama paari teine väide pigem esindusdemokraatlikku hoiakut. Vastaja võis valida, kas ta eelistab pigem või täielikult ühte paarina esitatud väidetest. Selgus, et enamikule Eesti elanikkonnast on omased suuremat poliitilist kaasatust taotlevad hoiakud. Nendega koos, aga mõnevõrra väiksema toetajaskonnaga, on järgneva tabeli alaosas leidnud kohti ka nn liberaalset demokraatiat ja piirangutevabamat ühiskonnakorraldust toetavad hoiakud.

Inimeste suuremat kaasatust ühiskonna ja riigi asjade korraldamisel taotlevad hoiakud on keskmisest sagedamini omased haritumatele, suurema sissetulekuga, ning eestikeelsetele vastajatele, vanuses 20 kuni 49 eluaastat. Nende hoiakute kandjate hulgas on ka naisi meestest mõnevõrra enam, ent soolised erinevused ei ole kõikide hoiakute osas statistiliselt olulised. Vastajate sotsiaalse positsiooni alusel on osalushoiakud keskmisest sagedamini omased ettevõtjatele, juhtidele, tipp- ja keskastme spetsialistidele.

Joonis 3.1 Osalusdemokraatliku orientatsiooniga (indeksi maksimaalne väärtus) rühma osakaal maakondades, % vastajatest.¹⁸

¹⁸ Kollase värviga on tähistatud maakonnad, kus osalusdemokraatliku orientatsiooniga vastajate osakaal oli Eesti keskmisel (22%) või üle keskmise taseme. Rohelise värviga tähistatud maakondades jäi küsitluses järjekindlalt osalusdemokraatlikke hoiakuid väljendanud vastajate osa allapoole Eesti keskmise näitaja väärtust.

Kui ligemale kaks kolmandikku vastajatest kaldus üldiselt eelistama osalusdemokraatlikke hoiakuid, siis umbes neljandik respondentidest tegid seda järjepidevalt enamike valikute osas. Nende valikute süstemaatilisus lubab juba rääkida osalusdemokraatlikust orientatsioonist. Joonisel on esitatud osalusdemokraatliku orientatsiooniga vastajarühmade osakaal Eesti erinevate maakondade vastajate hulgas

Liberaalset ja võimalikult väheste piirangutega ühiskonnamudelit toetavate hoiakute osas ei teki sarnaselt osalusdemokraatlikele hoiakutele ühist mustrit, ehk selgelt eristuvate tunnustega vastajaterühma ja nende omast väärtusorientatsiooni. Liberaalsete hoiakutega inimesi on enam-vähem ühepalju kõikide haridustasemetega vastajate hulgas. Vastuste jaotus sissetuleku alusel annab küll veidi suuremad erinevused vastuste protsendimäärades, kuid statistiliselt olulised¹⁹ on need peamiselt suurima sissetulekuga vastajatel, kelle hulgas on liberaalse ühiskonnamudeli pooldajaid teistest sissetulekurühmadest keskmiselt sagedamini. Vastajate vanust silmas pidades on liberaalsete hoiakute kandjaid mõnevõrra rohkem nooremate inimeste hulgas, eriti noorimas vanuserühmas (15–19aastased) ja vähem vanemapoolsete (eriti 60–74aastased) hulgas. Ka eri rahvusega vastajate seas on niinimetatud liberaalide osakaal võrdlemisi sarnane. Selge eristus ilmneb üksnes väitega “On parem, kui asjaajamisel ei pea ametnikke isiklikult tundma” nõustumisega osas. Kui eestikeelsetest vastajatest nõustub sellega 63%, siis venekeelsetest alla pooled ehk 42%.

Ümardatult umbes kolmandikku elanikkonnast iseloomustab üldjoontes arusaam poliitikast kui professionaalsest tegutsemisväljast, kuhu tavakodanikul valimiste vahepeal suurt asja ei ole. Käsitleme taolisi arusaami riigi ja ühiskonna toimimisest kui esindusdemokraatlikke hoiakuid. Esindusdemokraatlikud hoiakud on omased pigem madalama haridustasemega, väiksema sissetulekuga ja noorematele inimestele.

Näiteks kui kõikide vastajate keskmise näitajana nõustus 32% väitega, et “Ühiskonnaliikmed võivad usaldada probleemide esiletoomise poliitikutele ja ametnikele”, siis alg- või põhiharidusega vastajatest oli nõustujaid 40%, kutse-, kesk- või kesk-eri haridusega vastajatest 33% ja kõrgharidusega vastajate hulgas oli väitega nõustujaid 25%.

¹⁹ Siin ja edaspidi on mõistetud statistiliselt olulise seosena väärtuste erinevust, mille eksimistöenäosus jääb alla poole $p < 0,05$ ning statistiliselt väga olulise seosena, kui $p < 0,01$.

Tabel 3.2: Ühiskonna juhtimist ja riigivõimu teostamist kaudsemal viisil, läbi esindusdemokraatlike institutsioonide, toetavad hoiakud (N=2992).

	Täiesti või pigem nõus (%)	Keskmine hinnang*	Standard-hälve
Riik peaks oma tegevuses toetuma enamuse seisukohtadele	48	2,6	1,0
On parem, kui asjaajamine ei toimu anonüümselt ja on isiklik suhe ametnikuga	43	2,7	1,1
Ühiskondlikke probleeme peaksid lahendama üksnes oma valdkonna eksperdid	41	2,7	1,0
Ühingud ja seltsid on kasulikud põhiliselt vaid nende liikmetele	33	2,9	1,0
Ühiskonnaliikmed võivad usaldada probleemide esiletoomise poliitikutele ja ametnikele	32	2,9	0,9
Inimesed võivad jätta kontrolli vastutuse üle riigiasutustele	31	2,9	1,0
Mitte kõikide poliitiliste eelistustega inimesed ei sobi osalema ühiskonna küsimuste lahendamisel	25	3,0	1,0
Ühiskondlike küsimuste lahendamine jäägu valimistel valitud esindajate ülesandeks	21	3,1	0,9
Koos tegutsemine tekitab juurde uusi probleeme, üksi tegutsedes saab parema tulemuse	9	3,4	0,7

* Likerti skaalal 1-4, kus 1="täiesti nõus"

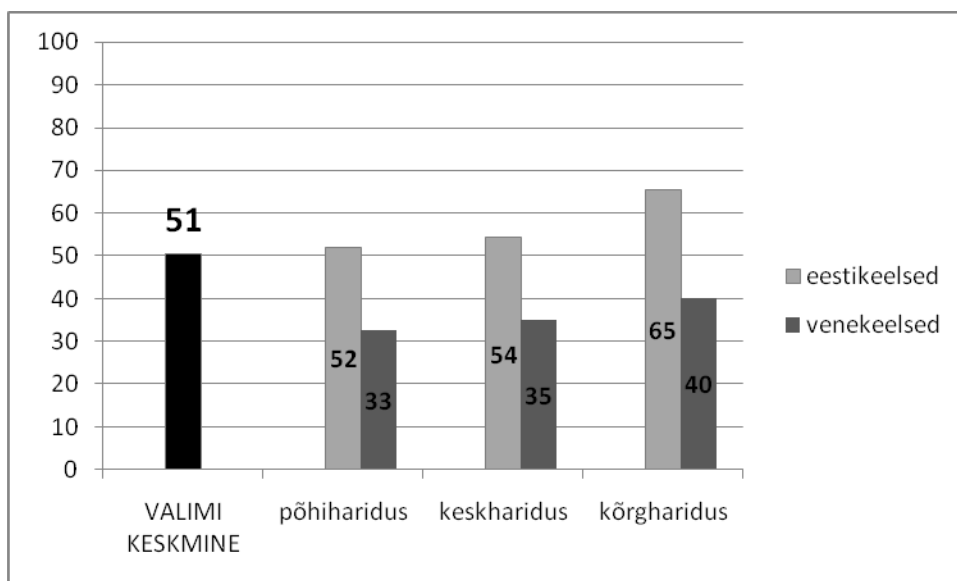
Esindusdemokraatliku väärtusorientatsiooni kandjateks ehk järjekindlalt erinevate esindusdemokraatlike hoiakutega nõustujaid on vastanute hulgas kokku kõigest 3% (99 inimest). Esindusdemokraatlikku orientatsiooni esineb sagedamini venekeelsetel vastajatel, eriti noorimas (15–19aastased) vanuserühmas ning üle 50aastaste hulgas. Sotsiaalse staatuse poolest on nende vastajate hulgas keskmisest sagedamini esindatud õpilased-üliõpilased, aga ka pensionärid. Kõige sagedamini kohtab järjepidevate esindusdemokraatlike vaadetega inimesi põhiharidusega vastajarühmas, eestikeelsetest põhiharidusega respondentidest võib hoiakutelt peamiselt esindusdemokraatlikuks pidada 6%, venekeelsetest põhiharidusega vastajatest 8% küsitluses osalenutest.

Aktiivsusele suunatud orientatsioon versus konformsus

Inimesi võivad kodanikualgatuslikule tegevusele ärgitada erinevad huvid, näiteks soov midagi end ümbritsevas elukeskkonnas muuta või ka vajadus tunda end osana kogukonnast. Need on kaks erinevat kodanikualgatusliku tegevuse tahku, millest esimesel on olulisemal kohal inimese ühiskondlik aktiivsus, samas kui teisel juhul on määravaks pigem sotsiaalsete vajaduste rahuldamine. Igapäevaelus võivad need tahud vähemal või rohkemal määral kattuda, ning kodanikualgatuslik tegutsemine võibki pakkuda inimesele mõlemat. Uuringus nimetame neid

erinevaid taotlusi vastavalt aktiivsusele suunatuseks ja konformsuseks, ning need pärinevad küsimustebloki, kus vastajatel paluti end etteantud väidete vahel valides ühiskondliku tegutsejana iseloomustada.

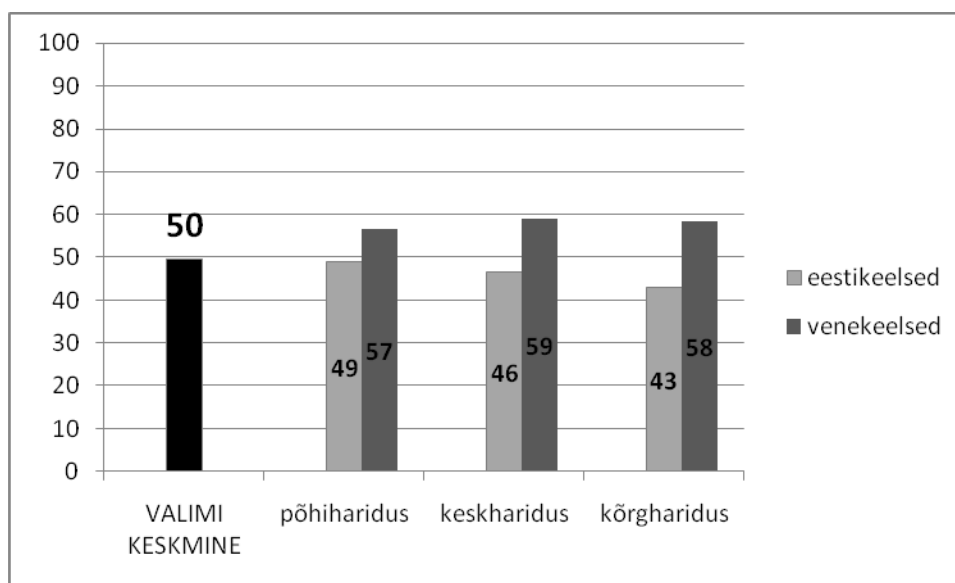
Üksikute hoiakutena on aktiivsuse mõõtmine võrdlemisi keeruline. Kui ühiskonna ja riigi toimimisel soovib ligemale kaks kolmandikku vastajatest elanike suuremat osalust, siis konkreetsel tasandil, individuaalsest aktiivsusest rääkimisel, on näitajad märksa tagasihoidlikumad. Näiteks tunnistab 51% vastajatest, et neile meeldib erinevates tegevustes kaasa lüüa. Kõrgharidusega vastajate hulgas on see näitaja keskmisest kõrgem, 59%. Sotsiaalse positsiooni osas on keskmisest aktiivsemad ettevõtjad, juhid, tippspetsialistid, keskastme spetsialistid, õpilased ning üliõpilased. Tugev statistiliselt oluline erinevus ilmneb ka eestikeelsete (58%) ja venekeelsete (37%) vastajate vahel.

Joonis 3.2: „Mulle meeldib erinevates tegevustes kaasa lüüa“, väitega nõustujate osakaal vastavas rühmas (%).

Konformsust seevastu väljendavad individuaalsel tasandil hoiakud, mis suunavad inimesi teiste arvamustega arvestama ja kompromisse otsima, mistõttu heade sotsiaalsete suhete hoidmine tundub olulisem kui eesmärkide efektiivne saavutamine. Eesti kodanikualgatuslikul maastikul esineb hoiakute tasandil konformsust mõnevõrra sagedamini kui aktiivset soovi midagi isiklikult korda saata. Väiksema sissetulekuga vastajad on keskmisest enam orienteeritud sotsiaalsetele suhetele. Samuti on konformsus suurem venekeelsete vastajate hulgas. Kui eestikeelsetel

vastajatel konformsuse ja vanuse vahel statistiliselt oluline seos puudub, siis venekeelsete rühmas muutuvad üldiselt konformsed hoiakud vanuse tõustes tugevamaks.

Joonis 3.3: „Mulle on oluline, mida teised minust arvavad“, väitega nõustujate osakaal vastavas rühmas (%).

Selleks, et näha, missugused huvid ja hoiakud aktiivsuse-konformsuse teljel Eesti elanikkonnas prevaleerivad, koostasime aktiivsust-efektiivsust ja konformsust-sotsiaalsust väljendavatest üksikhoiakutest eraldi tunnustena koondhoiakud ehk indeksid. Indeksid on koostatud sama-suunalistest, sisuliselt üksteisega haakuvatest väidetest-hoiakutest ja väljendavad vastaja järjepidevat suhtumist ehk orientatsiooni. Need, keda kirjeldame orientatsiooni kandjatena, on vastanud positiivselt kõigile kolmele indeksit moodustavale alushoiakule.

Aktiivsusele suunatud orientatsiooni esindajaid on vastajate hulgas umbes kümnendik. Neid inimesi iseloomustab orienteeritus tegutsemisele ja soov midagi ka ühiskondlikul tasandil ära teha. Nende, n-ö aktivistide jaoks, on oluline tegevuse tulemlikkus ning asjaajamisel hindavad nad kiirust.

Sotsiaal-demograafilistest teguritest on aktiivsusega kõige selgem seos vanusel ja rahvusel, ehk peamiselt suhtluskeelel. Aktiivsus on kõrgeim 15–19 aasta vanuste vastajate rühmas (neist on nn aktiviste lausa 24%), noortel täiskasvanutel hakkab see aeglaselt langema (20–29aastaste keskmine näitaja on 16%) ja püsib seejärel alates kolmekümnendatest kuni 60nda eluaasta

alguseni umbes kümne protsendi piirimal, misjärel näitaja taas elatud aastate kasvades, kahaneb (60–74aastastel on aktiviste 3–4%).

Rahvuse mõju aktiivsusele ei piirdu üksnes erineva aktivistide osakaaluga eestikeelsetel ja venekeelsetel vastajatel: need näitajad ei olegi statistiliselt olulisel määral erinevad, ulatudes eestlastel 11%-ni ja venekeelsetel 8%-ni. Suuremad erinevused ilmnevad kui võrdleme venekeelsete aktivistide osakaalu muutumist vanuserühmades, nii nagu tegime eelnevalt eestikeelsete vastajatega. Ka venekeelsetel on aktiivsusele suunatud hoiakuid kõige rohkem noorte vastajate seas (16% 15–19aastaste vanuserühmas ja 14% 20–29aastastel). Sarnaselt eestlastele toimub kolmekümnendate eluaastate alguses tuntav aktiivsuse langus, venekeelsetel 8%-ni. Kuid kui eestlastel jäi seejärel umbes 10% aktivistide määr püsima kuni kuuekümnendate eluaastate alguseni, siis venekeelsetel langeb see juba viiekümnendate alguses 6%-le ja kuuekümnendate eluaastate alguseks on näitaja kahanenud 2%-liseks. Seega, lisaks vähemale ühiskondliku aktiivsuse määrale iseloomustab venekeelseid elanikke võrreldes eestikeelsetega ka väiksem ühiskondlikule aktiivsusele suunatud aastate hulk.

Sarnaselt üksikutele hoiakutele esineb konformsust mõnevõrra rohkem kui aktiivsust ka järjepideva orientatsioonina. Nii võib kokkuvõttes Eesti elanikkonnast 15% orientatsiooni pidada peamiselt sotsiaalsetele suhetele suunatuks ja umbes 10% peamiselt tegutsemisele-aktiivsusele ning saavutustele suunatuks. Kui eestikeelsetest vastajatest on järjekindlaid konformiste veidi enam madalama haridustasemega inimeste seas, siis venekeelsetel on hariduse seos konformistliku orientatsiooniga vastupidine: haridustaseme tõustes kasvab ka konformistide osakaal. Nii on kodanikualgatuslikul maastikul konformistliku orientatsiooniga venekeelsetest põhiharidusega vastajatest 10%, keskkharidusega 15% ja kõrgharidusega 18%.

Kollektiivsus versus individuaalsus

Kultuurid tervikuna erinevad üksteisest kollektiivsuse või individuaalsuse skaalal. Tänapäevast Eesti kultuuri nähakse üldiselt orienteerituna individualistlikele hüvedele ning saavutustele- vajadustele.²⁰ Kollektivistlikule kultuurile on seevastu esmatähtsad ühisidentiteet ja rühmahuvid.

²⁰ *Eesti Inimarengu aruanne 2009* (2010). Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, ptk 5

Kuidas seostub kollektiivsuse-individaalsuse teema kodanikualgatusega? Just kollektiivset, kooskõlastatud tegevust peetakse kodanikualgatuse tuumaks. Kollektiivsus vajab toimimiseks ühist pinda: jagatud väärtusi või huve, kokkulepitud vahendeid nende saavutamiseks, tundlikkust ja usaldust kaaslaste suhtes. Kollektiivse sidususe säilitamiseks on vajalikud koostöö ning teistega arvestamise oskus. Pikema aja jooksul hakkab niisugune ühiselt-kooskõlastatult tegutsemine taastootma neidsamu ka üldisemate ühiskondlike suhte jaoks nii olulisi hoiakuid ja käitumisviise²¹. Taolist suhteliselt püsivat ning niiöelda sotsiaalset kude (*fabric*) loovat kollektiivsust omistatakse tänapäeva demokraatlikes ühiskondades ennekõike kodanikualgatuslikele organisatsioonidele. Kuigi enamike kogunud demokraatlike riikide hulgas on ülekaalus individualistliku väärtusorientatsiooniga kultuurid, on seal aja jooksul õpitud ka ühiselt oma eesmäärke seadma ja saavutama. Eestis ollakse selles osas alles lapsekingades, vaid vähestel inimestel on kogemus organisatsioonilisest tegevusest, eriti pikemaajalisest.

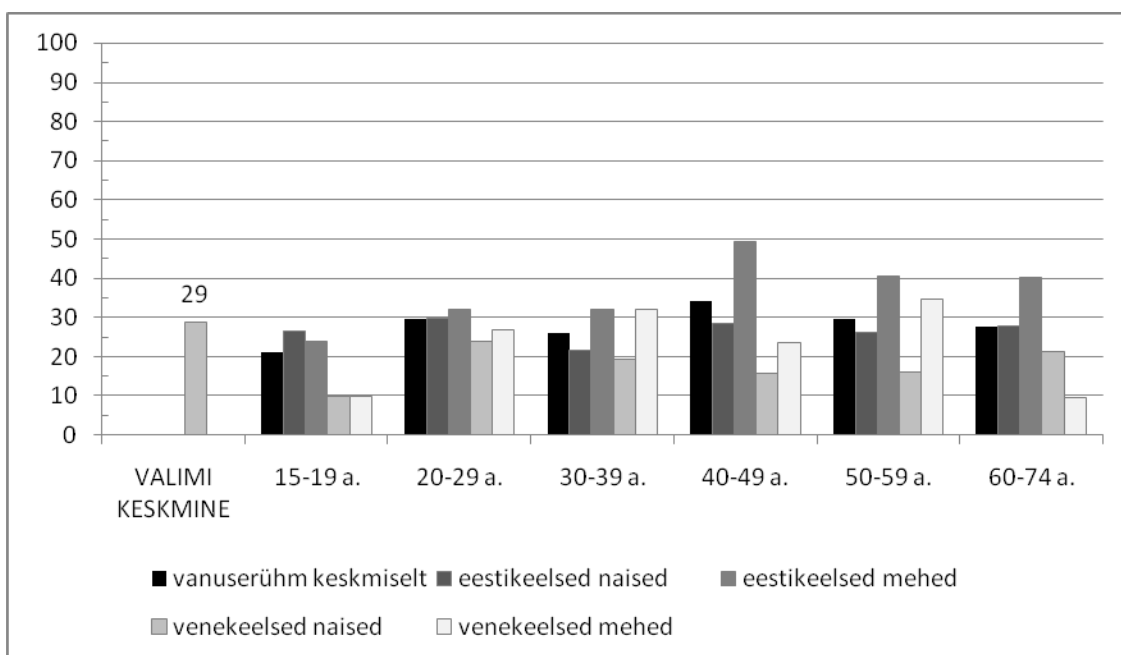
Kollektiivsus ei tähenda otseselt sama, mis kogukondlikkus. Peamine erinevus seisneb aktiivsuse astmes. Kollektiivsus eeldab liikmete otsest osalust ühistevuses, selle sagedus ja intensiivsus võib küll varieeruda, ent ilma aktiivsusetta kollektiivsus ei püsi. Seevastu kogukondlikkus, täpsemalt rühmakuuluvus võib toimida ka üksnes imaginaarse identiteedina, haakudes seega hõlpsamini individualistliku maailmavaatega (mille näitena võib tuua võrdlemisi lõdva sidususega internetipõhiseid kogukondi). Seepärast eristasime analüüsis kollektiivsuse-individaalsuse telje aktiivsuse-konformismi teljest.

Kuigi traditsioonilise kodanikuühiskonna tuumaks peetakse just kollektiivset tegutsemist, leidub üha rohkem võimalusi ka individuaalseks panustamiseks. Ühelt poolt loob tänapäevane kiire tehniline areng uusi kogukondlikke osalusviise (internetihääletused jne), mis ei eelda tegutsejatel püsivamat ühisidentiteeti. Teisalt liigitatakse kodanikualgatuslikuks mitmed ajast-aega kestnud indiviidikesksed tegevused, näiteks annetamine või kinkimine abivajajatele. Oluline on, mil määral inimesed seostavad end ja oma käitumist ühiskonnaga ning kuidas nad määratlevad enda suhteid laiemas sotsiaalses keskkonnaga.

²¹ Vaata Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster; Foley, M. W. & Edwards, B. (1996). "The Paradox of Civil Society". *Journal of Democracy* 7.3, 38–52.

Ka individualistlikke ja kollektivistlikke hoiakuid analüüsisime nii üksikute väidetena kui süsteemsemate väärtusorientatsioonidena. Kui üksikute hoiakute alusel saab öelda, et Eesti elanikest on ligemale kolmandikul individualistlikke hoiakuid (vastasid nõustuvalt rohkem kui ühele enesekesksust toonitavale väitele), siis järjekindla individualistliku orientatsiooni esindajaid on 6% elanikkonnast. Nemad märkisid nõustuva vastuse kõigile neljale indikaatorküsimusele. Individualistliku orientatsiooni “puhasteks” esindajateks võib pidada 8% (N=164) eestikeelsetest ja 3% (N=28) venekeelsetest vastajatest.

Oma hoiakutelt individualistlikumad on sagedamini eesti rahvusest, keskmisest suurema sissetulekuga inimesed. Mehed on naistest veidi individualistlikumad. Maapiirkondade ja alevike elanikud on linnaelanikest enesekesksamad. Individualistlikke hoiakuid leidub sagedamini kas madala haridustasemega või kõrgharidusega vastajate hulgas. Sealjuures madalam haridustase korreleerub väiksema sotsiaalse vastutustundega, kõrgharidus aga individuaalse arengu väärtustamisega. Näiteks vastasid analüüsi käigus individualistlikuks hoiakuks kodeeritud üksikväitele: „Arvan, et igäuks peaks enda probleemidega ise toime tulema“ nõustuvalt 64% alg- ja põhiharidusega, 58% keskkharidusega ja 42% kõrgharidusega eestikeelsetest vastajatest. Samas leidis 51% alg- ja põhiharidusega, 54% keskkharidusega ja 57% kõrgharidusega eestikeelsetest vastajatest, et: „Mulle on oluline enda mõtete teokstegemine sõltumata teiste arvamusest“.

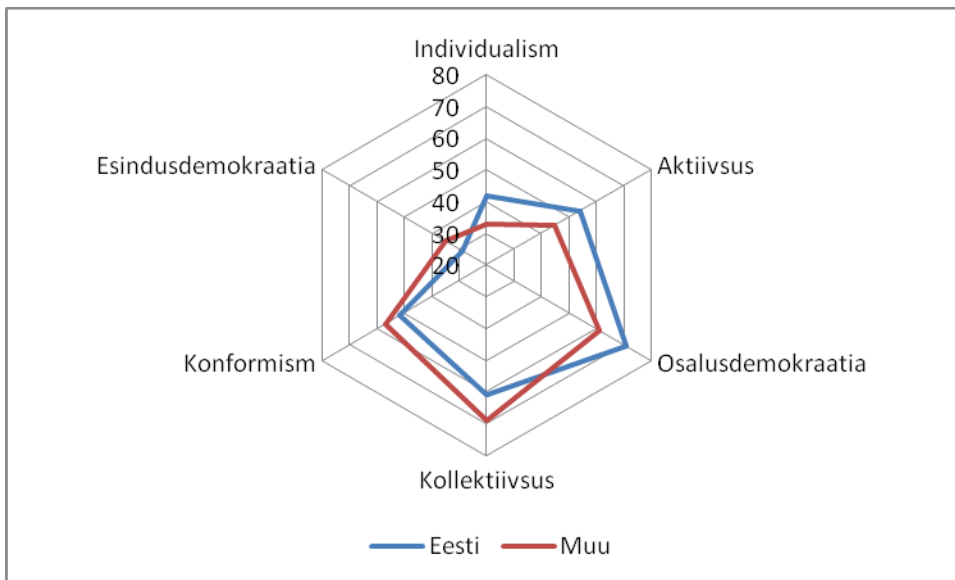

Joonis 3.4: „Tegutsen meelsamini üksi“, väitega nõustujate osakaal vastavas rühmas (%).

Individualistlikest hoiakutest märksa sagedamini väljendati küsitlusankeeti täites aga kollektiivset tegutsemist soosivaid hoiakuid. Seda nii siis, kui avaldati arvamust ühiskonna ja riigi toimimise kohta, kui ka enda isiklike argieluliste eelistuste kirjeldamisel. 91% kõikidest vastajatest nõustus, et „koos tegutsedes saavutab ühiskondlikes asjades enam kui üksinda“; ja 75% väitis, et „püüan leida teiste inimestega alati ühise keele“.

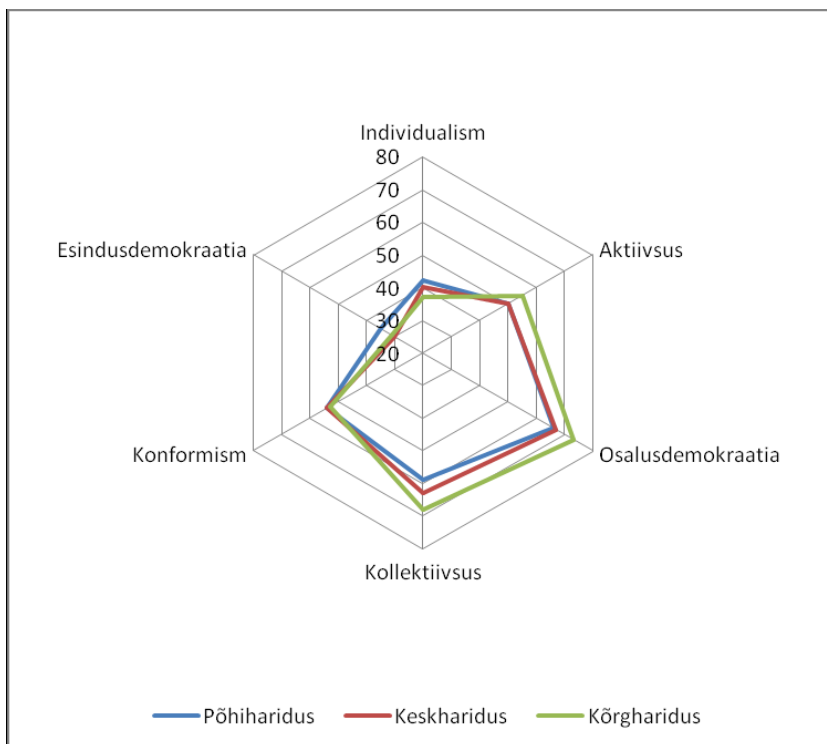
Nii võib öelda, et kodanikualgatuslikus sfääris on vähemalt hoiakute tasandil eestimaalased pigem kollektivistlikumad kui enesekesksed. Ka kollektivistlike hoiakute järjepidevuse ehk kollektiivse orientatsiooni kandjaid oli individualistliku orientatsiooni väljendajatest oluliselt rohkem. 25% eestikeelsetest ja 33% venekeelsetest vastajatest nõustusid kõikide kollektiivset orientatsiooni mõõtvate indikaatorväidetega. Kollektiivsus orientatsioonina korreleerus positiivselt kõrgema haridustasemega. Näiteks nõustus 36% alg- ja põhiharidusega, 42% keskharidusega ja 58% kõrgharidusega eestikeelsetest vastajatest, et “tunnen, et vastutan ka teiste ühiskonnaliikmete käekäigu pärast”. Samuti on kollektiivne orientatsioon naissoost vastajatele mõnevõrra omasem kui meestele.

Niisiis võib eelnevat osa lühidalt kokku võttes öelda, et eestimaalasi iseloomustab hoiakute tasandil poliitiliste eelistuste teljel pigem osalusdemokraatlik kui esindusdemokraatlik suundumus. Aktiivsuse-efektiivsuse ja konformsuse-sotsiaalsuse teljel on ülekaalus sotsiaalset kuuluvust väljendavad hoiakud. Ning individualismi või kollektiivsuse võrdluses on vähemalt kodanikualgatuslikku tegevusvaldkonda silmas pidades ülekaalus koos tegutsemist soosivad arusaamad. Üheks olulisemaks erisusi väljendavaks tunnuseks hoiakute ning järjepidevamate orientatsioonide puhul on vastaja kodune keel. Järgneval joonisel 3.5 on kokkuvõtvalt esitatud eestikeelsete ja venekeelsete respondentrühmade keskmised näitajad normeeritud indeksites ehk orientatsioonides: see tähendab, mitu protsenti on antud rühma keskmine näitaja maksimaalsest võimalikust vastava indeksi põhjal.

Joonis 3.5: Väärtusorientatsioonide/hoiakuliste orientatsioonide seos põhilise suhtlemiskeelega, normeeritud keskmine indeks (% indeksi maksimaalsest võimalikust väärtusest), (N=2992).

Joonis 3.6 kajastab vastajate haridustasemetega seoseid normeeritud indeksitega, ehk näitab mitu protsenti on vastava haridustasemega rühma tulemus maksimaalsest võimalikust erinevate orientatsioonide puhul. Näeme, et kõrgem haridustase mõjutab positiivselt vastaja aktiivsust, osalusdemokraatlike hoiakute esinemist ning kollektiivsust.

Joonis 3.6: Väärtusorientatsioonide/hoiakuliste orientatsioonide seos haridusega, normeeritud keskmine indeks (% indeksi maksimaalsest võimalikust väärtusest), (N=2992).

Järgnevalt liigume aga hoiakute juurest tegeliku kodanikualgatusliku käitumiseni ja analüüsime Eesti elanikkonna käitumise viise kodanikualgatuslikul maastikul.

3.2. Kodanikualgatuslik käitumine Eesti elanikkonnas

Osalemine organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses

Märkmed sellest, kuidas eri piirkondade ja riikide elanikud organiseerivad oma kodanikualgatuslikku tegevust erinevatel viisidel, ulatuvad juba sajanditetagusse aega.²² Organiseerumise spetsiifilised mustrid ning piirkondliku aktiivsuse iseärasused on jätkuvalt aktuaalne uurimisteema.²³ Kokkuvõttes on inimeste koondumine kodanikualgatuslikesse organisatsioonidesse näitajana kõrgeim Skandinaavias ja teistes Põhja-Euroopa riikides ning madalaim Ida- ja Lõuna-Euroopas ning Vahemere-maades. Eesti nagu teiste endise Nõukogude Liidu mõjusfäärist väljapääsenud riikide kodanikualgatusliku organiseerumise taset kirjeldatakse üldiselt võrdluses „vanade demokraatiatega“ tagasihoidlike näitajatega. Kuigi omasuguste seas, s.o endiste idabloki riikide hulgas, on Eesti koos Ungariga hoidmas liidripositsioone registreeritud organisatsioonide suhtarvu kohta elanikkonnas.

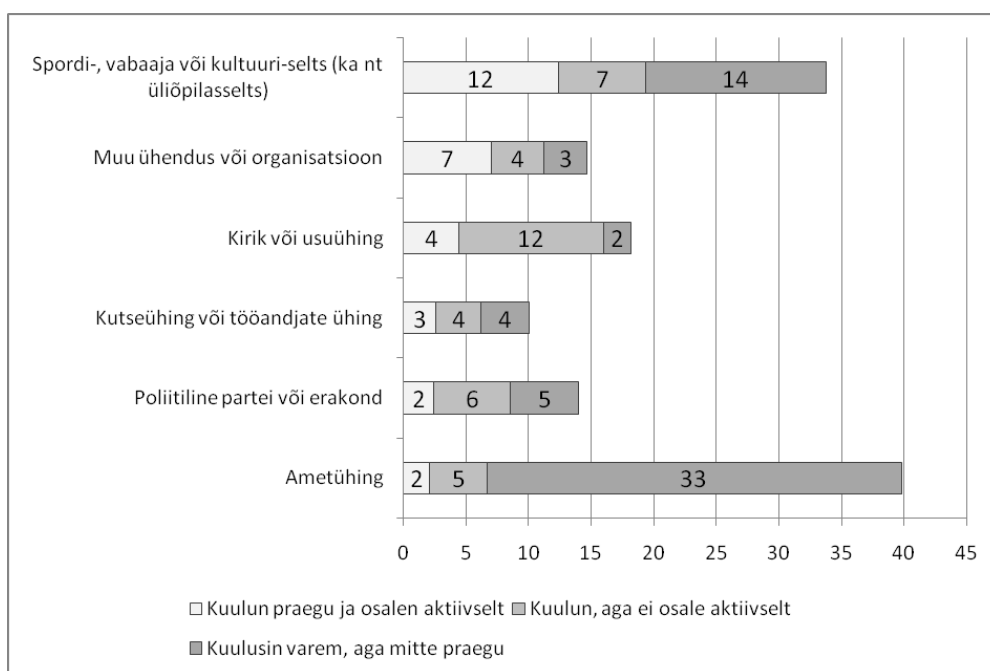
Käesolevas uuringus küsiti Eesti elanikelt, kas nad kuuluvad mõnda kodanikualgatuslikku ühendusse ja osalevad selle tegevuses. Küsimuse etteantud vastusevariantide hulgas sisaldasid ka võimalused varasema, nüüdseks lõppenud liikmestaatuse märkimiseks.

Kokkuvõttes kuulub (aktiivselt või passiivselt) mõne spordi-, vabaaja, kultuuriseltsi või muu kodanikualgatusliku ühenduse liikmeskonda 31% elanikkonnast. Varasemad elanikkonna küsitlused on näidanud üsna sarnaseid tulemusi. Nii näiteks selgus 2007. aastal Sotsiaalministeeriumi poolt tellitud uuringus (1208 vastajat), et 18% vastajatest osaleb aktiivselt ning 13% passiivselt mõne kodanikualgatusliku organisatsiooni tegevuses. 69% elanikest aga ei

²² de Tocqueville, A. (1969). *Democracy in America*. New York: Anchor Books.

²³ Vt näiteks Wuthnow, R. (1991). The Voluntary Sector: Legacy of the Past, Hope for the Future? In *Between States and Markets: The Voluntary Sector in Comparative Perspective*, ed. Robert Wuthnow. Princeton University Press, Princeton, NJ; Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton UP; Lagerspetz, M. (2009). Still Citizen vs. State? Post-Communist prospects for democracy in Europe. – Annamari Konttinen (ed.): *Civic Mind and Good Citizenship. Comparative Perspectives*. Tampere: Tampere University Press: 147–168 jt.

kuulu ühegi organisatsiooni või ühenduse liikmeskonda.²⁴ Seega ei ole vahepealse viie aasta jooksul inimeste liikmelisus kodanikualgatuslikes organisatsioonides kasvanud.

Joonis 3.7: Organiseerunud kodanikualgatuslik tegevus. Kuulumine erinevat tüüpi organisatsioonidesse (%; N=2992), ülejäänud vastajad pole vastavasse organisatsiooni kunagi kuulunud

Ka tänases Eestis on tüüpiline kodanikualgatusliku organisatsiooni liige keskmisest suurema sissetulekuga, haritud, aktiivses eas eestimaalane. Eestikeelsete vastajate hulgas on organisatsioonide liikmeid rohkem kui venekeelsete hulgas. Nii näiteks osaleb mõne spordi-, vabaaja või kultuuriseltsi tegevuses praegu 24% eestlastest ja 12% venekeelsetest vastajatest. Muu kodanikualgatusliku ühenduse liikmeskonda kuulub hetkel 14% eestlastest ning 6% venekeelsetest. Ametiühingutesse kuulub hetkel 7%, oma elu jooksul on ametiühingu liikmeks olnud aga 33% kõikidest vastajatest.

Kõrvutades seekordse elanikkonna küsitluse tulemusi varasemate organisatsioonide analüüsinud uuringute andmetega, selgub huvitav paradoks. Nii kodanikualgatuslike organisatsioonide uuring (KÜSK 2009–2010) kui ka RIK-andmebaas näitavad, et registreeritud ühenduste hulk kasvab aasta-aastalt. Samas elanikkonnaküsitlused organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses osalejate arvu kasvu ei tuvasta: isegi vastupidi, näiteks spordi- ja vabaaja organisat-

²⁴ Hinno, K.; Lagerspetz, M.; Vallimäe, T. (2009). *Kolmas sektor arvupeeglis: Küsitlus- ja statistikaandmeid mittetulundusühenduste ja nendes osalejate kohta 2004-2007*. Tallinn: TLÜ RASI, lk 29.

sioonide osas näitab seekordne uuring väikeseid langustrende. Seega on uute organisatsioonide asutajad ja liikmed pigem juba kodanikualgatuslikus tegevuses kogenud inimesed kui uued väljale tulijad.

Tabel 3.3: Organisatsiooni mittekuulumise või organisatsioonist lahkumise põhjused (% organisatsiooni mittekuulujatest).

	Huvi- puudus	Aja- puudus	Raha- puudus	Info- puudus	Ei ole vastavat organi- satsiooni	Muu
Poliitiline partei või erakond	73	11	3	5	9	8
Ametühing	46	6	1	11	27	15
Kutseühing või tööandjate ühing	52	8	1	12	24	11
Kirik või usuühing	80	9	1	5	4	6
Spordi-, vabaaja või kultuuri-selts (ka nt üliõpilasselts)	53	27	7	6	7	8
Muu ühendus või organisatsioon	62	17	4	8	13	4

Soovisime eraldi küsimusega kaardistada vastajate põhjuseid organisatsioonist lahkumiseks või sinna mitte astumisest.

Kõige sagedamini märgiti organisatsiooni mittekuulumise põhjuseks huvipuudust. Siin on selge vastuolu hoiakute tasandil väljendunud taotlusega suuremaks kaasatuseks ühiskondlikesse protsessidesse. Üks võimalik seletus niisuguse vastuolu esinemisest on elanikkonna vähene kogemus kodanikualgatuslike organisatsioonide tegevuse tulemuslikkusest ühiskonnas. Nad ei taju kodanikualgatuslikke organisatsioone vahendina, mis võimaldaks teostada hoiakute tasandil väljenduvat soovi ühiskonna kujundamisel rohkem kaasa rääkida.

Üldiselt märgivad organisatsioonidesse mittekuuluvuse põhjusena huvi puudumist mehed veidi sagedamini kui naised (ei kehti poliitiliste parteide ja spordiklubide puhul), vanema-ealised sagedamini kui nooremaealised (ei kehti ametiühingu, kutseühingu ning usuorganisatsioonide osas), venekeelsed sagedamini kui eestikeelsed (ei kehti usuorganisatsioonide osas) ning väiksema sissetulekuga vastajad veidi sagedamini kui kõrgema sissetulekuga vastajad (ei kehti poliitiliste parteide ja usuühingute osas).

Tabel 3.4: Mitu % vastava tunnusega sotsiaal-demograafilisest rühmast ei kuulu nimetatud organisatsiooni huvipuuduse tõttu?

Vastajarühm		Poliitiline partei	Ametiühing	Kutseühing	Kirik/usuühing	Spordivabaaja või kultuuriühing	Muu ühing
Sugu:	mees	60	43	46	68	39	45
	naine	66	39	45	61	42	44
Vanus:	15-19 a.	48	38	32	63	20	35
	20-29 a.	66	59	55	73	33	43
	30-39 a.	65	47	47	63	41	42
	40-49 a.	65	41	46	63	40	42
	50-59 a.	63	33	44	65	47	47
	60-74 a.	65	26	41	56	50	51
Põhiline suhtluskeel:	eestikeelsed	63	40	44	66	37	40
	venekeelsed	65	40	51	59	51	56
Haridustase:	põhiharidus	60	38	42	62	42	46
	keskharidus	66	40	47	66	44	45
	kõrgharidus	59	42	43	60	33	41
Sissetulek:	kuni 300 eur	68	37	46	60	48	49
	301-500 eur	64	38	47	64	41	44
	501-800 eur	62	43	43	67	39	43
	üle 800 eur	61	47	45	66	33	43
	sissetulekut pole	57	41	43	67	31	39
	keeldub avaldamast	60	46	52	65	40	42

Seega, jättes praegu kõrvale madalad organisatsioonidesse kuuluvuse näitajad, näeme, et erinevate sotsiaal-demograafiliste tunnustega rühmadel on n-ö tõmme erinevat tüüpi organisatsioonide poole. Klassikalised kodanikualgatuslikud-iseorganiseeruvad ühendused (spordi-, vabaaja, kultuuri- ja teised) äratavad huvi pigem nooremates, eesti keelt kõnelevates, kõrgema haridustasemega ja kõrgema sissetulekuga inimestes. Vanemaealistel on paljudel kogemus ametiühingute tegevusest ning nad huvituvad jätkuvalt kutsealastest organisatsioonidest. Vanemaealistel kasvab ka huvi usuorganisatsioonide vastu, jäädes siiski vanusegrupi lõikes alla n-ö klassikalistele kodanikualgatuslikele organisatsioonidele. Ka vanemaealised kuuluvad kokkuvõttes sagedamini viimastesse kui usuorganisatsioonidesse. Teistsuguseks muutub pilt, kui lisame vanusele täiendava tunnuse ja juurde vastaja peamise suhtluskeele ja vastaja soo. Kui üldiselt on usuorganisatsioonid olulisemad naissoost vastajatele, siis suhtluskeele kasutamine

lisatunnusena aitab neid lahknevasi veelgi selgemalt välja tuua. Näiteks kuulub 60–74aastastest eestikeelsetest naistest kirikusse või usuorganisatsiooni 24%, sama vanuserühma eestikeelsetest meestest 17%. 60–74aastastest venekeelsetest naistest osaleb kiriku või usuorganisatsiooni tegemistes 31% ning sama vanuserühma venekeelsetest meestest 25%.

Edasi analüüsisime, mis võiks aidata tõsta inimeste huvi organisatsioonide tegevuses osalemiseks. Kas inimese üldine huvi ühiskonnas ja poliitikas toimuva vastu korreleerub positiivselt organisatsioonidesse kuuluvusega? Selgus, et nende tunnuste vahel on seos, mis statistiliselt avaldub küll nõrgemapoolsena, kuid esineb kõikide organisatsioonitüüpide puhul, välja arvatud kirikud ning usuühendused. Seega, mida suurem on vastaja huvi poliitika vastu, seda suurem on ka tõenäosus, et ta on või on olnud mõne nimekirjas leidunud organisatsiooni liige.

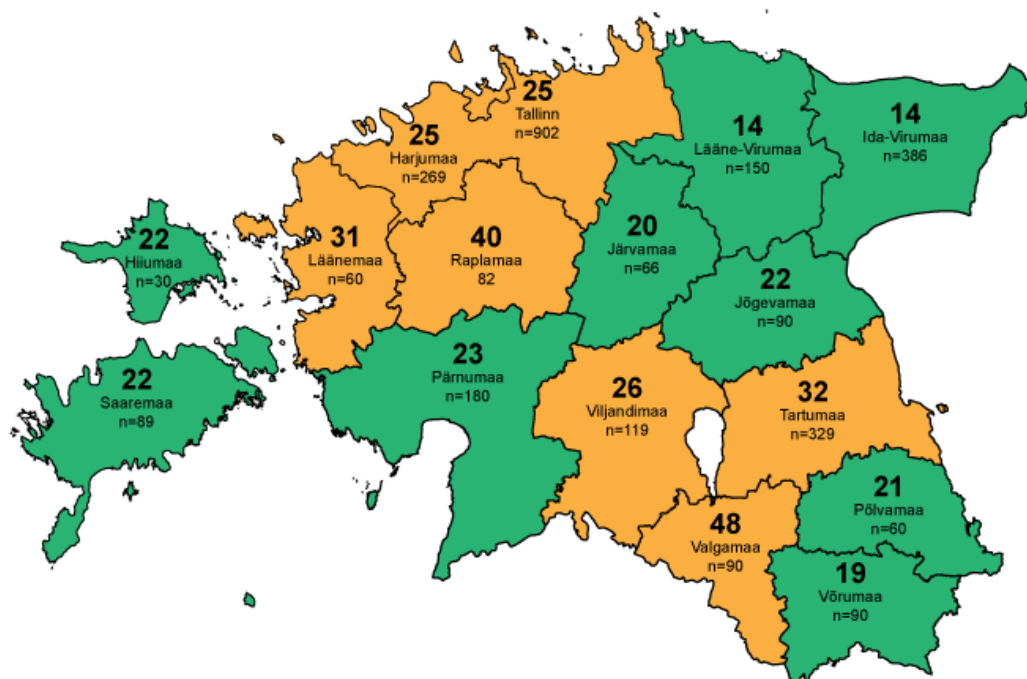
Tabel 3.5: Poliitikast huvitatuse seos vastaja osalemisega organisatsioonides. Mitu % huvitatusrühmast pole kunagi kuulunud vastavat tüüpi organisatsiooni?

Organisatsiooni tüüp	Poliitikast mitte huvitatud, N=1137	Poliitikast huvitatud, N=1855	Kõik vastanud, N=2992
Poliitiline partei või erakond	86	79	82
Ametühing	62	53	56
Kutseühing või tööandjate ühing	87	84	85
Kirik või usuühing	78	77	77
Spordi-, vabaaja või kultuuri-selts (ka nt üliõpilasselts)	68	59	62
Muu ühendus või organisatsioon	71	67	69

Mitmekülgset kodanikualgatuslikes organisatsioonides osalejad

Sarnaselt hoiakute tasandil läbi viidud analüüsile järjekindlana väärtusorientatsiooni kandjatest, selgitasime ka kodanikualgatuslikus tegevuses indeksi loomise abil välja püsivamalt ja mitmekülsemalt organiseerunud inimeste rühma. Sellesse rühma kuulumise kriteeriumiks oli vastaja organisatsioonilise tegevuse kogemus vähemalt kahest erinevat tüüpi organisatsioonist (spordi-, vabaaja või kultuuri-selts ning muu kodanikualgatuslik ühendus). Kuna meid huvitas siinkohal peamiselt omaalgatuslik, avalikkusele suunatud tegevus, jätsime organisatsioonides osalemise indeksist välja kutseühingud, ametiühingud, kirikud- ja usuühendused ning poliitilised parteid. Eestikeelsetest vastajatest on mitmekülgselt organiseerunud rühma omadustega inimesi 11%, venekeelsetest 6%, kõikide vastanute keskmiseks väärtuseks on 10%. Need on ini-

mesed, kel on kogemus erinevatest tegevustest kodanikualgatuslikul väljal ning suure tõenäosusega asutatakse tänases Eestis enamik uutest rohujuuretasandi organisatsioonidest just taoliste mitmekülgsete organisatsioonides osalejate poolt. Neid, aktiivseid ning mitmekülgseid organiseerunud kodanikualgatuses osalejaid on analüüsitud põhjalikumalt peatükis IV kui kodanikualgatuslikus tegevuses kõige aktiivsemalt osalevat elanike rühma. Siinkohal esitame joonise 8, mis kajastab aktiivset ning mitmekülgset osalemist kodanikualgatuslikes organisatsioonides erinevates maakondades. Täpsemalt näitab indeksi väärtus maakonnas, mitu protsenti on seal saadud indeksi maksimaalsest võimalikust väärtusest (organisatsioonides osalemise indeksi maksimaalne väärtus on 2). Näiteks kui maakonna keskmine indeksi väärtus tuli 0,8 – st maakonnas osaletakse keskmiselt 0,8 organisatsioonis –, siis normeeritud indeksi keskmine väärtus tuleb $0,8:2*100=40\%$. Kollase värviga on joonisel märgitud need maakonnad, kus mitmekülgset organisatsioonikuuluvust on Eesti keskmisest (24%, ehk kuulutakse 0,48 organisatsiooni) näitajast rohkem, samas kui roheline värv märgib alla Eesti keskmise jäänud tulemusi.

Joonis 3.8: Mitmekülgsest organiseerunud kodanikualgatuslik aktiivsus maakondades normeeritud keskmise indeksi põhjal (näitab maakonna keskmist tulemust kui % võimalikust maksimumist).

Tõenäoliselt võib just nende, mitmekülgsest organiseerunud inimeste seast leida Eesti professionaalseerunuma kodanikualgatusliku tegevuse esindajad. Kuuluvus samaaegselt mitmesse ning sealjuures eri tüüpi organisatsiooni näitab ka organisatsioonilise tegevuse seotust indiviidi

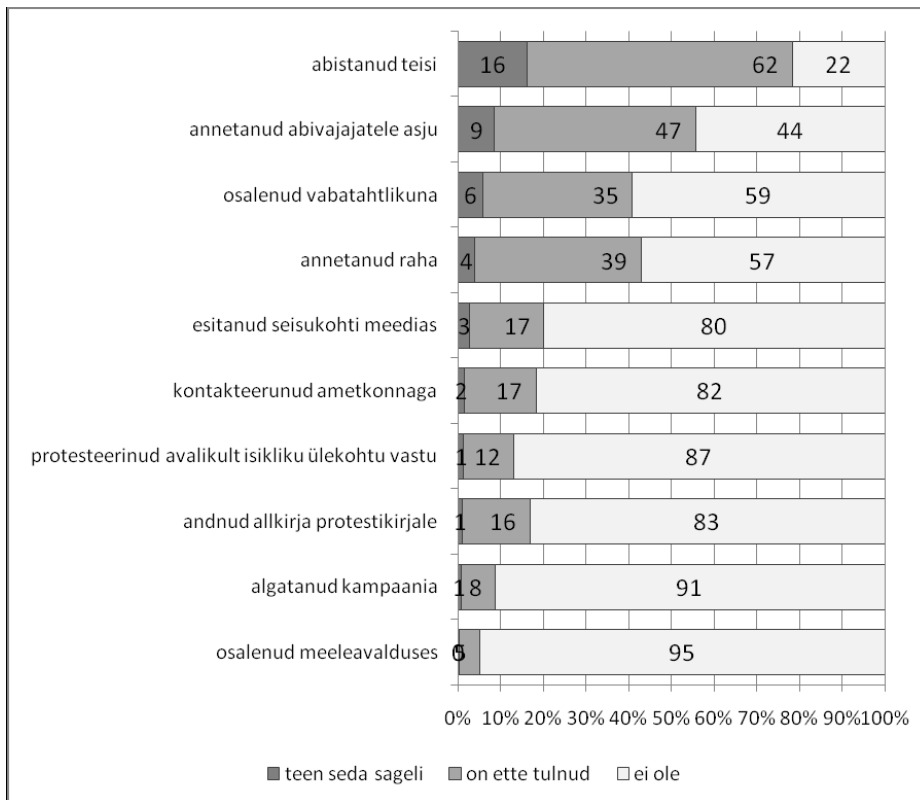
tasandil. Näeme, et eri maakondades on see võrdlemisi erinev. Kõige vähem kuulutakse samaaegselt mitmesse eri organisatsiooni Ida- ja Lääne-Virumaal, kõige sagedamini tuleb seda ette aga Valga- ja Raplamaal. Eeldatavasti on keskmisest suurema indeksi väärtuse saanud maakondades ka keskmisest sidusamalt toimiv organiseerunud kodanikualgatuslik tegevus.

Kokkuvõtteks võib seega tõdeda, et kuigi hoiakute tasandil paistab Eesti elanikkond hindavat kodanikualgatuslikku aktiivsust, ei tundu see mõjutavat inimeste tegelikku käitumist organiseerunud tegevusvormides. Üksnes väike osa elanikkonnast on avastanud enda jaoks kodanikualgatuslikud organisatsioonid. Järgnevalt keskendume aga nendele kodanikualgatuslikele tegevustele, mille toimimine ei eelda püsiva organisatsiooni olemasolu.

Organisatsioonideväline, püsiva organisatsioonilise vormita kodanikualgatuslik käitumine

Kuigi traditsioonilise kodanikuühiskonna tuumaks peetakse just organiseerunud tegutsemist, leidub küllalt palju võimalusi (nii individuaalseid kui kollektiivseid) osalemiseks ühiskondlikus elus ilma ametlikult registreeritud kodanikuühendusse kuulumata. Uuringus soovisime analüüsida seda, mis toimub organisatsioonidevälisel tegevusväljal, millised tegutsejad on eesti-maalased juhul, kui neid ei piire ega toeta organiseerumise formaalsed mõjud. Meid huvitab sealjuures ka see, kas inimesed valivad sel juhul pigem kollektiivsed või individuaalsed osaluse vormid? Samuti huvitab meid, kas mitteformaalsete tegevuste lisandumine võiks tuua kodanikualgatuslikule tegevusväljale juurde uusi tegutsejaid, või on nendegi inimeste hulgas ülekaalus juba varasema organiseerunud tegevuse kogemusega ühiskondlikult aktiivsed inimesed?

Organisatsioonidevälise kodanikualgatusliku tegevuse kaardistamiseks küsisime, millistes tegevustes vastajad on osalenud viimase 12 kuu jooksul ning, kas see on neil pigem ühekordne või sagedane tegevuse liik.

Joonis 3.9: Organisatsiooniväline kodanikualgatuslik tegevus²⁵, (N=2992).

Organisatsioonide välises tegevuses on ülekaalus need algatused ja ettevõtmised, mis ei vaja elluviimiseks kooskõlastamist teiste inimestega ning sõltuvad üksnes indiviidi enda valikutest ja võimalustest. Nii on kokku 78% vastajatest viimase 12 kuu jooksul vähemalt korra abistanud kedagi, kes ei kuulu tema perekonda. 56% on annetanud abivajajatele asju ning 43% on annetanud raha. Sageduselt neljandale kohale jääb esimene kollektiivsemat laadi informaalne kodanikualgatusliku tegevuse vorm: 41% vastajatest on viimase 12 kuu jooksul osalenud vabatahtlikuna ühistegevuses (kampaania, talgud vms). Viiesimik inimestest (20%) on esitanud enda seisukohti meediakanalites (sealhulgas internetikommentaaris), 18% kontakteerunud mõne ametkonnaga suurema kui isikliku probleemi lahendamiseks ning 17% vastanutest on andnud allkirja protestikirjale laiema ühiskondliku ülekohtu vastu. 13% on protesteerinud avalikult teda ennast puudutava ülekohtu vastu ning 9% on algatanud ise mõne kampaania või avaliku ettepaneku muudatuste tegemiseks. 5% vastajatest osales küsitlusele eelnenud aasta jooksul vähemalt ühe korra meelevaldusel.

²⁵ Joonisel on esialgsed ankeedis olnud vastusevariandid esitatud lühendatud kujul. Täispikad vastusevariandid on toodud joonisele järgnevas tekstilõigus.

Sarnaselt organiseerunud kodanikualgatuslikule tegevusele osalevad ka organisatsioonivälistes tegevustes tõenäolisemalt kõrgema haridustasemega ja sotsiaalse positsiooniga ning suurema sissetulekuga inimesed. Kui organisatsioonidesse kuulumisel mängis vastaja vanus tunnuseks olulist rolli – mida noorem oli vastaja, seda tõenäolisemalt ta mõnda kodanikualgatuslikku ühendusse ka kuulus –, siis organisatsioonivälises tegevuses taoline ühesuunaline seos vanusega puudub. Võttes arvesse erinevaid tegevuse liike, on informaaalses kodanikualgatuslikus tegevuses kõige tegusamateks vanuserühmadeks aktiivses eas täiskasvanud (umbes 25–55aastased). Noored (15–19aastased) on aktiivseimad peamiselt meedia ja internetiga seotud tegevustes. Näiteks on selles vanuserühmas 39% esitanud enda seisukohti meediakanalites (ka internetikommentaarid) ning 12% on algatanud ise mõne kampaania või avaliku ettepaneku muudatuste tegemiseks (sealhulgas ka sotsiaalvõrgustikes). Kõikide vastajate keskmised näitajad nendes küsimustes olid vastavalt 20% ja 9%. Enda seisukohtade esitamine meedias (ka internetikommentaarid) on enam levinud venekeelsete noorte seas: 15-19 aastastest venekeelsetest neidudest tegeleb sellega sageli 20%, eestikeelsetest 6%, sama vanuserühma venekeelsetest noormeestest 18%, eestikeelsetest 5%. Samuti on see vanuserühm (15-19aastased) altim osalemiseks meeleavaldustes: küsitlusele eelnend 12 kuu jooksul osales vähemalt üks kord meeleavalduses 6% eestikeelsetest ja 20% venekeelsetest neidudest ning 8% eestikeelsetest ja 13% venekeelsetest noormeestest.

Niisiis mängib ka vastaja peamine suhtluskeel organisatsioonivälistes tegevustes osalemisel olulist rolli. Eestikeelsetel respondentidel esineb mõnevõrra rohkem kollektiivseid organisatsioonivälise tegevuse vorme kui venekeelsetel. Samuti on eestikeelsed vastajad rohkem osalenud vabatahtlikuna ühistegevuses (49%, venekeelsetel 22%), abistanud teisi inimesi (81%, venekeelsetel 73%), andnud allkirja protestikirjale laiemal ühiskondliku ülekohtu vastu (19%, venekeelsetel 11%).

Kui organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses puudus statistiliselt signifikantne seos vastaja kodakondsusega, siis organisatsiooniväliste tegevuste osas osutub see seos oluliseks. Eristasime venekeelsete vastajate rühma kodakondsuse tunnuse alusel kolmeks: Eesti kodakondsusega venekeelsed, Venemaa kodakondsusega venekeelsed ning määratlemata kodakondsusega venekeelsed vastajad. Selliselt analüüsi jätkates ilmses, et Eesti kodakondsusega

venekeelsete respondentide aktiivsus informaalsetel kodanikualgatuslikul tegevusväljal on märksa sarnasem eestikeelsetele tegutsejatele kui Venemaa või määratlemata kodakondsusega rühmale. Eesti kodakondsusega venekeelsed on teistest venekeelsetest aktiivsemad: näiteks on neist 80% abistanud teisi inimesi, Venemaa kodanike hulgas on see näitaja 70% ja määratlemata kodakondsusega vastajatel 66%. Mitme individualistliku tegevuse liigi osas on Eesti kodanikest venekeelsed vastajad aktiivsemad nii eestikeelsetest kui teiste kodakondsusrühmade venekeelsetest vastajatest. Nii näiteks annetas küsitlusele eelnenud 12 kuu jooksul raha 47% ning asju 60% Eesti kodakondsusega venekeelsetest, eestikeelsetel oli vastavad näitajad 42% ning 57%, Venemaa kodakondsusega venekeelsetel 43% ning 54% ja määratlemata kodakondsusega isikutel 43% ning 50%.

Huvi poliitikas toimuva vastu seostus samuti statistiliselt olulisel määral informaalsetes tegevustes osalemisega. Seega, need inimesed, kes osalevad organisatsioonivälistes tegevustes, tunnevad üldiselt ka suuremat huvi ühiskonnas ja poliitikas toimuva vastu. Ainuke tegevuse liik, millel puudus statistiliselt oluline seos huvitusega poliitikast, oli paradoksaalsel kombel osalemine meeleavaldustes. See näib viitavat sellele, et meeleavaldusi ei käsitleta avaliku areenina arvamuste avaldamiseks või ühiskondliku diskussiooni edendamiseks.

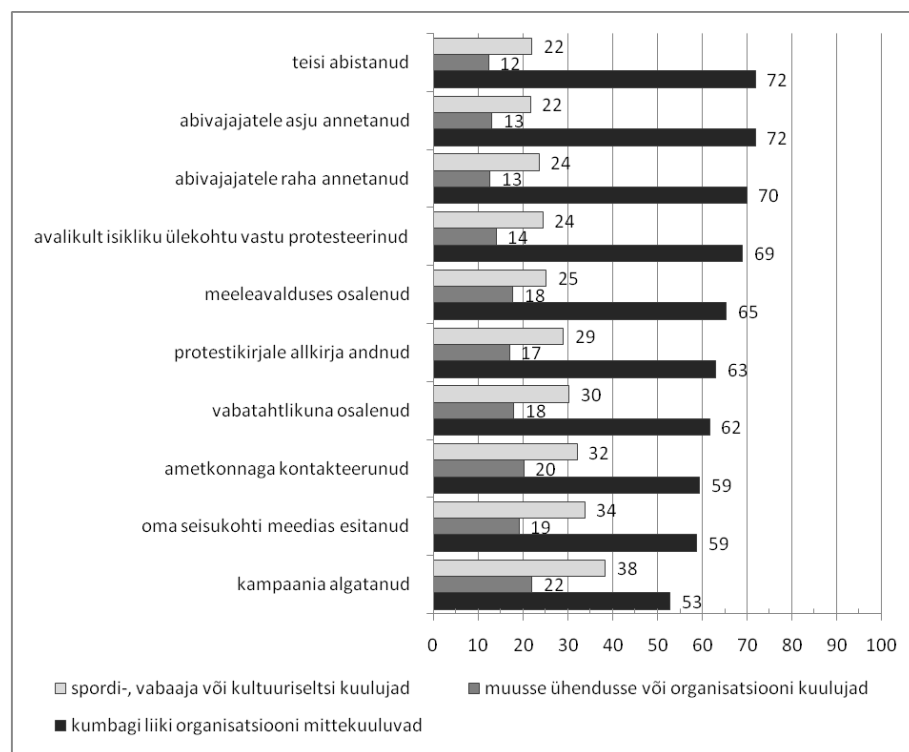
Edasi küsime, kas ja kuidas on kodanikualgatuslikule tegevusväljale juurde tulemas uusi tegutsejaid? Kõigepealt vaatame, kuidas seostub organiseerunud tegevus organisatsioonidevälise mitteformaalse kodanikualgatuslega? Tabelis 3.6 esitatud tulemused väljendavad organisatsioonides osalejate Eesti keskmistest näitajatest suuremat tegutsemisvalmidust ka väljapool organisatsioone.

Organisatsioonide liikmed on kõikides nimetatud mitteformaalsetes tegevustes sagedasemad kaasalööjad kui organisatsioonidesse mittekuulujad või valimi keskmised näitajad. Seega, organisatsioonilise tegevuse kogemus aitab kaasa inimese üldise ühiskondliku aktiivsuse tõusule ning toetab tema tegutsemist vastutustundliku, hooliva kodanikuna.

Tabel 3.6: Mitu % vastavat liiki organisatsiooni kuuluvatest vastajatest on osalenud nimetatud kodanikualgatuslikes tegevustes?

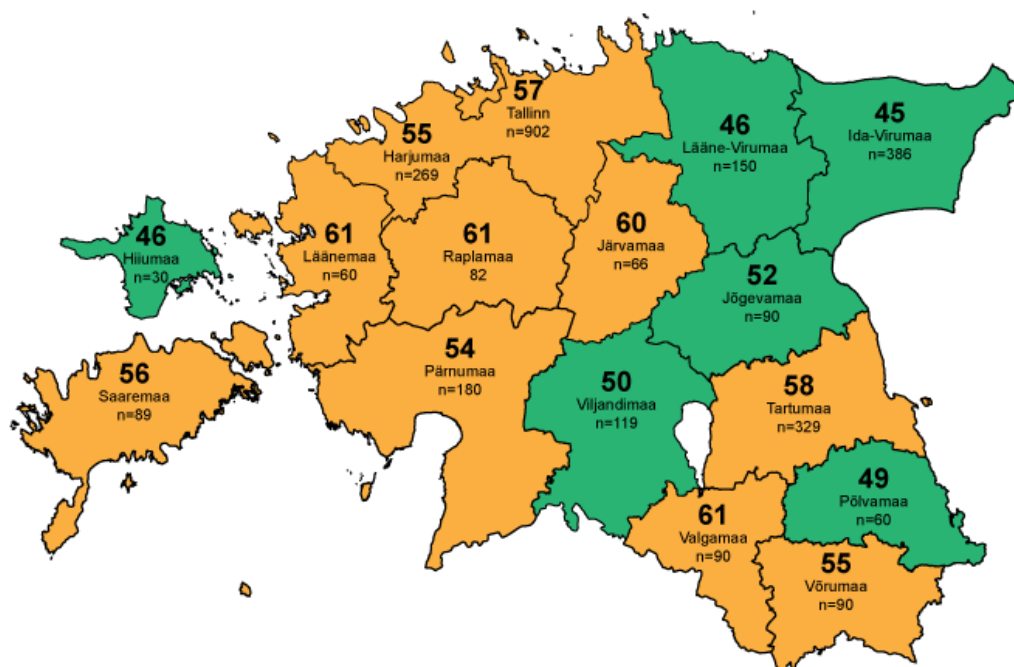
Tegevused	Spordi-, vabaaja või kultuuriselts, N=598	Muu ühendus või organisatsioon N=329	Kumbagi liiki organisatsioonidesse mitte kuuluvad, N=2065	Valim tervikuna, N=2992
Osalenud meeleavalduses	6	8	4	5
Algatanud kampaania	17	17	6	8
Protesteerinud avalikult isikliku ülekohtu vastu	17	16	12	13
Andnud allkirja protestikirjale	26	26	15	17
Kontakteerunud ametkonnaga	30	33	15	18
Esitanud oma seisukohti meedias	34	33	15	20
Osalenud vabatahtlikuna	64	66	34	41
Annetanud abivajajatele raha	52	48	40	43
Annetanud abivajajatele asju	63	65	54	56
Abistanud teisi	89	86	75	78

Kui palju aga tuleb mitteformaalses tegevuses osalemise kaudu kodanikualgatuslikule väljale inimesi, kel puudub varasem organisatsiooniline kogemus? Joonisel 3.10 on kujutatud erinevates organisatsioonide välise tegevuse liikides osalenuid nende ühendustesse kuulumise või mittekuulumise alusel. Mitteformaalses tegevuses osalenute protsendimäär võib kokkuvõttes ületada 100%, kuna osad vastajatest kuulusid samaaegselt mitmesse organisatsiooni.

Joonis 3.10: Mitteformaalses tegevuses osalenud inimesed, nende organisatsioonilise kuulumise/mittekuulumise alusel, (%)

Niisiis on Eesti elanikel kokkuvõttes rohkem kogemusi osalemisest organisatsioonidevälises ehk informaalses kui püsivamat organisatsioonilist vormi omavas kodanikualgatuslikus tegevuses. Analüüsisime ka organisatsioonide välises tegutsemises eraldi neid, kes paistavad välja Eesti elanike keskmisest aktiivsemate ning mitmekülgsemate osalejatena. Organisatsioonivälise kodanikualgatusliku tegevuse indeks moodustati nelja kõige levinuma mitteformaalse osalemise viisi alusel. Nendeks olid *teiste abistamine, raha annetamine, asjade annetamine* ning *tegutsemine vabatahtlikuna ühistevuses*. Indeksi moodustamise aluseks olnud tunnustest esimesed kolm on määratletavad kui individuaalsed osaluse viisid, ning neljas kui kollektiivne osaluse vorm. Seega käsitleme organisatsioonivälises tegevuses aktiivsete ning mitmekülgsete rühmana inimesi, kel on viimase 12 kuu jooksul olnud kokkupuude kõigi nelja liiki tegevusega. Taolistele kriteeriumitele vastavaid inimesi oli respondentide hulgas kokku 16%, sealhulgas eestikeelsetel 18% ning venekeelsetel 10%. Üksikasjalikumalt käsitletakse seda rühma peatükis IV. Käesolevas peatükis, mille eesmärgiks on anda ülevaade eestimaalaste üldistest käitumus- tritest kodanikualgatuslikul maastikul, esitame joonise, mis kujutab aktiivset ning mitmekülgset organisatsioonivälis- tegevust Eesti eri maakondades. Joonisel 3.11 on kollase värviga tähistatud need maakonnad, kus indeksi keskmine väärtus oli võrdne või kõrgem Eesti keskmisest (54%, ehk aktiivsetel vähemalt 2,16 erinevat tegevuse liiki aastas), ning roheline värv tähis- tab neid maakondi, kus indeksi väärtus jäi alla keskmise.

Joonis 3.11: Organisatsioonivälise kodanikualgatusliku aktiivsuse maakondades normeeritud keskmine indeks põhjal (näitab maakonna keskmist tulemust kui % võimalikust maksimumist)

3.3. Mis mõjutab inimeste kodanikualgatuslikku käitumist?

Näeme analüüsi tulemustest, et üldiselt on eestimaalastele omased suuremat kaasatust ning ühiselt tegutsemist soosivad hoiakud, mis aga ei ole toonud kaasa märkimisväärset tegeliku kodanikuaktiivsuse kasvu. Kui hoiakud ei mõjuta käitumisviise, siis mis neid mõjutab? Otsisime sellele küsimusele vastuseid regressioonanalüüsi ning erinevate seostemudelite genereerimise abil.

Regressioonanalüüsis määratletakse üks tunnus sõltuvaks ning püütakse leida teisi tunnuseid, mis mõjutavad selle sõltuva tunnuse väärtusi. Soovisime kirjeldada tunnuseid, mis aitaksid prognoosida inimeste osalemist kodanikualgatuslikus tegevuses. Vaatasime mitmemõõtelise logistilise regressioonanalüüsiga eraldi tunnuste mõju sagedale osalusele ja üldisele osalusele. Sõltuv muutuja “sage kodanikualgatuslikus tegevuses osalemine” on kõikide organisatsioonide ja tegevuste (n-ö formaalne ja mitteformaalne aktiivsus) arv, milles vastaja osaleb sageli või aktiivselt. “Üldine kodanikualgatuslikus tegevuses osalemine” on kõikide organisatsioonide ja tegevuste (n-ö formaalne ja mitteformaalne aktiivsus) arv, milles vastaja üldse osaleb, sh ka vahetevahel või passiivselt. Käsitlesime neid muutujaid järgutunnustena, seega on regressioonimudelitel aluseks ordinaarne regressioon. Kokkuvõtvalt võib öelda, et esimene sõltuv muutuja “sage osalemine” kajastab kodanikualgatusliku tegevuse intensiivsust, teine sõltuv muutuja, “üldine osalemine”, aga koondab kokku nii aktiivse, kui ka passiivsemad kodanikualgatuslikus tegevuses osalemise võimalused (näiteks vastaja kuulub MTÜsse, aga ei osale aktiivselt selle tegevuses). Meid huvitas, missugused asjaolud või omadused mõjutavad inimeste sagedast osalemist ja missugused osalust üldisemalt. Sõltumatute tunnustena kasutasime analüüsitavates mudelites sotsiaal-demograafilisi põhitunnuseid, hoiakuid ja orientatsioone ning vastajate huvitatust poliitikast.

Järgnevalt esitatud tabelites on võrreldud vastava sõltumatu tunnuse korral kõiki vastuste kategooriaid kategooriate keskmisega. Näiteks haridustaseme korral võrdleme, kas alg- ja põhiharidusega, kes- ning kõrgharidusega vastajate osalemise tõenäosus kodanikualgatuslikus tegevuses erineb keskmisest tõenäosusest. Samuti saame analüüsida alternatiive ja erinevate tunnuste koosmõjusid. Näiteks saab lisaks haridustasemete omavahelisele võrdlemisele samaaegselt arvestada ka teiste tunnuste koosmõjuga kodanikualgatuslikule käitumisele, mis võib haridus-

taseme kaalukust konkreetses mudelis tõsta või vähendada. Analüüsi tulemusi kokkuvõtvides tabelites on toodud logistilise regressiooni kordajad.

Tabel 3.7: Sagedat kodanikualgatuslikus tegevuses osalemist mõjutavad tunnused ja nende koosmõjude mudelid

Sõltumatud tunnused	Regressioonikordajad			
	Mudel 1	Mudel 2	Mudel 3	Mudel 4
Sugu: mees referentsrühm: naine	-,295	-,304	-,301	-,332
Rahvus: eesti referentsrühm: muu	,458	,297	,285	,305
Vanus:15-19 referentsrühm: 65-74	1,010	,693	,675	,768
Suurem isiklik netosissetulek (üle 650 € kuus) referentsrühm: isiklik sissetulek puudub	,441	,393	,395	,372
Haridus:alg ja põhi referentsrühm: kõrgharidus	-,930	-,841	-,810	-,776
Haridus: kesk, keskeri referentsrühm: kõrgharidus	-,732	-,707	-,680	-,663
Hoiakutel aktiivne referentsrühm: passiivne	–	,894	,878	,860
Osalusdem. väärtused referentsrühm: esindusdem. väärtused	–	–	,212	,195
Huvitatus poliitikast: väga huvitatud referentsrühm: pole üldse huvitatud	–	–	–	,466

Mudel 1 selgitab 8%, mudel 4 14% variatiivsusest (Nagelkerke R^2).

Analüüsitud sotsiaal-demograafilistest tunnustest mõjutab kodanikualgatuslikus tegevuses osalemise intensiivsust kõige rohkem inimese vanus ning haridustase. Võrdlemisi olulisteks tunnusteks on ka rahvuslik kuuluvus (peamine suhtluskeel) ning sissetuleku suurus. Lisades mudelisse 2 üldise aktiivse ellusuhtumise, väheneb tunduvalt vanuse tähtsus ning mõnevõrra tasakaalustub ka hariduse roll. Mudelis 3 lisatud osalusdemokraatlike väärtuste mõju jääb kodanikualgatusliku tegevuse intensiivsusele tagasihoidlikuks, endiselt on sellest olulisem, et inimene oleks aktiivsusele suunatud ka üldise ellusuhtumise poolest. Viimases, neljandas mudelis ilmneb, et suur huvi poliitikas toimuva vastu on märksa olulisem tõenäoline tõukejõud kodanikualgatuslikus tegevuses osalemiseks kui järjepidevate osalusdemokraatlike hoiakute olemasolu. Üldine aktiivsus, kõrgem haridustase ning noorem iga on endiselt need tunnused, mis intensiivse tegutsemisega kõige tugevamini seostuvad.

Teine tabel võtab kokku üldist kodanikualgatuslikus tegevuses osalemist mõjutavad tunnused. Siin ei olnud kodanikualgatusliku tegevuse puhul oluline inimese sage/aktiivne tegutsemine.

Tabel 3.8: Üldist kodanikualgatuslikus tegevuses osalemist mõjutavad tunnused ja nende koosmõjude mudelid

Sõltumatud tunnused	Regressioonikordajad		
	Mudel 1	Mudel 2	Mudel 3
Sugu: mees referentsrühm: naine	-,402	-,403	-,456
Rahvus: eesti referentsrühm: muu	,398	,204	,204
Vanus: 15-19 referentsrühm: 65-74	,973	,629	,748
Vanus: 20-29 referentsrühm: 65-74	,479	,301	,420
Vanus:30-39 referentsrühm: 65-74	,284	,174	,275
Vanus: 40-49 referentsrühm: 65-74	,527	,469	,536
Suurem isiklik netosissetulek (üle 650 € kuus) referentsrühm: isiklik sissetulek puudub	,510	,435	,411
Haridus:alg ja põhi referentsrühm: kõrgharidus	-1,170	-1,047	-,942
Haridus: kesk, keskeri referentsrühm: kõrgharidus	-,709	-,662	-,609
Hoiakutelt aktiivne referentsrühm: passiivne	–	,936	,897
Osalusdem. Väärtused referentsrühm: esindusdem. väärtused	–	,165	,126
Huvitatus poliitikast: väga huvitatud referentsrühm: pole üldse huvitatud	–	–	,778
Huvitatus poliitikast: mõõdukalt huvitatud referentsrühm: pole üldse huvitatud	–	–	,335

Mudel 1 selgitab 13%, mudel 3 20% variatiivsusest (Nagelkerke R²).

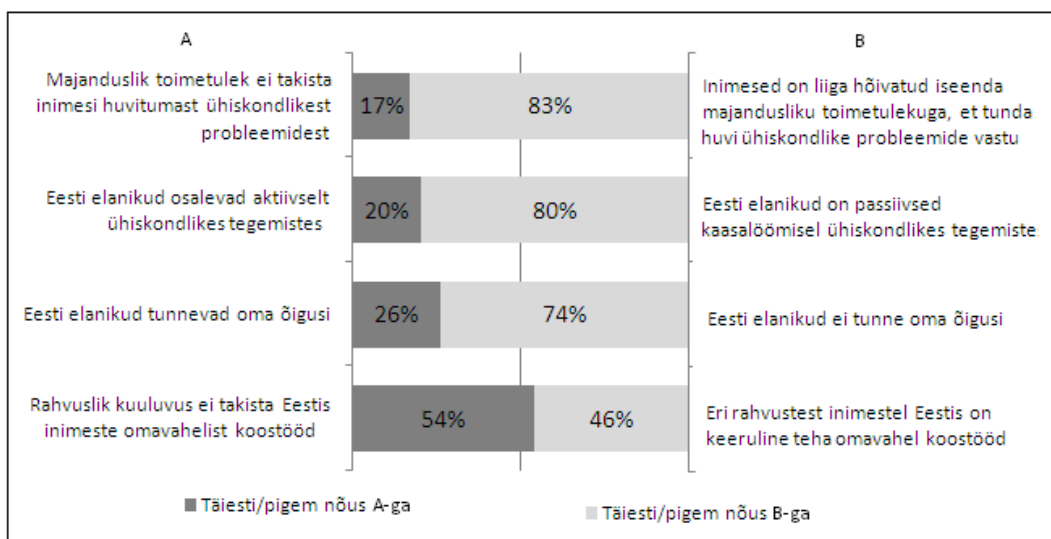
Esimeses, üksnes sotsiaal-demograafilisi tunnuseid hõlmavas mudelis näeme, et üldise kodanikualgatusliku tegevuse puhul on inimese haridustase mõnevõrra olulisem tema vanusest. Kui nooremaealised osalevad tegevuses intensiivsemalt, siis vanemaelistel on kodanikualgatuslikul väljal teistsugused käitumismustrid. Võrreldes intensiivsete osalejatega on üldises osalemises veidi olulisem ka vastaja sissetuleku suurus, vähemoluline aga tema rahvuslik kuuluvus. Teise mudelisse on samaaegselt lisatud tunnused *akti vsusele suunatus* ning *osalusdemokraatlik orientatsioon*, ka üldise kodanikualgatusliku tegutsemise puhul on inimese igapäevane aktiivne ellusuhtumine tugev mõjufaktor, samas kui osalusdemokraatlike väärtuste seos üldise tegutsemisega on veelgi nõrgem kui see oli intensiivsel tegutsemisel. Viimases mudelis ilmneb, et huvitatus poliitikast (sealhulgas ka mõõdukas huvi poliitikas toimuva vastu) mõjutab üldist kodanikualgatuslikus tegevuses osalemist märksa tugevamalt kui intensiivset kodanikualgatuslikku tegutsemist. Ka selles, kolmandas mudelis, on endiselt olulised tunnused inimese haridustase, üldine aktiivne ellusuhtumine ning vanus. Rahvusliku kuuluvuse seos on nõrgapoolne,

kuid sooline kuuluvus on olulisem kui kõikides eelnevates mudelites: üldises tegutsemises on erinevused naiste ning meeste vahel suuremad kui intensiivse tegutsemise korral.

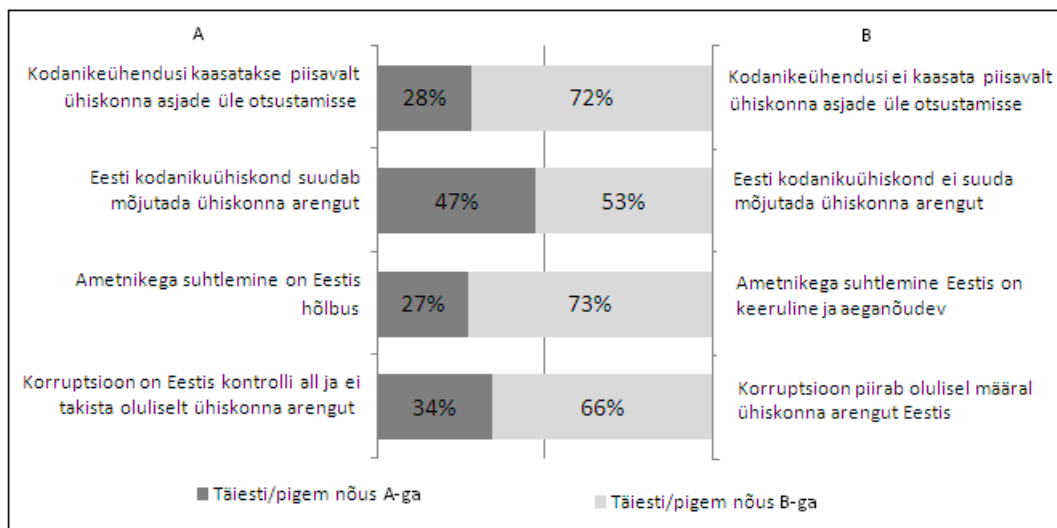
Niisiis näib kokkuvõttes, et kodanikualgatuslikku tegutsemist mõjutavad kõige enam need omadused ja tunnused, mida harilikult omistatakse niiöelda keskklassile: hea haridus, majanduslik toimetulek, üldine huvi ühiskonnas ja poliitikas toimuva vastu. Selliste omadustega noorematel inimestel on võimalused intensiivsemaks osalemiseks, vanemaealistel pere loomise või karjääri edenemisega küll kodanikualgatuses osalemise sagedus väheneb, kuid passiivsemat laadi side tegevusvaldkonnaga säilib ning 40–49aastased on ühistegevuses taas tagasi.

3.4. Eesti elanike hinnangud ühiskonnast ja kodanikualgatusliku tegevuse mõjukusest

Eraldi küsimustebloki kaardistati elanike suhtumist Eesti ühiskonna arengutesse ja kodanikualgatused edenemisse. Üldiselt on enamik vastajatest seisukohal, et elanikkonna aktiivsus, teadlikkus oma õigustest ning kaasatus ühiskonna asjade üle otsustamisse jätavad soovida. Samuti leidis 83% kõikidest vastajatest, et inimeste isiklik kesine majanduslik toimetulek piirab nende võimalusi huvitada ühiskondlikest probleemidest.

Joonis 3.12: Eestimaalaste hinnangud Eesti ühiskonnale ja elanikele (N=2992)

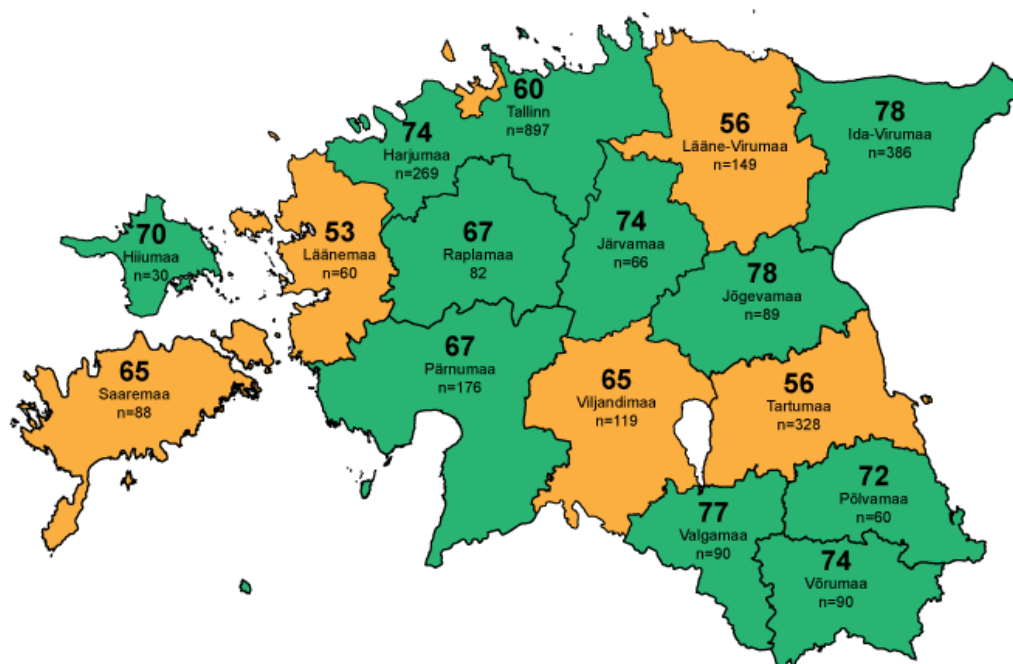
Joonis 3.13: Hinnangud kodanikuühiskonna ja avaliku võimu suhetele (N=2992)

Ka hinnangud kodanikeühenduste ja avaliku võimu suhetele jäid enamikus vastuste skaala pessimistlikumale poolele. Analüüsisime edasi, kas vastaja antud hinnangute tonaalsus, ehk see, kas ta vastas pigem kriitilisemalt või positiivsemalt, on statistiliselt seotud tema huvitatusega poliitikast. Selgus, et nende tunnuste vahel statistiliselt oluline seos puudub ning seega ei tohiks poliitikas toimuva jälgimine vastaja hinnangute kriitilisust mõjutada. Küll aga toetasid uuringu andmed ka varasematest uuringutest välja tulnud tulemusi kriitilisuse seotusest ühiskondliku (sotsiaalse) võimekusega laiemas võtmes. Seega on väiksema haridusega, sissetulekuga ja nooremad vastajad sageli positiivsemalt meelestatud ning oma hinnangutes vähem kriitilisemad. Näiteks kui 15–19aastaste vanuserühmas usub peaaegu pool (47%) meessoost vastajatest, et „Eesti elanikud tunnevad oma õigusi“, siis vanuserühmades 40–49 aastat on samasugusel arvamusel ligemale neljandik (24%), 50–59 aasta vanuste meeste hulgas aga viiendik (20%) vastajatest. Ka kõigi (naised ja mehed koos) vastajate hulgas nõustub sellega 46% 15–19aastastest, teistel vanuserühmadel jääb see näitaja 25% lähedale või alla selle. Kriitilisus kasvab ka elukogemusega, näiteks õpilastest-üliõpilastest nõustub 57% väitega, et “Eesti kodanikuühiskond suudab mõjutada ühiskonna arengut”, pensionäride seas leiab sama 40%.

Vastaja rahvuslik kuuluvus tema ühiskondlikku kriitilisust oluliselt ei mõjuta, välja arvatud juhul, kui küsisime otseselt eri rahvusest inimeste koostöö kohta Eestis. Eestlastest nõustus väitega, et “rahvuslik kuuluvus ei takista Eestis inimeste omavahelist koostööd” 57%, venekeelse-

test aga 46%. Sealjuures andis eestlaste hulgas erinevast rahvusest inimeste koostöö võimalikusele kindlalt eitava hinnangu 13%, venekeelsetel on see näitaja 21%.

Ligemale kaks kolmandikku (66%) vastajatest leiab, et lisaks inimeste majanduslikele toimetulekuprobleemidele, nende ühiskondlikule passiivsusele ning aeganõudvale asjaajamisele piirab ühiskonna arengut olulisel määral ka korrupsioon. Järgneval joonisel on tähistatud kollase värviga need maakonnad, mille elanikud olid korrupsiooni osas vähemkriitilised, ning rohelse värviga need maakonnas, kus kriitilisemate vastajate osakaal ületas Eesti keskmist (66%).

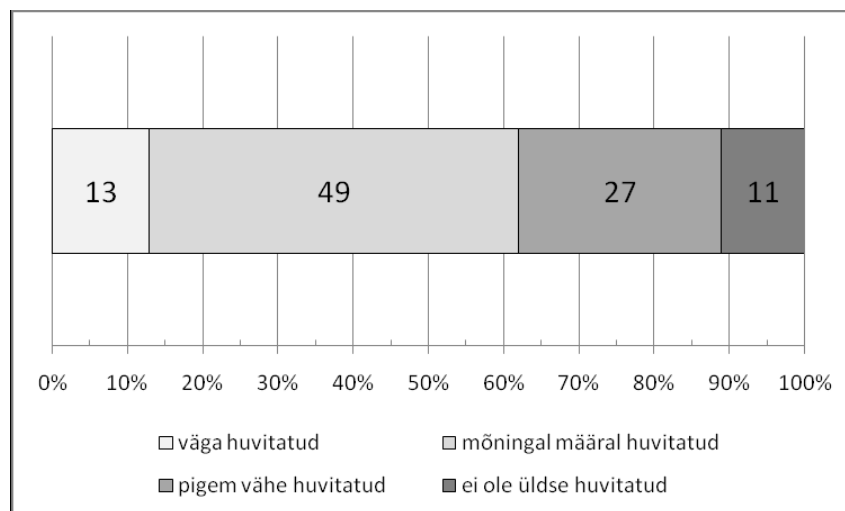
Joonis 3.14: Vastajad, kes nõustuvad väitega, et korrupsioon piirab olulisel määral arengut Eestis osakaal maakondades, %

3.5 Eesti elanike huvitatus poliitikast

Huvi poliitika vastu nii elanikkonnas tervikuna kui erinevate sotsiaal-demograafiliste tunnustega rühmades on küsimus, mis kuulub mitmete mahukate ja regulaarselt läbiviidavate küsitluste niinimetatud põhipaketti. See annab võimaluse kõrvutada käesoleva uuringu andmeid teiste sarnastega ning jälgida ka arenguid ajalises perspektiivis.

Kõikide vastajate hulgas on 62% neid, kes tunnevad (väga või mõningal määral) poliitikas toimuva vastu huvi. Seega sarnanevad uuringu tulemused 2011. aastal läbi viidud integratsiooni

monitooringu²⁶ tulemustele, kus vastajatelt küsiti nende huvi kohta Eesti sise poliitikast. Integratsioonimonitooringu raporti andmetel tunneb poliitika vastu suurt või mõõdukat huvi 67% eestlastest ja 58% teiste rahvuste esindajatest. Meie uuringus olid need näitajad vastavalt 63% ja 57%.

Joonis 3.15: Mil määral olete huvitatud Eesti poliitikast? (N=2992)

Seevastu Euroopa Sotsiaaluuringu²⁷ küsitluse tulemused, eriti 2010. aasta andmed, on näidanud Eesti inimeste väiksemat huvi poliitikas toimuva vastu. Selle uuringu andmetel pidas end poliitikast *väga* huvitatuks aastal 2010 vaid 5% vastanutest, 33% pidas end poliitikast *üsna* huvitatuks. Samuti näitasid Euroopa Sotsiaaluuringu andmed, et huvi poliitika vastu on võrreldes 2008. aasta uuringu tulemustega kahanenud. Sarnaselt Sotsiaaluuringu andmetele ilmnes käesolevas küsitluses, et nooremate, väiksemate sissetulekutega ja madalama haridustasemega vastajate huvi poliitika vastu jäi alla kõikide vastuste keskmise näitaja. Sotsiaalse positsiooni osas olid seekordses uuringus vastajatest kõige ükskõiksemad poliitikas toimuva vastu õpilased-üliõpilased ning töötud, kõige rohkem huvitusid poliitikast aga ettevõtjad, juhid ja tippspetsialistid.

Poliitikast huvitatuse ja osalusdemokraatlike hoiakute olemasolu vahel avaldus mõningane, ent pigem nõrgavõitu statistiliselt oluline seos. Näiteks kui keskmiselt nõustus 68% vastajatest, et “ühiskonnaliikmed peavad ise juhtima tähelepanu ühiskonna probleemidele”, siis poliitika

²⁶ Vaata: http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/IntegratsiooniMonitooring_2011_EST_A4.pdf, lk 24

²⁷ Vaata: http://www.siseministerium.ee/public/Kodanikuhariduse_ja_vabatahtliku_tegevuse_raport_07.02.2012.pdf, peatükk 1.4.

vastu huvi tundjatest (väga huvitatud ja mõningal määral huvitatud) oli selle väitega nõustujaid 71%, poliitika osas ükskõiksete hulgas aga 64%. Seega ei saa üheselt väita, et huvi poliitika vastu aitaks oluliselt ennustada osalusdemokraatlike hoiakute olemasolu või vastupidi.

Statistiliselt veidi olulisemad seosed avaldusid poliitikast huvitatuse ja vastaja kodanikualgatusliku käitumise vahel, seda nii organiseerunud tegevuses kui ka organisatsioonivälisel, informaalsetel tegevusväljal. Nii võib üldiselt väita, et huvi poliitika vastu tõstab vähesel määral inimese tõenäosust astuda mõne kodanikualgatusliku organisatsiooni liikmeks või osaleda mõnel muul viisil kodanikualgatuslikul tegevusväljal. Ainuke organisatsioonitüüp, millesse kuuluvusel puudus statistiliselt oluline seos vastaja huviga poliitika vastu, oli kirik või usuühing.

Huvitatus poliitikast ei suurenda üksnes poliitilisemat laadi eesmärkidega tegelemise tõenäosust, vaid aitab märgata ka sotsiaalseid vajakajäämisi ning neile abivalmilt reageerida. Nii näiteks olid poliitikast huvitatud vastajad suurema tõenäosusega abistanud teisi, mitte oma perekonda kuuluvaid inimesi (82%), annetanud abivajajatele raha (46%), annetanud abivajajatele asju (58%) jne. Poliitika suhtes ükskõiksematel vastajatel olid vastavad näitajad 73%, 37% ja 53%.

3.6. Kodanikualgatus ja sotsiaalne suhtlemine

Inimene on olemuselt sotsiaalne olend: sotsiaalsed suhted mõjutavad tema toimetulekut ühiskondlikus elus, aitavad kaasa hoiakute kujunemisele-muutumisele ja käitumisviiside valikule ning ka vastupidi. Sotsiaalsetel suhetel põhinev toetusvõrgustik võib aidata inimesel paremini hakkama saada elus ette tulevate katsumustega. Kodanikuühiskonda ja kodanikealgatuslike organisatsioone käsitletakse „lääneliku“ sotsioloogilise uurimustraditsiooni kohaselt niisuguse kaasaegse ühiskonna (peamiselt mittehõimlikel) suhetel põhinevate toetuspunktide loojana. Seevastu idapoolsed ühiskonnateadlased on rõhutanud isiklike suhete (või suhtlusvõrgustike) tähtsust mitteformaalse avalikkuse kujundamisel, millel on olnud oluline osa autoritaarse ja sekkuva riigi mõju kahandamisel inimeste igapäevaelule.²⁸ Vene sotsioloogid Zdravomyslova ja Voronkov on kirjeldanud topeltnormidega elu Nõukogude Liidus, kus jälgiti hoolikalt kellega kuidas suhelda. Usalduslikud suhted jäid peamiselt privaatsfääri tasandile ning juba töökaas-

²⁸ Vaata näiteks Zdravomyslova, E. and Voronkov V. (2002). The Informal Public in Soviet Society: Double Morality at Work. *Social Research*. Vol 69, No 1. Spring.

laste juuresolekul kontrolliti oma seisukohtade avaldamist tugevalt (samas 2002). Nõukogudeaegne „ametlik avalikkus“ toetus seevastu erinevatele üksteisest läbipõimunud patronaaživõrgustikele, milles isiklik suhe ja tutvus sai hüvede jagamise allikaks.²⁹ Kuivõrd suurel osal tänases Eestis elavatest täiskasvanutest on olemas kogemus elust nõukogulikus ühiskonnas, on huvitav analüüsida, kuidas suhestuvad inimeste sotsiaalsus ja avalikkus praegu, pärast paarikümneaastast iseseisvust. Kas suhete loomisel prevaleerivad pigem läänelikud mudelid või varasemast nõukogudeaegsest praktikast lähtuv alalhoidlikkus ning privaat- ja avaliku sfääri lahushoidmine? Kas nende suhete taustal on kodanikuühiskond kujunemas koos privaat- ja avaliku sfääriga neid ühendavaks avalikkuseks või eksisteerivad tänaseski Eestis paralleelselt kindlapiirilised, erinevad, üksteist vältivad avalikkused?

Kahtlemata ei ole võimalik neile küsimustele vastata ühe küsitluse andmetega, lisaks olukorra kaardistamisele eeldaks see ka pikemaajaliste arengute jälgimist ja võrdlevat analüüsi teistes ühiskondades toimuvaga. Kuid samas võimaldab sotsiaalsete suhete analüüs täiendada arusaami eestimaalaste ühiskondlikust aktiivsusest ning enamlevinud suhtlusvormidest.

Tabel 3.9: Eestimaalaste levinumad suhtlusvormid ja suhtlemisintensiivsus (N=2992)

Kui sageli...	Kuni kord nädalas (%)	Vähemalt kord kuus (%)	Harvemini (%)	Mitte kunagi (%)	Pole töökaaslasi (%)
...veedate vaba aega koos oma sõprade või eraldielavate sugulastega?	52	35	12	1	
...võtate oma sõpru või eraldielavaid sugulasi külalistena vastu oma kodus?	31	48	19	2	
...veedate aega oma töökaaslastega väljaspool tööaega?	9	19	26	13	32
...veedate aega koos kolleegagi, kes elab teie naabruskonnas?	32	24	15	29	

Suhtlemise sagedust põhjalikumalt analüüsid näeme, et vastajate rahvuslik kuuluvus³⁰ on peamiseks erisusi loovaks tunnuseks. Nii veedavad venekeelsed vastajad eestikeelsetest märksa sagedamini aega koos sõpradega või eraldi elavate sugulastega. Näiteks vähemalt kord nädalas võõrustavad oma kodus sõpru 41% venekeelsetest ja 27% eestikeelsetest vastajatest. Venekeelsete elanike suhtlusvõrgustikud ongi sõprade- ja sugulastekesksed. Eestikeelsetel respondentidel

²⁹ Sellise süsteemi kujunemist on pikemalt käsitlenud näiteks Brovkin, V. (2003). Corruption in the 20th Century Russia. *Crime, Law & Social Change* 40: 195–230.

³⁰ Respondendi rahvuslik kuuluvus on defineeritud ankeedis küsitud peamise suhtluskeele alusel.

del on suhtlusringid vähem intensiivsemad (see tähendab mitte nii sagedat läbikäimist), kuid laiemad, hõlmates sagedamini ka töökaaslaste ning naabruskonnas elavaid inimesi. Kui venekeelsetest tööl käivatest vastajatest ei suhtle ligemale viiendik kunagi väljaspool tööaega oma kolleegidega, siis eestlaste seas on neid poole vähem, ehk ligikaudu kümnendik. Väljaspool tööaega töökaaslastega ühiselt aja veetmine oli samas ainuke küsitletud suhtlemise vormidest, mis korreleerus positiivselt osalusdemokraatliku orientatsiooniga. Seega, sagedasem töövälise kolleegidega läbikäimine aitab tõenäoliselt kaasa osalusdemokraatlike hoiakute süvenemisele.

Kõige suuremad erinevused on aga suhtlemisel ja aja veetmisel naabruskonnas elavate inimestega; venekeelsetest vastajatest ei tee seda kunagi 44%, eestikeelsetest aga 23%. Sealhulgas aktiivses eas (20–49aastased) venekeelsetel meestel ulatub see näitaja 50% piirimaile. Naabruskonna suhete olulisus näib kasvavat inimeste vanusega; kui teiste suhete osakaal hakkab pärast inimese kolmekümnendaid eluaastaid märgatavalt langema, siis naabruskonna suhete intensiivsus püsib ka vanemaealistel sarnasel tasemel, aidates neil inimestel kompenseerida muudu kahanevaid suhtlusringe.

Naabruskonnas elavate inimestega suhtlemine oli statistiliselt tugevalt seotud ka elamu tüübiga, milles vastaja parasjagu elas. Kõige paremini soodustab naabritega läbikäimist väikeses kortermajas (kuni 12 korterit) elamine, sealsetest elanikest veedab naabruskonnas elavate inimestega aega vähemalt kord nädalas 44% ja sellest harvem, ent siiski vähemalt kord kuus 26%. Ka ühepereelamus elavatest vastajatest veedab 36% vähemalt kord nädalas ning 31% vähemalt kord kuus ühiselt aega naabruskonna inimestega. Kõige harvemini käivad naabritega läbi suurte kortermajade elanikud: 26% teeb seda kuni kord nädalas ning 21% leiab selleks võimaluse vähemalt kord kuus. 39% suurte kortermajade residentidest tunnistab, et nemad naabruskonna inimestega koos aega ei veeda.

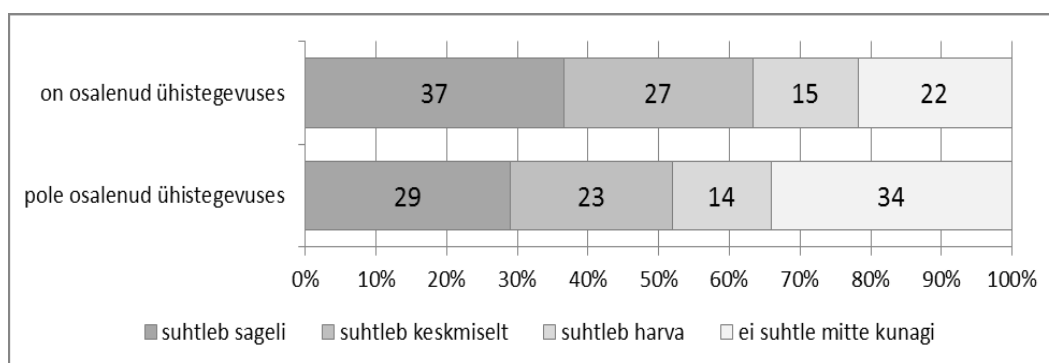
Kuidas seostub sotsiaalne suhtlemine muu kodanikualgatusliku tegevusega? Oleks loogiline eeldada, et intensiivsed suhtlusringid, võttes inimeselt aega ning energiat, jätavad kodanikualgatuslikuks tegevuseks vähem võimalusi. Ent uuringu tulemused viitavad pigem vastupidisele olukorrale: kodanikualgatusliku organisatsiooni liikmetel kaldub suhtlemise intensiivsus olema samaväärne või isegi suurem ka teiste suhtlemise vormide osas. Näiteks spordi- vabaaja või kultuuriseltsi liikmetest veedab 61% aega vähemalt kord nädalas enda sõprade või eraldi elavate

sugulastega, samas kui organisatsioonidesse mittekuulujatel on see näitaja 48%. Töökaaslastega kohtuvad väljaspool tööaega kord nädalas või sagedamini 15%, vähemalt kord kuus 36% spordi-, vabaaja või kultuuriseltsi liikmetest, sellal kui mitteliikmetest respondentidest teevad sama vastavalt 13% ja 27%. Naabruskonnas elavate inimestega suhtlemisel ei olnud seos vastaja organisatsioonilise kuuluvusega statistiliselt oluline.

Organisatsioonidevälises ehk organiseerumata kodanikualgatuslikus tegevuses seostusid erinevate sotsiaalse suhtlemise vormidega (suhtlusringidega) ka mõnevõrra erinevad tegevused. Nii korreleerub sage sõprade ning eraldielavate sugulastega läbikäimine positiivselt ja statistiliselt keskmise olulisusega võõraste abistamise, rahaannetamise ja meedias oma seisukohtade esitamise. Seos asjade annetamisega ning laiema ühiskondliku ülekohtu vastu protestiallkirjade andmisega on statistiliselt mõnevõrra nõrgem, kuid siiski oluline. Seega need inimesed, kes suhtlevad sagedamini sõprade ning sugulastega, on keskmisest suurema tõenäosusega osalenud ka ülal nimetatud tegevustes.

Kõige rohkem soosib erinevates informaalsetes kodanikualgatuslikes tegevustes osalemist suhtlemine töökaaslastega. Sagedasem kolleegidega tööväliline ajaveetmine soodustab lisaks võõraste abistamisele, asjade ning rahaannetamisele ka ühiskondlike protestikirjade allkirjastamist, ametkondadega kontakteerumist (suurema kui isikliku probleemi lahendamiseks), tegutsemist vabatahtlikuna või talgutel osalemist (kõikidel tunnustel keskmisega tugevusega statistiline seos).

Naabruskonnas elavate inimestega ühine ajaveetmine korreleerub positiivselt ning statistiliselt keskmise olulisusega üksnes vabatahtlikuna tegutsemisega ühistegevuses.

Joonis 3.16: Naabruskonnaga suhtlemise intensiivsuse seos vabatahtliku osalemisega ühistegevuses (kampania, talgud vms)

Tuntud ühiskonnateadlane R. Putnam (2000) on analüüsid eluviisi muutumist Ameerika Ühendriikides väljendanud seisukohta, et kaasaegses ühiskonnas jääb inimestevahelistele suhtlemisele vähem aega ja võimalusi ka seetõttu, et liikuma pääsemiseks ja asjade ajamisel eelistatakse ühistranspordile isiklikku autot. Kuna uuringu taustaandmetes sisaldus ka küsimus selle kohta, millist peamist transpordivahendit vastaja kasutab pikemate vahemaade läbimiseks, siis kontrollisime selle väite paikapidavust ka Eesti elanike suhtlusringide kontekstis. Selgus, et suhtlemise sagedusel sõprade ja sugulastega puudus statistiline seos eelistatava transpordivahendi liigiga. Küll aga ilmnes keskmiselt oluline seos suhtlemisel töökaaslastega. Nimelt on igapäevaselt autoga sõitjate seas vähem (15%) neid, kes töökaaslastega kunagi väljaspool tööaega ei suhtle, kui võrrelda neid ühistranspordi kasutajatega (26%).

Tulles tagasi peatüki alguses esitatud küsimuste juurde, näeme, et tänases Eestis ei ole sotsiaalses mõttes töösuhete valdkond eraelust sama rangelt lahus kui nõukogude perioodil. Töökaaslastega usalduslike suhete loomine on muutunud märksa tavapärasemaks ning uuringu tulemused osutavad, et sellest suhete vormist on kujunemas üks võimalik värv kodanikualgatuslikule tegevusväljale.

Teine küsimus on seotud patronaaživõrgustike saatusega tänases Eestis. Rahvusvaheliste uuringute andmetel on Eesti üks väikseima korrupsioonimääraga riike endise Nõukogude liidu ja tema mõjusfääri kuulunud riikide hulgas. Ilmselt on selles oluline roll ulatuslikul riigiasutuste ümberehitamisel ja kaasaegsetel põhimõtetel toimiva avaliku teenistuse kujundamisel, mis viidi Eestis lõviosas läbi 1990ndatel aastatel. Näiteks Venemaal oli 1993. aastal endiselt ametis $\frac{2}{3}$ 1988. aastal tegutsenud kõrgetest riigiametnikest, 2001. aastal on see näitaja vaatamata vahepeal toimunud riigiparaadi laienemisele föderaalsetes institutsioonides endiselt 60%.³¹ Kui patronaaživõrgustikel põhinev asjaajamine ning hüvede jaotus eeldab heade kontaktide olemasolu hüvede jaotust kontrolliva ametnikuga, siis demokraatliku avaliku teenistuse põhimõtted nõuavad süsteemilt sedavõrd suurt reeglitele allutatust ning läbipaistvust, et see toimiks ka anonüümsena.

³¹ Brym, R. and Gimpelson, V. (2004). The Size, Composition, and Dynamics of the Russian State Bureaucracy in the 1990s. *Slavic Review*, Vol. 63, No. 1 (Spring, 2004), pp. 90-112, lk 109.

Uuringu küsitlusanneetis sisaldas vastandväidete paar, mis küsis, kas vastaja eelistab asjaajamisel anonüümset või isiklikku suhet ametnikuga. 57% kõikidest vastajatest nõustus (täielikult või osaliselt) sellega, et „on parem, kui asjaajamisel ei pea ametnikke isiklikult tundma“. 43% kõikidest vastajatest leidis aga (täiesti või osaliselt), et on parem kui asjaajamine ei toimu anonüümset ja on isiklik suhe ametnikuga. Kindlasti ei saa ühe küsimuse alusel rutata tegema järeldusi Eesti patronaaživõrgustike kohta. Küll aga viitavad tulemused vajadusele teemat põhjalikumalt uurida. Näiteks avalduvad statistiliselt olulised keskmise tugevusega seosed ametnike isikliku tundmise ja vastaja rahvusliku kuuluvuse vahel.

Tabel 3.10: „On parem, kui asjaajamine ei toimu anonüümset ja on isiklik suhe ametnikuga“. Väitega nõustujate arv ja osakaal vastajarühmades.

Vastajarühm	osakaal (%)	arv
Ida-Virumaa venekeelsed	60	191
Tallinna venekeelsed	59	234
Venekeelsed mujal Eestis	51	61
Eestikeelsed kokku	37	790
Kõik kokku	43	1281

Neid esialgseid tulemusi saab tõlgendada mitmel viisil. Kas on tegemist ennekõike kultuuriliste erinevustega või rööbiti toimivate kommunikatsiooniväljadega, milles diskursiivsed arengud toimuvad eri suundades ja erineval kiirusel, või mängib määravat rolli hoopis muukeelsete kogukondade sotsiaal-demograafiline taust ning sellest lähtuvad iseärasused? Lisaks tuleb arvestada üldise usaldusega ametkondade ja ametiasutuste vastu ning selle mõjuga elanike hinnangute kujunemisele. Kui usaldus ametiasutuse vastu on väike, on üheks tüüpiliseks tegutsemisviisiks püüde luua ametnikuga isiklikum suhe – seega võib personaalne usaldus kompenseerida puuduvat institutsionaalset usaldust. Nagu öeldud, vajab see teema põhjalikumalt edasist uurimist.

Kokkuvõtteks võib seega öelda, et suhtlusringkondadel ja suhtlemise intensiivsusel on oma osa inimese ühiskondliku käitumise kujundamisel. Eestis ei ole seda teemat eraldi süvitsi uuritud, kuid käesoleva uuringu tulemused viitavad selle olulisusele ning aitavad kaasa ka edasiste uurimisküsimuste täpsustamisele.

3.7. Kodanikualgatus ja infokanalid

Infokanalid ühiskonnas toimuva kohta

Eestis vaadatakse palju televiisorit, eriti just meelelahutuslikke saateid.³² Ühelt poolt võib eeldada, et see aitab kaasa passiivsuse suurenemisele ning poliitikast võõrandumisele. Ent leidub ka teistsuguseid seisukohti. Nii on näiteks Ameerika meediauurijad väitnud, et ka populaarsetes teleseriaalides, situatsioonikomöödiates ning isegi noorte animafilmides on aja jooksul lisandumas kodanikualgatuslikku tegevust, poliitilist osalust ning teisi sotsiaalseid teemasid.³³ Inimesed, kes neid saateid regulaarselt vaatavad, omandavad tõenäoliselt midagi sealsetest hoiakutest, ent alahinnata ei tohiks meelelahutussaadete rolli ka poliitilise informatsiooni edastajatena. Kuid nii või teisiti mõjutab meedia tarbimine inimese hoiakuid ja ka käitumuslikku poolt. Meid huvitab ennekõike seos vastaja meediatarbimise ning kodanikualgatuslikku tegutsemist soodustavate hoiakute vahel. Küsisime uuringus osalejatelt, missugused on nende jaoks kõige olulisemad kanalid informatsiooni saamiseks ühiskonnas toimuva kohta. Ühtlasi palusime järjestada need olulisuse järgi.

Tabel 3.11: Kõige olulisemad kanalid informatsiooni saamiseks ühiskonnas toimuva kohta (N=2992)

Infokanal	Kõige tähtsam (%)	Mainitud kolme olulisema seas, %
Eesti televisioonikanal	36	73
Internet üldisemalt	25	50
Välismaine televisioonikanal	10	26
Eesti raadiojaam	9	46
Eestis ilmuv ajaleht/ajakiri (ka veebipõhine)	8	42
Isiklik suhtlusringkond	6	35
Veebipõhised sotsiaalvõrgustikud	5	15
Välismaine raadiojaam	1	6
Välismaal ilmuv ajakiri/ajaleht	0,4	3
Muu	0,2	1,3

Endiselt kõige levinumatele meediatarbimise kanalitele, eestikeelsetele televisioonikanalitele, on olulisuse osas tasapisi järele jõudmas internet oma erinevate võimalustega. Kuid jätkuvalt on eestimaalaste jaoks olulised ka raadio ning trükiajakirjandus. Analüüsisime, kuidas erine-

³² Vaata näiteks Intervjuu Raivo Suniga (2010). Eestlane veedab vaba aja teleka ees. *Maaleht* 16. jaanuar.

³³ Vaata Media, Citizens & Democracy (2004) *Changing Channels: Entertainment Television, Civic Attitudes, and Actions*. The USC Annenberg Norman Lear Center.

vate meediakanalite eelistused seostusid osalusdemokraatlike hoiakutega. Statistilise olulisuse poolest jäid seosed nõrgemapoolseks, seega neid tulemusi vahetult üldkogumile üldistada ei saa.

Kõige suurema tõenäosusega leidub osalusdemokraatlike hoiakutega inimesi nende hulgas, kes määratlesid ühiskonnas toimuvast teabe saamisel kõige tähtsama infokanalina Eestis ilmuva ajalehe või ajakirja. Kõige vähem oli osalusdemokraatlike hoiakutega vastajaid välismaiste meediakanalite eelistajate hulgas ning samuti nende seas, kelle jaoks olulisemaks infokanaliks on veebipõhised sotsiaalvõrgustikud.

Poliitika vastu tundsid samuti rohkem huvi Eesti ajalehtede/ajakirjade lugejad (neist 70% huvitus poliitikast väga või mõningal määral), neile järgnesid Eesti telekanalite eelistajad (66%) ning Eesti raadiojaamade kuulajad ja üldiselt internetikasutajad (mõlemad 61%). Kõige väiksem oli huvi poliitika vastu vastajatel, kes ühiskonnas toimuva kohta ammutavad teavet isiklikust suhtlusringkonnast (44% huvitus väga või mõningal määral).

Ühiskonnas toimuva osas olid keskmisest kriitilisemad välismaiste meediakanalite eelistajad ning peamiselt veebipõhistest sotsiaalvõrgustikest info saajad. Nende kriitilisus hõlmas nii elanikke (passiivsed, ei tunne õigusi jne) kui ka halduskultuuri üldisemalt (kodanikeühendusi ei kaasata piisavalt, korruptsioon takistab oluliselt ühiskonna arengut jne). Isiklikule suhtlusringkonnale toetujad elanike osas keskmisest kriitilisemat suhtumist ei väljendanud, küll aga nägid nad ülejäänud ühiskonnas toimuvat negatiivsemas valguses. Seevastu üldisemas mõttes internetikasutajad paistsid välja oma keskmisest vähem kriitilise suhtumisega. Näiteks nõustus 76% isiklikule suhtlusringkonnale kui peamisele infokanalile toetujatest, et korruptsioon piirab olulisel määral ühiskonna arengut Eestis. Välismaise telekanali eelistajatel oli see näitaja 71%, veebipõhiste suhtlusvõrgustike kasutajatel 70%, Eesti raadiojaama kuulajatel 69% jne. Keskmisest vähem tunnetasid korruptsiooni Eestis ilmuvate ajalehe/ajakirja lugejad (60%) ning üldisemas mõttes Interneti kasutajad (56%).

Peatüki kokkuvõte

Enamikule Eesti elanikkonnast on omased pigem suuremat poliitilist kaasatust taotlevad hoiakud. Umbes neljandikule eestimaalastest on omane järjekindel osalusdemokraatlik orientatsioon ja 3% vastajatest valis järjekindlalt esindusdemokraatlikke hoiakuid väljendavate vastusevariantide poolt. Seega näevad eestimaalased üldiselt meeleldi kodanikke etendamas poliitilises protsessis olulisemat rolli ning võtmas endile suuremat vastutust. Mis puudutab aga enda käitlemist ühiskondliku tegutsejana, siis kaldub eestimaalane olema pigem orienteeritud sotsiaalsele suhetele kui eesmärkide saavutamisele. Konformsust esineb enesemäärangutes kokkuvõttes mõnevõrra rohkem kui aktiivsust. Hoiakute tasandil kollektiivsust ja individualismi võrreldes ilmneb, et eestimaalased väärtustavad kollektiivseid suhteid märksa sagedamini kui enesekeskust. Kui uuring oleks piirdunud üksnes hoiakute tasandi analüüsiga, saaks kõnelda võrdlemisi laialdaselt levinud vaadetest, mis näivad igati soosivat kodanikualgatuslikku tegevust ning selle edenemist. Küsitluses aga ei piirdutud üksnes hoiakute tasandiga ning uuriti ka respondentide endi tegutsemisviise saamaks teada, mil määral nad ise ühiskondlikus-kodanikualgatuslikus tegevuses osalevad.

Käsitlesime erinevaid kodanikualgatusliku tegutsemise võimalusi: organiseerunud käitumist, organisatsioonide välist (individuaalses või kollektiivses vormis) sotsiaalset suhtlemist. Organisatsioonidesse kuuluvus ei ole Eesti elanikkonnas viimase viie-kuue aasta jooksul kasvanud, endiselt kuulub (aktiivselt või passiivselt) mõne kodanikualgatusliku ühenduse liikmeskonda 31% elanikkonnast. Nende kõrval võtab 14% elanikkonnast osa mõne kiriku või usuühenduse tegevustest, 6% kuulub kutse- või tööandjate ühingusse, 6% ametiühingusse ning 9% on poliitilise partei või erakonna liikmed. Kõikide küsitluses osalenute hulgas aga on keskmiselt 72% vastajaid, kes ei ole kunagi kuulunud ühegi nimetatud organisatsiooni koosseisu. See tulemus on oluliselt madalam kui enamikes Kesk-Euroopa riikides, kus organisatsioonilise kogemusega inimeste osa jääb ühiskonnas tavapäraselt 25 ja 50 protsendi vahele. Jättes kõrvale kõik küsitlusankeedis mainitud muud tüüpi organisatsioonid, siis kitsas mõttes omaalgatuslikesse ühendustesse (spordi-, vabaaja-, kultuuri- või muu kodanikualgatuslik ühendus) ei ole kunagi kuulunud 51% vastanutest.

Mõnevõrra suurem on aktiivsus organisatsioonidest väljaspool aset leidvas tegevuses. Ent seal domineerivad individuaalse osalemise viisid: abistamine, raha ja asjade annetamine. Välja arvatud teiste inimeste (mitte enda perekonda kuuluvate) abistamine ja abivajajatele asjade annetamine on kõigis ülejäänud küsitlusankeedis sisaldunud tegevustes osalenud viimase 12 kuu jooksul vähem kui pooled vastanutest. Esimene kollektiivsem ühiselt tegutsemise vorm – vabatahtlik ühiskondlik tegevus – jäi sageduselt neljandale kohale. Küsitlusele eelnenud 12 kuu jooksul on 35% vastajatest (ehk üldkogumile üldistatuna ligemale 360 000 Eesti elanikku) võtnud vähemalt korra osa vabatahtlikuna mõnest ühiskondlikust ühistegevusest (talgud, kampaaniad jne). 6% (ehk üldkogumile üldistatuna ligemale 67 000 inimest) on seda teinud sel ajavahemikul endi sõnul sageli. Eestikeelsetest vastajatest on ühekordne või sagedane vabatahtlikuna ühistegevuses osalemise kogemus kokku 49% vastajatest, venekeelsetel 22%.

Kokkuvõttes näitavad andmed, et organisatsioonivälise tegevuse kaudu lisandub kodanikualgatuslikule tegevusväljale uusi tulijaid, kuid tagasihoidlikul määral. Samas on juba organisatsioonidesse kuulujad keskmisest eestimaalasest aktiivsemad ka organisatsioonide välistes tegevustes, eriti sellistes, mis eeldavad koos tegutsemist ning tegevuse vähemal mõningal määral planeerimist ja kooskõlastamist. Seega näivad ka Eesti kodanikualgatuslikud ühingud toimivat aktiivseid kodanikke kasvatavate n-ö demokraatia koolidena nagu seda märkinud mitmed asjatundjad alates de Tocqueville'ist.

Erinevat kodust keelt kõnelevate eestimaalaste peamised suhtlusringid on võrdlemisi eriilmelised. Nii veedavad venekeelsed vastajad eestikeelsetest märksa sagedamini aega koos sõprade või eraldi elavate sugulastega ning vähesed nendest käivad läbi naabruskonna inimestega või kohuvad töökaaslastega väljaspool tööaega. Eestikeelsetel respondentidel on suhtlusringid vähem intensiivsemad (see tähendab mitte nii sagedat läbikäimist), kuid laiemad, hõlmates sagedamini ka töökaaslaste ning naabruskonnas elavaid inimesi. Väljaspool tööaega töökaaslastega ühiselt aja veetmine oli samas küsitletud suhtlemise vormidest ainus, mis korreleerus positiivselt osalusdemokraatliku orientatsiooniga ning seostus statistiliselt olulisel määral ka mitmetes kodanikualgatuslikes tegevustes osalemisega. Seega, sagedasem töövälise kolleegidega läbikäimine aitab tõenäoliselt kaasa üldisele kodanikuaktiivsuse kasvule.

Eestimaalased on võrdlemisi kriitilised ühiskonnas toimuva suhtes. Ühelt poolt tajutakse endiselt majandusliku madalseisu survet. 83% vastajatest leiab, et üldist inimeste ühiskondlikku aktiivsust piirab nende kesine majanduslik toimetulek. Ning 76% tunnistab, et nõustub (täielikult või pigem) sellega, et hetkel on tema elus isiklik majanduslik toimetulek olulisem kui ühiskonna hüvanguks panustamine. Lisaks sellele jagub kriitikat ka Eesti elanike õigusteadlikkuse, ametnikega suhtlemise keerukuse ning korrupsiooni liigsuse kohta. 53% küsitlusele vastanutest nõustub (täielikult või pigem) väitega, et kodanikuühiskond ei suuda Eestis ühiskonna arengut mõjutada. Enamik ühiskonnateadlasi on ühel meelel selles osas, et inimeste positiivsed kogemused hästitoimivast demokraatiast kasvatavad poliitilise süsteemi legitiimsust. Niisiis peaks kaasav poliitiline kultuur omakorda soodustama demokraatlike väärtuste, hoiakute ning käitumisharjumuste taastootmist. Käesoleva uuringu tulemused ei näita, et see oleks märgataval tasemel tänases Eestis realiseerunud.

IV Kodanikualgatus Eesti elanikerühmades

Raporti neljas peatükk koosneb kahest osast. Kumbki osa jaguneb omakorda neljaks alapeatükiks. Neljanda peatüki esimeses osas on vaatluse all neli rühma: kodanikualgatuslikus tegevuses kõige aktiivsemate respondentide rühm, seejärel kõige passiivsemate rühm, siis Eesti kodanikuühiskonna hetkeolukorra suhtes kõige optimistlikumat hoiakutekompleksi kandvate vastajate rühm, ning neljandaks Eesti kodanikuühiskonna hetkeolukorra suhtes kõige kriitilisemat hoiakutekompleksi kandvate elanike rühm. Iga rühma juures vaatleme erinevate taustatunnuste olulisust nagu vastaja sugu, vanus, suhtluskeel, eesti keele oskus (venekeelsetel respondentidel), kodakondsus, haridus, tööalane staatus (peamiselt töötu staatus), vastaja asukoht ning sissetulek. Seejärel uurime rühmade seoseid väärtusorientatsioonidega vastavalt peatükis III antud määratlustele (6 järjepidevate hoiakute indeksit). Neljanda peatüki teises osas käsitleme spetsiifilisemaid rühmi. Lähemalt uurime Ida-Virumaad, töötuid ja noori, ning lõpuks käsitleme erinevusi maakondade vahel (mille all toome eraldi välja ka Tallinna linna). Uurime nendesse rühmadesse kuulujate kodanikualgatuslikku aktiivsust ja -passiivsust ning väärtusorientatsioone. Samuti vaatleme nende hoiakutekomplekse, s.o nende kriitilisust ja optimismi Eesti kodanikuühiskonna tänase seisukorra suhtes.

4.1. Kõige aktiivsemate vastajate rühm

4.1.1. Kõige aktiivsemate rühm organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses

Määratlesime „kõige aktiivsematena“ organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses vastajad, kes märkisid oma kuuluvuseks nii „spordi-, vabaaja või kultuuri-seltsi“ kui ka „muu ühenduse või organi-satsiooni“. Seega on aktiivsete rühma näol ka tegemist inimestega, kellel on koge-

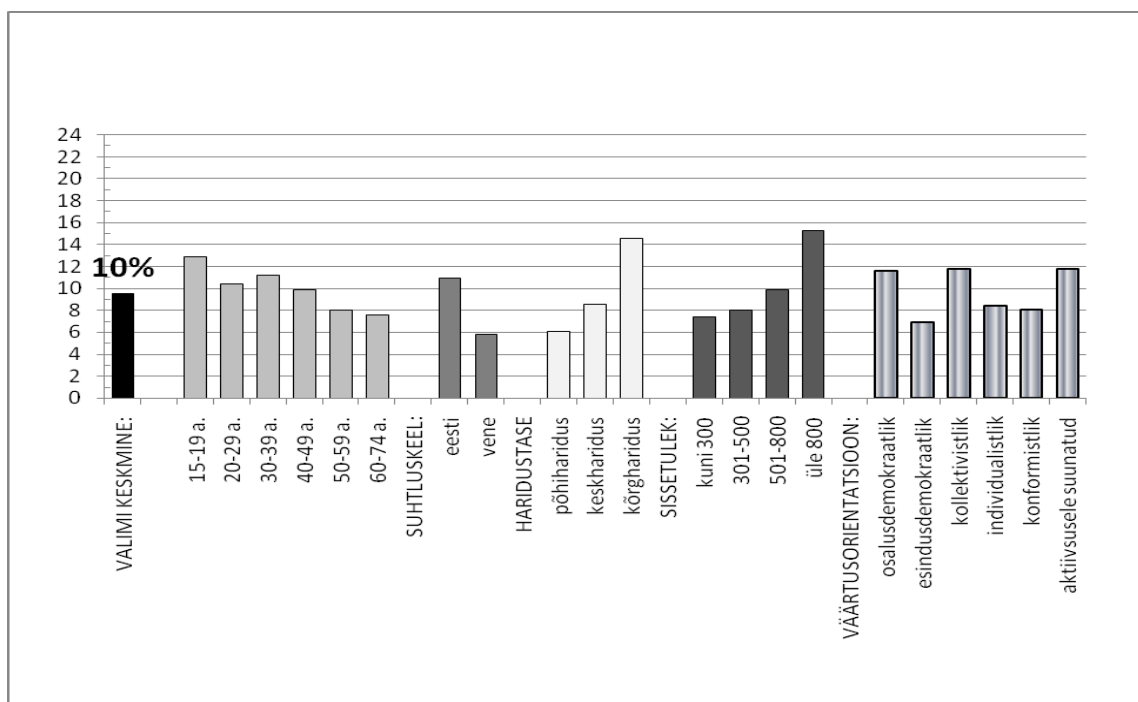
mus osalemisest erinevate ühenduste töös ning keda seetõttu võib nimetada ka mitmekülgseteks osalejateks (vt peatükk III). Selliste inimeste arv valimis on 285 (ehk umbes 10%).³⁴

Organiseerunud kodanikuaktiivsuses kuuluvad „kõige aktiivsemate“ rühma sagedamini nooremad küsitletud, seda eriti 15–19 aasta vanuses. Üle 50aastaste vastajate puhul langeb esindatus selles rühmas alla kõikide vastanute keskmise. Väga tugev seos ilmneb respondendi suhtluskeelega. Eesti keelt põhilise suhtluskeelena kasutavate vastajate hulgas on kõige aktiivsemate rühma kuulumise näit organiseerunud kodanikualgatuse tasandil peaaegu kaks korda kõrgem kui venekeelsete rühmas (11% eestikeelsetest vs 6% venekeelsetest respondentidest). Eesti keele oskus venekeelsetel vastajatel on samuti oluline tegur.³⁵ Aktiivsus väheneb keeleoskuse vähenedes: nende seas, kes räägivad vabalt ja saavad hästi aru eesti keelest, on aktiivseid 12%, samas kui nende seas, kes ei valda üldse eesti keelt, on see osakaal vaid 5%. Tähtis roll on ka kodakondsusel: kui eesti kodanikest, keda on valimis valdav osa, kuulub siia rühma umbes 10% (st keskmisega sarnane osakaal), on see näit Venemaa kodanike puhul 7%, ning kodakondsuseta vastajate seas ainult 5% ehk keskmisest umbes kaks korda väiksem.³⁶ (Kui vaatleme ankeedile vene keeles vastanute gruppi eraldi, siis seal on Eesti ja Venemaa kodanikest vastajad umbes sama aktiivsed, mõlema vastav näit on umbes 7%, kuid kodakondsuseta respondendid on neist vähem aktiivsemad ja nende näit on alla 5%.) Ka respondendi haridustase on väga oluline tegur. Haridusrühmade löikes on suurem aktiivsus selgelt seotud kõrgema haridustasemega. Kõrgharidusega vastajad on teistest oluliselt aktiivsemad ja nende osakaal selles rühmas on üle kahe korra suurem kui see on põhiharidusega vastajate puhul (15% vs 6%).

³⁴ Arvesse läksid vastused „kuulun praegu ja osalen aktiivselt“, „kuulun, aga ei osale aktiivselt“ ning „kuulusin varem, aga mitte praegu“.

³⁵ Venekeelsete respondentide rühm jaguneb eesti keele oskuse alusel järgmiselt: esimese grupi suurus on 115 respondenti („saan hästi aru, räägin vabalt“); teise suurus 304 respondenti („saan aru, räägin veidi“); kolmandasse kuulub 266 respondenti („veidi saan aru, ise ei räägi“) ning neljandasse paigutus 147 respondenti („ma ei saa aru ega räägi“).

³⁶ Eesti kodanikke on valimis 82,2%, Venemaa kodanikke 7,2% ja kodakondsus puudub 9,4% uuringus osalenutest.

Joonis 4.1: Kõige aktiivsemad organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses (N=285)

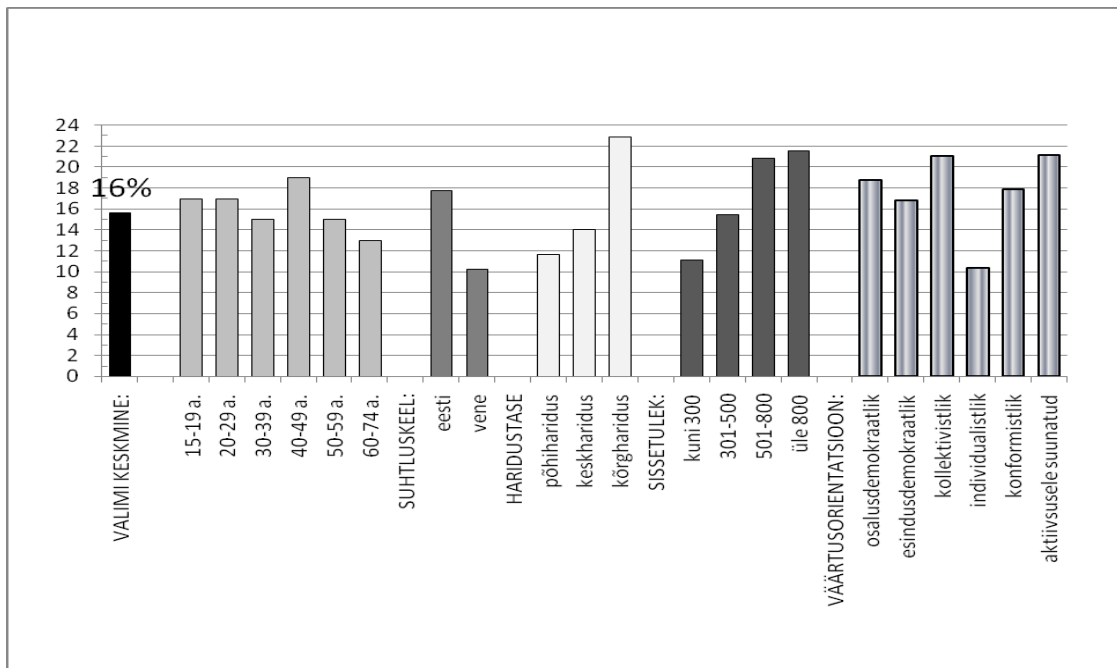
Kõige aktiivsemate rühma kuulumine organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses on selgelt seotud ka inimese sissetulekuga. Aktiivsust esineb üldiselt seda tugevamalt, mida suurem on vastaja sissetulek. Kõige enam aktiivseid on need küsitletud, kelle isiklik netokuusissetulek ületab 800 eurot. Töötute hulgas on kuuluvus siia rühma oodatult ligikaudu kaks korda keskmisest madalam. Vastaja sugu mitmekülgsel ja aktiivsete tegutsejate osas erilist rolli ei mängi. Asukoha põhjal hinnates on keskmisest enam aktiivsed Valgamaa, Raplamaa, Läänemaa, Tartu- ja Viljandimaa elanikud.³⁷ Väärtusorientatsioonide alusel võib välja tuua, et siia rühma kuulujatele on omane pigem osalusdemokraatlik, kollektivistlik ja aktiivsusele suunatud orientsatsioon.

4.1.2 Kõige aktiivsemate rühm organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses (sh sotsiaalmeedia kasutajad)

„Kõige aktiivsemana“ organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses defineerisime respondendid, kes küsitlusele eelneva 12 kuu jooksul olid teinud *kõiki* järgnevaid tegevusi: abistanud teisi, mitte oma perekonda kuuluvaid inimesi, annetanud abivajajatele raha, annetanud abivajajatele asju ning osalenud vabatahtlikuna ühistegevuses (kampaania, talgud vms). Selliste

³⁷ Vastajate arv maakondades pole siiski piisavalt suur, et kinnitada erinevusi kõrgel statistilisel usaldusnivool.

respondentide arv on 468 ehk ligikaudu 16% kogu valimist.³⁸ Seega organisatsioonivälises ehk mitteformaalses tegevuses on Eesti elanikud antud näitaja põhjal selgelt aktiivsemad kui organiseerunud tegevuses (organiseerunud tegevuse puhul oli vastav näitaja 10%).

Joonis 4.2: Kõige aktiivsemad organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses (N=468)

Nagu organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses, nii sõltub suur kodanikuaktiivsus ka organisatsioonivälises tegevuses olulisel määral respondendi vanusest. Väga aktiivsed lisaks noortele sel puhul aga ka keskmised vanuserühmad, s.o kuni 49aastased vastajad. Üle 50aastastel langeb aktiivsus alla keskmise (nagu see oli ka organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses). Väga oluline on aga ka siin suhtluskeel. Kui eesti keeles ankeedile vastanute rühmas on kõrge aktiivsus organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses pea kaks korda suurem kui venekeelsete respondentide rühmas, on ka organisatsioonivälise aktiivsuse puhul see erinevus nende vahel samalaadne (eestikeelsetel 18% ja venekeelsetel 10%). Venekeelse respondendi eesti keele oskus on samuti väga oluline. Nende seas, kes saavad eesti keelest hästi aru ja räägivad vabalt, on aktiivsete osakaal 17%. Samas nende hulgas, kes üldse eesti keelt ei valda, jääb see umbes 7% ligidale. Väga tähtis tegur on vastaja kodakondsus. Kui Eesti kodanikest vastajate seas (keda on valimis valdav osa) on siia rühma kuulujaid 17%, siis Venemaa kodanike hulgas

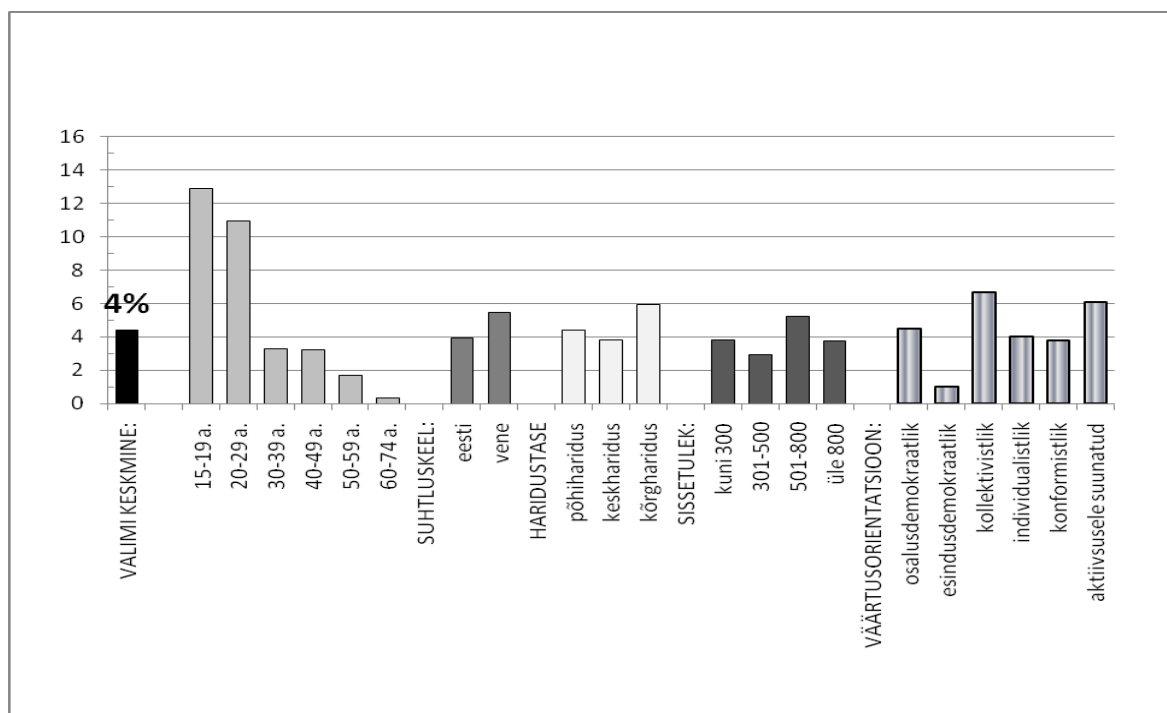
³⁸ Arvesse läksid vastused „on ette tulnud“ ja „teen seda sageli“. Loetletud tegevused on kõige levinumad organisatsioonivälised tegevused kodanikualgatuslikul väljal.

on see ainult 9% ning kodakondsuseta vastajatel üksnes 7%. (Umbes samad proportsioonid avalduvad, kui vaadelda venekeelsete vastajate rühma eraldi: ka seal on Eesti kodanikest respondentide organisatsiooniväline aktiivsus pea kaks korda suurem kui kodakondsuseta respondentide vastav näit. Siiski on Eesti kodanikest venekeelsed sel puhul üksnes pisut aktiivsemad Venemaa kodanikest.) Ka haridustasemel on suur mõju informaalsetele ühiskondlikule tegutsemisele. Haridusrühmade lõikes on suur organisatsiooniväline kodanikuaktiivsus seotud kõrgema haridustasemega. Kõrgharidusega vastajate rühm eristub organisatsioonivälises tegevuses teistest suurema aktiivsusega veel selgemalt kui see oli organiseerunud kodanikualgatusliku tegevuse puhul. Nimelt kõrgharidusega inimeste seas kuulub aktiivsete rühma 23% vastajatest, põhiharidusega küsitletutest aga ainult 12%. Lisaks eristub põhiharidusega rühm teistest haridustasanditest mõnevõrra tugevama esindusdemokraatliku orientatsiooniga ja kõrgharidusega rühm teistest tugevama osalusdemokraatliku orientatsiooniga.

Organisatsioonivälise tegutsemise aktiivsus on suurel määral seotud inimese sissetulekuga. Aktiivsust esineb seda tugevamalt, mida suurem on sissetulek. Kõige enam esineb seda vastajate seas, kelle isiklik netokuusissetulek on üle 800 euro. Neist kuulub siia rühma umbes 23%. Alla keskmise (st alla 16%) jääb aktiivsete osakaal kõigi nende vastajate seas, kelle sissetulek on vähem kui 400 eurot. Kõige väiksem on see osakaal 201–300 eurot teenivate inimeste hulgas (11%). Töötute hulgas on kuuluvus „kõige aktiivsemate“ rühma organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses (sarnaselt aktiivsusele organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses) ligikaudu kaks korda madalam keskmisest. Mitmekülgne, aktiivne tegutsemine organisatsioonide väliselt on statistiliselt olulisel määral seotud ka vastaja sooga. Kui organiseerunud kodanikualgatusliku tegevuse aktiivsuse juures olulist seost sooga ei ilmnenu, siis organisatsiooniväliselt aktiivsete seas kaldub olema naisi meestest rohkem. Meestest kuulub aktiivsete rühma 13% ja naistest 17%. Maakondade lõikes on organisatsioonivälises tegevuses kõige aktiivsemad elanikud Läänemaal, Raplemaal, Valgemaal ja Järvemaal. Väärtusorientatsioonide tasandil seostub aktiivsus organisatsioonivälises vormis eelkõige kollektivismi, aktiivsusele suunatuse ja osalusdemokraatlike väärtustega.

Organisatsioonivälise kodanikuaktiivsuse kontekstis muutub üha olulisemaks ka internetikeskkonnas toimuv ehk *aktiivsus sotsiaalmeedias*. Sellesse rühma liigitasime inimesed, kes küsimuse

korral, millised on vastaja jaoks kõige olulisemad kanalid info hankimisel, mainisid kolme olulisema allika seas „veebipõhiseid sotsiaalvõrgustikke“, ning kes olid küsitlusele eelneva 12 kuu jooksul esitanud enda seisukohti meediakanalites (sh internetikommentaarid). Viimase puhul (seisukohtade esitamine meedias, sh internetis) läksid arvesse vastusevariandid „teen seda sageli“ ja „on ette tulnud“. „Sotsiaalmeedia aktiivse kasutaja“ tunnuse alla kuulub 131 inimest (ehk umbes 4% valimist). Aktiivsus sotsiaalmeedias sõltub väga olulisel määral vanusest. Kõige suurem aktiivsus iseloomustab 15–29 aasta vanuseid respondente, kellest kuulub siia rühma umbes 13%. Üle 30aastastel langeb vastav osakaal hüppeliselt, keskmistes vanuserühmades langeb järk-järgult ning on äärmiselt madal üle 60aastaste vanuserühmas. Sotsiaalmeedias aktiivsete rühma kuulumine on seotud ka keelega – see on eestikeelsete vastajate hulgas pisut väiksem kui venekeelsete küsitletute seas; ning see on seotud ka haridusega, kuivõrd kõrgharidusega vastajate hulgas on sotsiaalmeedias aktiivsete rühma kuulumine keskmisest levinum. Sissetulekute tasandil ilmneb, et pisut aktiivsemad keskmisest on sotsiaalvõrgustikes need, kelle netosissetulek kuus on 651–800 eurot. Kuid kõige aktiivsemad on sotsiaalmeedias siiski need, kellel puudub isiklik sissetulek. Põhiliselt on tegu üliõpilaste ja õpilastega. Sellesse rühma kuulumisel vastaja sugu rolli ei mängi.

Joonis 4.3: Sotsiaalmeedias aktiivsete vastajate rühm (N=131)

Vaatlesime ka sotsiaalmeedias ilmutatud aktiivsuse ja vastaja väärtusorientatsioonide seost. Kõige enam kannavad antud rühma kuuluvad respondendid kollektivistlikke väärtusi ja on aktiivsusele suunatud. Nende seas on väga vähe esindusdemokraatliku orientatsiooni kandjaid. Ühelt poolt võiks siin oletada, et kuivõrd enamiku sellest rühmast moodustavad noored inimesed, siis esindavad neile omased väärtused lihtsalt noorte inimeste väärtusi. Kuid kontrollimisel selgub, et need väärtused ning hoiakud ei ole omased üksnes noortele. Samad väärtusorientatsioonid väljenduvad ka teistes aktiivselt sotsiaalmeediat kasutavates vanusegruppides.

4.1.3. Kõige passiivsemate vastajate rühm

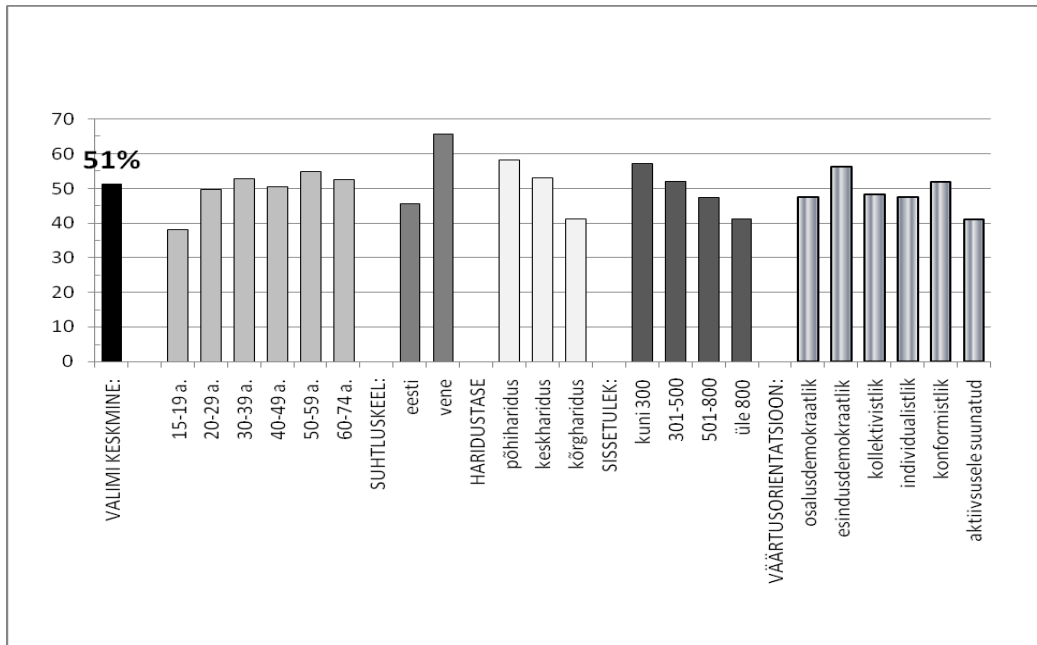
4.1.3.1. Kõige passiivsemad organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses

Määratlesime „kõige passiivsemana“ organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses vastajad, kes ei kuulu ega ole ka kunagi kuulunud ei „spordi-, vabaaja või kultuuri-seltsi“ ega ka mõnda „muusse ühenduse või organisatsiooni“. Selliseid respondente on kokku väga suur osakaal valimist, täpsemalt 1 534 inimest (umbes 51% kõikidest küsitletutest). Seega võib õigupoolest väita, et tegemist pole erandliku rühmaga. Pigem võib öelda, et passiivsus organisatsioonides osalemises on üsna levinud käitumismuster Eesti kodanikuühiskonna maastikul. Võrreldes tulemusi eelmises alapeatükis selgunuga võib omakorda väita, et organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses on suur passiivsus oluliselt levinum kui suur aktiivsus. Allpool anname ülevaate, millised väärtusorientatsioonid ja individuaalsed taustatunnused on kõige enam seotud passiivsusega kodanikualgatuslikus tegevuses.³⁹

Suurt passiivsust organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses esineb mõnevõrra enam alates vanusest 30 aastat, kuid kõige passiivsemad on siiski vastajad, kes on vanemad kui 50 aastat. Taas on väga oluline tegur suhtluskeel, kuivõrd venekeelsete respondentide seas jääb organiseerunud kodanikualgatuslikes tegevustes passiivseks umbes 66% vastajatest, sellal kui eesti keelsete vastajate seas on vastav osakaal 46%. Keeleoskus on samuti oluline: passiivsus organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses suureneb venekeelsete vastajate seas vastavalt eesti keele oskuse vähenemisega. Nendest venekeelsetest respondentidest, kes üldse ei saa aru ega ka räägi eesti keelt, kuulub passiivseimate rühma 73%, samas kui need, kes eesti keelt vabalt räägi-

³⁹ Regionaalseid erinevusi kodanikuaktiivsuses uurime Ida-Virumaad ja maakondi puudutavates alapeatükkides 4.2.1 ja 4.2.4

vad, üksnes 50%. Vastaja kodakondsus mõjutab oodatult selliselt, et kui Eesti kodanikest on organiseerumise tasandil väga passiivsed umbes 48%, siis nii Venemaa kodanikud kui kodakondsuseta respondentidel ulatub see näit umbes kahe kolmandikuni (ligikaudu 67%). Ka haridustase on tugeva mõjuga. Nimelt on passiivsus iseloomulikum põhi- ja algharidusega respondentidele.

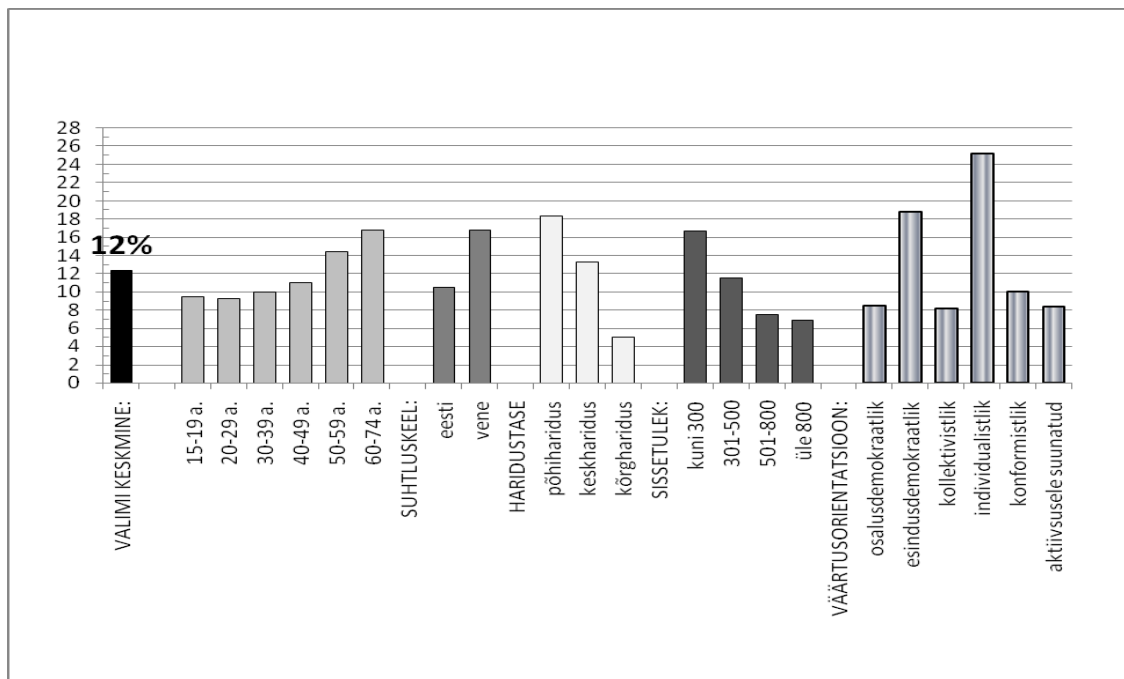
Joonis 4.4: Kõige passiivsemad organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses (N=1534)

Kui võtta aluseks inimese sissetulek, on suurem passiivsus organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses seotud madalama sissetulekuga. Töötutest kuulub „kõige passiivsemate“ rühma organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses oodatult valimi keskmisest suurem osa (68%). Vastaja sugu seavastu siin erilist rolli ei mängi. Maakondade võrdluses on passiivsemad need küsitlitud, kes elavad Ida-Virumaal, Järvamaal ja Põlvamaal. Siia rühma kuuluvatel inimestel on enam levinud esindusdemokraatlikud väärtused, sellal kui nende osalusdemokraatlikkus ja eriti aktiivsusele suunatus on tunduvalt madalam. Üllataval kombel ei ole rühma kuulujad aga keskmisest individualistlikumad. (Üllataval seetõttu, et üldiselt võiks individualism suurendada ühiskondlikku passiivsust.)

4.1.3.2. Kõige passiivsemad organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses

Määratlesime „kõige passiivsematena“ organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses need, kes küsitlusele eelneva 12 kuu jooksul ei olnud teinud *mitte ühtegi* järgnevat tegevust: nad ei olnud abistanud teisi - oma perekonda mitte kuuluvaid inimesi, nad ei olnud annetanud abi-vajajatele raha ega asju, ning nad ei olnud osalenud vabatahtlikuna ühistegevuses (kampaania, talgud vms). Selliseid vastajaid on kokku 367 (ehk umbes 12%). Võrreldes seda rühma organisatsiooniväliselt aktiivsete rühma suurusega (mitmekülgset aktiivseid 16% vastanutest), siis on kokkuvõttes aktiivsus organisatsioonivälises tegevuses suurem kui passiivsus. Seega, erinevalt organiseerunud kodanikualgatuslikust tegevusest on organisatsioonide välises tegevuses vähemalt aeg-ajalt tegutsejaid rohkem, kui täiesti passiivseks jäajaid.

Organisatsioonivälises tegevuses väga passiivsete rühma kuulumisel on taas oluline tegur vastaja vanus. Vanuse kasvades passiivsus suureneb ning vanusegrupis 60–74 aastat on see ligi kaks korda suurem kui 15–29aastaste seas (vastavalt 17% ja 9%). Väga tähtsat rolli mängib ka suhtluskeel, kuivõrd venekeelsete küsitletute hulgas esineb passiivsust oluliselt rohkem kui eestikeelsete vastajate seas (17% venekeelsete hulgas vs 11% eestikeelsete seas). Väga oluline on ka keeleoskus. Nende venekeelsete respondentide hulgas, kes kõnelevad vabalt ja saavad eesti keelest hästi aru, on passiivsete osakaal 6%, seevastu nende hulgas, kes üldse ei valda eesti keelt, on see neli korda suurem, täpsemalt 24%. Eesti kodanikud on kaks korda vähem väga passiivsed (vastavalt 11%) kui Venemaa kodanikud (20%) ja kodakondsuseta respondendid (22%). Passiivsus näib nii organiseerunud kui organisatsioonivälise kodanikualgatusliku tegevuse tasandil olema iseloomulikum põhi- ja algharidusega vastajate rühmale. Eriti selgelt väljendub haridustaseme rühmade erinevus aga just passiivsuse puhul organisatsioonivälises tegevuses. Nimelt kõrgharidusega küsitletutest kuulub siia rühma vaid 5%, sellal kui põhiharidusega küsitletutest umbes 18% ehk üle kolme korra enam.

Joonis 4.5: Kõige passiivsemad organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses (N=367)

Kui organisatsioonivälist kodanikualgatuslikku aktiivsust esines seda tugevamalt, mida suurem on respondendi sissetulek, siis vastav passiivsus on ootuspäraselt seotud madalama sissetulekuga. 651 ja enam eurot netos teenivate küsitletute seas on passiivsust organisatsioonivälises tegevuses ligikaudu kolm korda vähem kui 201–300 eurot teenivate respondentide hulgas. Töötute seas on kuuluvus siia rühma taas keskmisest pisut suurem (16% vs keskmine 12%). Vastaja sugu mängib samuti rolli. Nimelt meeste hulgas on passiivseid umbes 15%, naiste hulgas aga ligikaudu 10%. Maakondade võrdluses elavad kõige passiivsemad vastajad Lääne-Virumaal ja Ida-Virumaal. Nende passiivsuse keskmine väärtus on kõikide vastanute keskmisest ligi kaks korda kõrgem. Väärtusorientatsioonide tasandil aga selgub, et kui organiseerunud tegevustes seostus passiivsus eelkõige esindusdemokraatliku orientatsiooniga, siis siin on esindusdemokraatliku orientatsiooni kõrval veel suurem roll individualismil.

4.1.4. Eesti kodanikuühiskonda kriitiliselt suhtuvate vastajate rühm

Siiani vaatlesime, kuidas kodanikuaktiivsus ja -passiivsus on seotud väärtusorientatsioonidega ja erinevate individuaalsete taustatunnustega. Samas on äärmiselt oluline, millised on elanike hinnangud kodanikuühiskonna tänasele olukorrale Eestis. Siinses alapeatükis uurime *kriitilisi* vastajaid. „Kriitilise“ hoiakutekompleksi kandjatena määratlesime respondendi, kes vastas jaa-

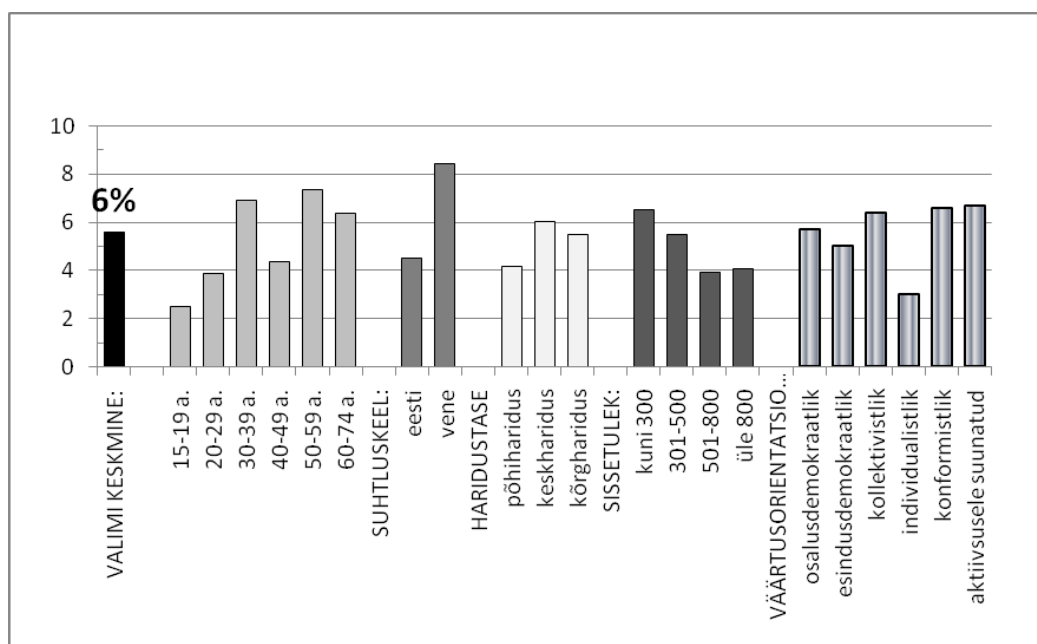
tavalt *kõikidele* järgnevale küsimustele: „Eesti elanikud on passiivsed kaasalöömisel ühiskondlikes tegemistes“, „Kodanikeühendusi ei kaasata piisavalt ühiskonna asjade üle otsustamise“ ning „Eesti kodanikuühiskond ei suuda mõjutada ühiskonna arengut“. Selliste vastajate arv on 168 (ligikaudu 6% kogu valimist).⁴⁰ Uurisime, kes on need respondendid, kes on Eesti kodanikuühiskonna arengu hetkeseisu suhtes kriitilised ning millised on kriitiliselt meelestatud respondentide väärtusorientatsioonid.

Kodanikuühiskonna suhtes väljendatav kriitilisus on selgelt seotud respondendi vanusega. 15–19aastaseid vastajaid on kriitiliste rühmas teistest suhteliselt vähem. Kriitilisus tõuseb üle 20-aastastel ning on aktiivses eas inimestel suhteliselt ühtlane. Kõige kriitilisemad on vanemad vanuserühmad. Kui võtta aluseks suhtluskeel, on eestikeelsed küsitletud kodanikuühiskonna suhtes mõnevõrra vähem kriitilised kui venekeelsed – eestikeelsete seas on kriitilisi vastajaid ligikaudu 5%, venekeelsete seas aga 8%. Kodakondsusel on kodanikuühiskonna kriitiliste hinnangute osas väga oluline roll. Selgelt kõige kriitilisemad on Venemaa kodanikest vastajad, kellest kuulub kriitiliste inimeste rühma 15%, sellal kui Eesti kodanikel jääb see umbes 5% ligidale ja kodakondsuseta respondentidel 4% juurde. Haridusrühmadest eristub põhiharidusega vastajate rühm teistest pisut väiksema kriitilisusega. Keeleoskus ei mängi olulist rolli mujal, kui nende venekeelsete respondentide juures, kes ei valda üldse eesti keelt. Nende hulgas on kodanikuühiskonda kriitiliselt suhtujate osakaal 16%, mis on ligi kolm korda suurem keskmisest (6%). Samas ei seostu kriitilisus statistiliselt olulisel määral vastaja sissetuleku suurusega. Kuigi alates 500 eurot kuus netosissetulekuna teenivatest küsitletutest kuulub kriitiliste rühma teistest suhteliselt väiksem osa, olid kõige kriitilisemad need, kes jätsid sissetuleku suurust puudutavale küsimusele vastamata. Töötud väljendasid samuti kodanikuühiskonna võimaluste osas keskmisest mõnevõrra suuremat kriitilisust (8% vs keskmine 6%). Vastaja sugu ei osutunud statistiliselt oluliseks. Maakondade võrdluses aga on teistest mõneti kriitilisemate vaadete esindajad need küsitletud, kes elavad Ida-Virumaal ja Raplumaal.

Väärtusorientatsioonidelt jagunes kriitikute rühm väga ühtlaselt. Üllatavalt väike on Eesti kodanikuühiskonna hetkeseisu suhtes negatiivse hoiakutekompleksi kandjate osakaal aga

⁴⁰ Arvesse võtsime ainult vastusevariandi „olen täiesti nõus“. Üllatavalt suur on valimis mõõdukalt kriitiliste inimeste hulk – kui oleksime „olen täiesti nõus“ vastusevariandile lisaks võtnud arvesse ka variandi „olen pigem nõus“, oleks kriitiliste vastajate hulk 1132 (ehk umbes 38% valimist)

nende seas, kelle jaoks on olulised individualistlikud väärtused. Nn individualistide hulgas oli kriitikuid teiste väärtusorientatsioonide kandjatest üle kahe korra vähem.

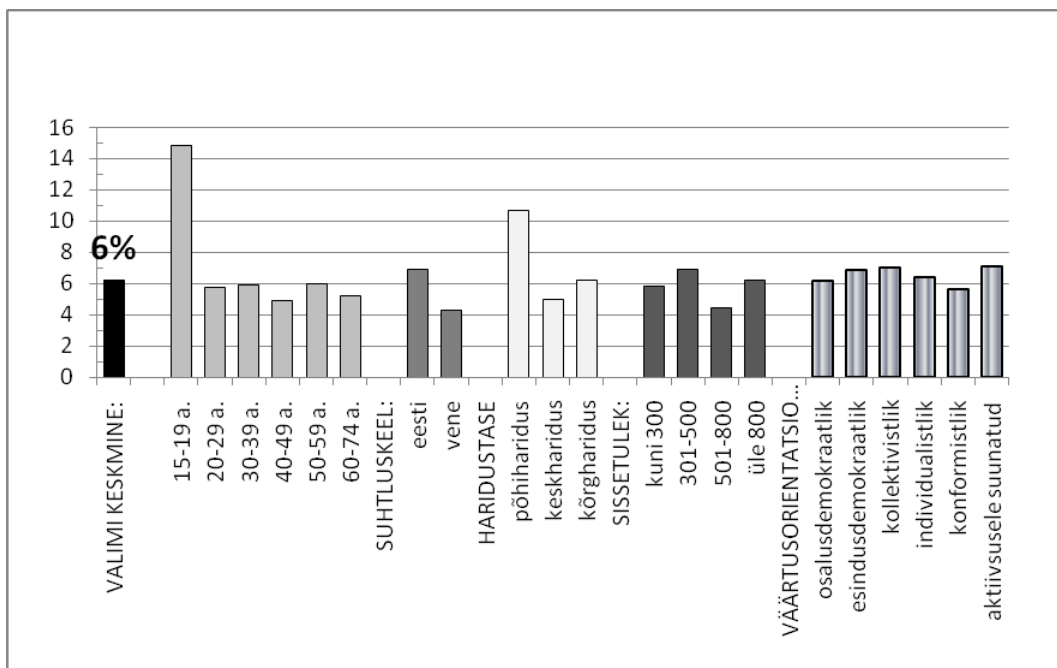

Joonis 4.6: Eesti kodanikuühiskonda kriitiliselt suhtuvad vastajad (N=168)

4.1.5. Eesti kodanikuühiskonda optimistlikult suhtuvate vastajate rühm

Käesolevas alapeatükis vaatleme Eesti kodanikuühiskonna hetkeseisu positiivseks hindavaid inimesi, ehk *optimistlike* vastajaid. Optimistide vastajarühm defineeriti kolme indikaatorküsimuse kaudu. „Optimistliku“ hinnangutekompleksi kandjana määratlesime küsitluses osalenud inimese, kes vastas jaatavalt *kõikidele* järgnevatele küsimustele: „Eesti elanikud osalevad aktiivselt ühiskondlikes tegemistes“, „Kodanikeühendusi kaasatakse piisavalt ühiskonna asjade üle otsustamisse“ ning „Eesti kodanikuühiskond suudab mõjutada ühiskonna arengut“. Sellisele tingimusele vastavate küsitletute arv on 185 inimest (ehk umbes 6% valimist).⁴¹ Uurisime analoogiliselt eelmise alapeatükiga seda, kes on need elanikud, kes on Eesti kodanikuühiskonna hetkeseisu suhtes optimistlikud ning millised on optimistlikult meeletatud respondentide väärtusorientatsioonid.

⁴¹ Arvesse võtsime vastusevariandid „olen täiesti nõus“ ning „olen pigem nõus“. Äärmiselt väike on väga optimistlike vastajate rühm, kes vastas igale nimetatud küsimusele „olen täiesti nõus“. Täpsemalt oli sellise rühma suurus umbes 1%.

Joonis 4.7: Eesti kodanikuühiskonda optimistlikult suhtuvad vastajad (N=185)

Optimistide rühma kuulumine sõltub taas suurel määral vanusest. 15–19aastaste vanuserühm on selgelt kõige optimistlikum Eesti kodanikuühiskonna hetkeseisule hinnanguid andes – selles vanusegrupis on optimiste umbes 15%. 20–29aastaste rühmast alates optimism langeb, jäädes järgmistes vanuserühmades enam-vähem samale tasemele. Kõige vanemad elanikud on kõige vähem optimistlikud. Eestikeelsed küsitletud on optimistlikumad kui venekeelsed – optimistide rühma kuulub 7% eestikeelsetest ja 4% venekeelsetest vastanutest. Venekeelsete respondentide eesti keele oskuse ja optimismi vahel analüüs olulist seost ei näita. Kodakondsuse lõikes ilmneb oodatult, et kõige optimistlikumad on Eesti kodanikud (7%), kodakondsuseta küsitletud on pisut vähem optimistlikud (5%) ja kõige vähem optimistlikud on Venemaa kodanikud (vaid 2%). (Samasugune pilt ilmneb ka sel juhul, kui vaatleme ainult vene keeles vastanud.) Haridusrühmadest eristub põhiharidusega vastajate grupp teistest mõnevõrra suurema optimismiga. Nimelt põhiharidusega vastajatest liigitub optimistideks umbes 11%, sellal kui teistel haridusrühmadel jääb see protsendimäär pea kaks korda madalamaks. (See tulemus ei üllata, sest eelnevas alapeatükis nägime, et põhiharidusega vastajad on Eesti kodanikuühiskonna olukorda hinnates ka vähem kriitilised.)

Respondendi sissetulek ei seostu statistiliselt olulisel määral optimistlikkusega Eesti kodanikuühiskonna tänase olukorra suhtes. Samas, töötud on keskmisest mõnevõrra vähem optimistli-

kud (4% vs keskmine 6%). Sarnaselt kriitilist hinnangutekompleksi kandvale rühmale ei mängi vastaja sugu ka optimistide rühma kuulumise seisukohast olulist rolli. Maakondade kõrvutamisel ilmneb, et Jõgevamaal, Põlvamaal ja Viljandimaal elavad inimesed on teistes piirkondades elavate inimestega võrreldes optimistlikumad. Optimistlike respondentide rühma kuulumine ei ole seotud kindlate väärtusorientatsioonide kandmisega. Pea kõikide väärtusorientatsioonide kandjate osakaal on siia kuulujate seas sarnane valimi keskmisele.

Kokkuvõte

Neljas käsitletud alapeatükis selgusid järgnevad tulemused. Organisatsioonivälises kodanikualgatusliku tegevuse raames on aktiivseid vastajaid rohkem kui organiseerunud tegevustes. Selgus ka, et organiseerunud tegevuste puhul on levinud pigem suur passiivsus kui aktiivsus. Samas organisatsioonivälistes tegevustes on kõrge aktiivsus mõnevõrra levinum kui suur passiivsus. Nende aspektide juures on määravama tähtsusega pigem sotsiaal-demograafilised taustatunnused kui väärtusorientatsioonid.

Nii organiseerunud kui organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses sõltub „kõige aktiivsemate“ rühma kuulumine suurel määral vastaja vanusest. Organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses on „kõige aktiivsemaid“ keskmisest tunduvalt enam noorte seas vanuses kuni 29. eluaastani, eriti aktiivsed on aga 15–19aastased. Organisatsioonivälises tegevuses aga on lisaks noortele samavõrd aktiivsed ka respondendid vanuses 49. eluaastani. Vanemad vanuserühmad on mõlemal juhul keskmisest vähemaktiivsed. Eriti suur mõju on vanusel aktiivsusele sotsiaalmeedias, kus aktiivsete rühma kuuluvad peamiselt väga noored inimesed (15–19aastased). Tugev seos ilmneb ka suhtluskeelega: eestikeelsete vastajate hulgas on organiseerunud kodanikualgatusliku tegevuse aktiivsuse näitaja peaaegu kaks korda kõrgem kui venekeelsete vastajate seas. Organisatsioonivälises tegevuses on see erinevus ligikaudu sama suur. Venekeelsete küsitletute seas esineb kuulumist „kõige passiivsemate“ rühma rohkem nii organiseerunud kui organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses. Keeleoskus on samuti väga oluline tegur. Kodanikualgatuslik aktiivsus väheneb igas vormis ja passiivsus vastavalt suureneb koos sellega, kuidas väheneb venekeelse vastaja eesti keele oskus. Eriti suurt mõju avaldab keeleoskus passiivsusele organisatsioonivälises tegevuses. Eesti keelt hästi valdavad venekeelsed respondendid on seda tüüpi tegevuses nimelt kolm korda vähem passiivsed kui

need, kes eesti keelt üldse ei valda. Kodakondsusel on vastajate kodanikualgatusliku aktiivsuse kontekstis oluline roll: kõige aktiivsemad nii organiseerunud kui organisatsioonivälises tegevuses on Eesti kodanikud, Venemaa kodanikud on mõlemal juhul tunduvalt vähem aktiivsed. Kõige vähem aktiivsed on aga kodakondsuseta respondendid.

Haridusrühmade lõikes on suurem aktiivsus seotud kõrgema haridustasemega. Kõrgharidusega vastajate rühm eristub teistest suurema aktiivsusega nii organiseerunud kui organisatsioonivälises tegevuses. Passiivsus on vastavalt iseloomulikum põhi- ja algharidusega vastajatele. Eriti selgelt väljendub erinevus haridusrühmade vahel organisatsioonivälises aktiivsuses. Nägime ka, et nii organiseerunud kodanikualgatuslik aktiivsus kui organisatsiooniväline aktiivsus on seotud sissetulekuga. Aktiivsust esineb seda tugevamalt, mida suurem on respondendi sissetulek, kõige enam aga vastajate seas, kelle isiklik netokuusissetulek on üle 800 euro. Passiivsus on vastavalt seotud madalama sissetulekuga. Sugu mängis teatavat rolli organisatsioonivälises aktiivsuses, kus mehed on mõnevõrra vähem tegusad kui naised.

Vastajad on Eesti kodanikuühiskonna praeguse olukorra suhtes mõnevõrra rohkem kriitilised kui optimistlikud. Kriitilisuse juures ilmneb selge seos respondendi vanusega. Kõige nooremad on kõige vähem kriitilised. Kriitilisus tõuseb järsult üle 20aastaste seas, ning on seejärel vanuse tõustes suhteliselt ühtlane. Peegelpildis avaldub vanuse mõju optimismile: 15–19aastaste rühm on kõige optimistlikum, 20–29aastaste rühmas optimism langeb ning jääb järgmistes vanuserühmades enam-vähem samale tasemele. Kõige kriitilisemad ja kõige vähem optimistlikud on kõige vanemad vanuserühmad. Eesti keeles vastanud on respondendid venekeelsete vastajatega võrreldes mõnevõrra optimistlikumad ja vähem kriitilised. Keeleoskus mõjutab sel moel, et kõige kriitilisemad on need venekeelsed respondendid, kes üldse ei valda eesti keelt. Kodakondsus on samuti oluline tegur vastaja kriitilisuse või optimismi juures. Kõige kriitilisemad tänase Eesti kodanikuühiskonna olukorra suhtes on Venemaa kodanikest respondendid, kes on ligi kolm korda kriitilisemad kui Eesti kodanikest vastajad. Kodakondsuseta respondendid on aga pisut alla keskmise kriitilised. Ühtaegu on Venemaa kodanikud Eesti kodanikest vähem optimistlikud. Kodakondsuseta vastajad on aga pisut alla keskmise optimistlikud. Töötud on keskmisest mõnevõrra kriitilisemad ja vähem optimistlikud. Haridusrühmade tasandil eristub põhiharidusega vastajate rühm teistest veidi väiksema kriitilisuse ja suurema optimismiga.

Kontrollisime eraldi ka „kõige aktiivsemate“ rühma kuulumise seost kriitilisuse ja optimistlikkusega Eesti kodanikuühiskonna suhtes. Ilmneb, et nii organiseerunud kui organisatsioonivälises tegevuses aktiivsete seas on optimistide osakaal ligikaudu kaks korda suurem kui kriitiliselt meelestatud vastajate osakaal. Optimism ja kriitilisus ei ole aga otseselt seotud respondendi väärtusorientatsioonidega.

Eelnevalt märkisime, et käsitletud teemade juures (aktiivsus, passiivsus, kriitilisus ja optimism) on olulised eelkõige tunnused nagu vanus, haridus, suhtluskeel jne, ning et väärtusorientatsioonide roll on väiksem. Siiski võib öelda, et suuremat aktiivsust soodustavad osalusdemokraatlike hoiakute olemasolu ja üldine aktiivsusele suunatus. Passiivsusega seostub pigem esindusdemokraatlik orientatsioon (eriti organiseerunud tegevustes) ja individualism (eriti organisatsioonivälises tegevuses). Viisime läbi ka korrelatsioonianalüüsi väärtusorientatsioonide indeksite ja kriitilise/optimistliku hoiakutekompleksi ning teiselt poolt kodanikuaktiivsuse vahel. Ilmesid järgmised keskmise tugevusega korrelatsioonid. Esiteks on kriitiline hoiak seotud suurema passiivsusega organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses, s.o need, kes on Eesti kodanikuühiskonna tänase olukorra suhtes negatiivsemal arvamusel, kipuvad ka organiseerunud tegevuses teistest vähem kaasa lööma. Teiseks võib välja tuua, et kollektiivne väärtusorientatsioon on mõneti tugevamalt seotud organisatsioonivälise kodanikuaktiivsusega. Organiseerunud kodanikuaktiivsuse tasandil sellist statistiliselt olulist seost ei ole.

4.2 Kodanikualgatus erinevates elanikkonna rühmades: idavirumaalased, töötud, noored

4.2.1. Ida-Virumaa: väärtusorientatsioonid, hoiakud ja kodanikuaktiivsus

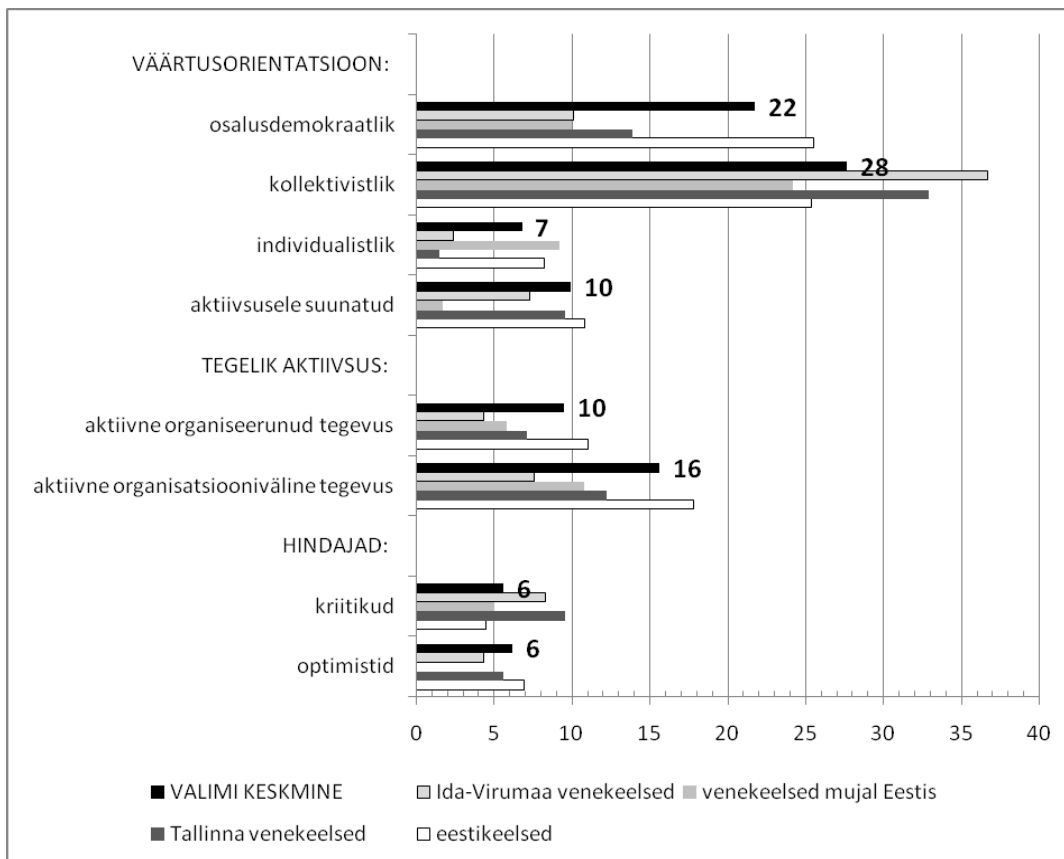
Käesolevas peatükis uurime spetsiifilisemaid rühmi Eesti kodanikualgatuslikul tegevusväljal. Järgnevas osas võtame vaatluse alla Ida-Virumaa, töötud ja noored, ning seejärel kõrvutame erinevaid maakondi (toome sh eraldi välja Tallinna linna). Kirjeldame nende rühmade kodanikualgatuslikku aktiivsust ja väärtusorientatsioone. Samuti vaatleme hinnangutekomplekse, s.o kriitilisust ja optimismi Eesti kodanikuühiskonna hetkeolukorra suhtes. Seega osaliselt võtame kokku info, mis eelnevates peatükkides on esitatud hajusamalt. Siinses alapeatükis keskendume Ida-Virumaale.

Ida-Virumaal on kodanikualgatuslikes organisatsioonides osalemine veelgi väiksem Eesti keskmistest näitajatest. Kui kõikidest vastanutest ei kuulu spordi-, vabaaja- ja kultuuriselti liikmeskonda 62% vastajatest, siis idavirumaalastest ei ole seda 75%. Muu kodanikualgatusliku ühenduse või organisatsiooni liikmeskonda ei kuulu vastamise ajal eestimaalastest keskmiselt 69%, idavirumaalastest aga 82%. Lisaks üldisele organiseerumisele on Ida-Virumaal oluliselt vähem ka mitmekülgset aktiivseid organisatsioonides osalejaid, s.o neid, kes kuuluvad samaaegselt vähemalt kahte ühendusse. Ida-Virumaa venekeelsed vastajad on mitmekülgset ja aktiivselt organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses valimi keskmisest (10%) üle kahe korra vähem aktiivsed (4%), kuid sama vähe aktiivsed on ka Ida-Virumaa eestikeelsed respondendid (4%).

Vastaja suhtluskeelest sõltumata on Ida-Virumaa elanikele omane ka keskmisest väiksem aktiivsus organisatsioonivälises tegevuses. Tegevusi üksikhaaval analüüsid selgub, et suurimad erinevused on organisatsioonide välises tegevuses kollektiivse tegutsemise vormide osas. Näiteks, kui kõikide vastanute keskmisena ei ole 59% osalenud küsitlusele eelnenud 12 kuu jooksul vabatahtlikuna ühistegevuses, siis idavirumaalastest ei ole seda teinud 82%. Analüüsid nelja enamlevinud organisatsioonivälise tegevuse vormi koos ühtse mitmekülgse organisatsiooni välise tegevuse indeksina, selgub, et kui üldiselt (valimi keskmine) iseloomustab mitmekülgne aktiivsus 16% vastajatest, siis Ida-Virumaa eestikeelsete respondentide rühmas on selliste omadustega inimesi 11% ja venekeelse seas 8%.

Organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses on „kõige passiivsemate“ osakaal Ida-Virumaal samuti valimi keskmisest tunduvalt kõrgem. Samas on „suur passiivsus“ ühtmoodi omane nii Ida-Virumaa venekeelsetele, kui eestikeelsetele elanikele (valimi keskmine 51%, Ida-Virumaa elanikel suhtluskeelest sõltumata 68%). Sarnane on tulemus ka passiivsuse indeksi osas organisatsioonivälises tegevuses – kui valimi keskmisena on 12% mitteosalejaid, siis Ida-Virumaa venekeelsete respondentide vastav näit on 23%, eestikeelsetest ei osale organisatsioonivälistes tegevustes aga 19%. Võrreldes Ida-Virumaa venekeelseid inimesi Tallinna venekeelsete respondentidega, siis on viimased Ida-Virumaa venekeelsetest vastajatest nii organiseerunud kui mitteorganiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses aktiivsemad. Organiseerunud tegevuses saab määratleda 7% venekeelsetest tallinlastest mitmekülgset aktiivsetena, sellal kui Ida-Virumaa venekeelsetest on selliste omadustega vaid 4%. Organisatsioonivälises tege-

vustes aga on Tallinna venekeelsetest mitmekülgset aktiivseid 12%, sellal kui Ida-Virumaa venekeelsete elanike seas on neid 8%. (Tallinna venekeelsed respondendid on omakorda oluliselt vähem aktiivsed võrreldes Tallinna eestikeelsete elanikega; Tallinna kohta vt lähemalt ptk-i 4.2.4)

Joonis 4.8: Ida-Virumaa venekeelsed vastajad võrdluses venekeelsete elanikega Tallinnas ja mujal Eestis

Eespool tõime välja – ja siinsel joonisel näeme taas –, et eestikeelsed küsitletud on mõnevõrra optimistlikumad ja vähem kriitilised tänase kodanikuühiskonna võimaluste osas kui venekeelsed respondendid. Kriitilisuselt on Ida-Virumaa venekeelsed kõige sarnasemad Tallinna venekeelsetele elanikele. Mõlema puhul on kriitilisus teistest rühmadest ja keskmisest kõrgem (keskmine 6%, Ida-Virumaa venekeelsetel 8% ja Tallinna venekeelsetel 9%). Venekeelsed mujal Eestis, st väljaspool Tallinna ja Ida-Virumaad elavad venekeelsed vastajad, on küll keskmisest vähem kriitilised, kuid üllatuslikult pole nende seas neid, kes kuuluks meie

poolt „optimistidena“ defineeritud rühma. Venekeelsetest rühmadest kodanikuühiskonna arengute osas kõige optimistlikumad on Tallinna venekeelsed elanikud (6%).⁴²

Ida-Virumaa venekeelsete ja eestikeelsete vastajate võrdlemisi suur sarnasus nii organiseerunud kui organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus aktiivsuses on seletatav ennekõike regionaalsete iseärasustega.⁴³ Samas näitavad uuringu tulemused, et regionaalne aspekt on tugevam käitumise kujundamisel, mitte väärtuste ja hoiakute tasandil. Väärtusorientatsioonide tasandil on oluline pigem rahvuslik kuuluvus, ehk (ankeedis küsitud) peamine suhtluskeel. Nii on väärtusorientatsioonide osas omavahel eriti sarnased Tallinna venekeelsed ja Ida-Virumaa venekeelsed vastajad, eristudes selgelt eestikeelsetest elanikest. Kõikidel uuritud venekeelsetel rühmadel on osalusdemokraatlik orientatsioon umbes kaks korda madalam kui valimi keskmine. Eestikeelsetel Ida-Virumaa elanikel on osalusdemokraatlik orientatsioon väiksem kui valimi keskmine näit, kuid tunduvalt suurem, kui see on venekeelsete hulgas. Ida-Virumaa venekeelsete seas on samas keskmisest enam levinud esindusdemokraatlik orientatsioon.

Sarnaselt ülejäänud Eestimaa piirkondadele on ka Ida-Virumaa venekeelsete respondentide ühiskonna käsitlusele kõige omasem kollektivistlik orientatsioon. Ent Ida-Virumaa venekeelsete elanike seas on järjepideva kollektivistliku orientatsiooni esindajate suhtarv oluliselt suurem kui venelastel mujal Eestis ning umbes kaks korda suurem kui Ida-Virumaa eestlastel. Seevastu individualismi järjepideva orientatsioonina on Ida-Virumaa venekeelsetel sarnaselt Tallinna venekeelsetele vastajatele valimi keskmisega võrreldes üle kahe korra vähem. Ida-Virumaal elavad eestikeelsed vastajad on paradoksaalselt aga tunduvalt üle keskmise individualistlikud.

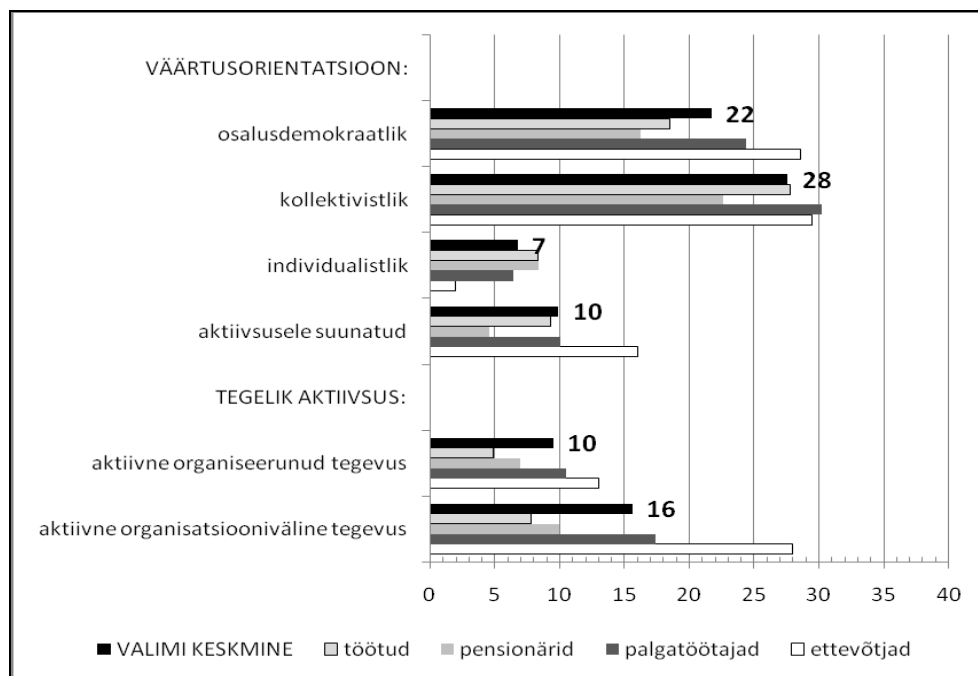
⁴² Ida-Virumaa elanike suuremale passiivsusele ja suuremale kriitilisusele Eesti ühiskonna tänaste arengute suhtes võrreldes teiste regioonidega viitab ka Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2011 (vt ptk. 1.1.4, ning eriti lk 29-30). Monitooring on internetis kättesaadav aadressil http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Integratsiooni_monitooring_2011.pdf. Vt Ida-Virumaa ja Tallinna venekeelsete elanike võrdluse kohta ka TLÜ kodanikeühiskonna uurimis- ja arenduskeskuse poolt teostatud uuringu raportit *Venekeelsed kodanikeühendused ja Eesti kodanikuühiskond: paralleelsed maailmad või vaikne integratsioon*. Tellija Avatud Eesti Fond. Tallinn 2010. Raport on internetis kättesaadav aadressil http://www.siseministerium.ee/public/KUAK_venekeelsedkodanikuyhendused.pdf

⁴³ Seega tuleb väga suur erinevus sisse omakorda Ida-Virumaa eestlaste ja mujal elavate eestlaste vahel, kellega võrreldes on Ida-Virumaa eestlased oluliselt vähem aktiivsed ja tunduvalt passiivsemad.

Aktiivsusele suunatust on Ida-Virumaa ja Tallinna venekeelsete seas keskmisest näitajast pisut vähem. Ning iseäranis madal on see mujal Eestis elavate venekeelsete elanike hulgas.

4.2.2. Töötud: väärtusorientatsioonid, hoiakud ja kodanikuaktiivsus

Järgnevas alapeatükis uurime töötuid. Töötute hulka kuulub valimis 205 inimest. Võrdleme töötuid ettevõtjate, palgatöötajate ja pensionäridega. Nagu eelnevatest alapeatükkidest selgus, on töötute seas on nii organiseerunud kui ka organisatsiooniväline aktiivsus keskmisest palju madalam. Töötute hulgas on kuuluvus „kõige aktiivsemate“ rühma nii organiseerunud kui organisatsioonivälises tegevuses ligikaudu kaks korda keskmisest madalam. Organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses on töötute osakaal „kõige aktiivsemate“ rühmas 5% (keskmine 10%) ning organisatsioonivälises tegevuses 8% (keskmine 16%). Töötud kuuluvad teistest enam ka „kõige passiivsemate“ rühma: organiseerunud kodanikualgatusliku tegevuse puhul on töötutest väga passiivsed 68% (keskmine 51%), organisatsioonivälises tegevuses on neist väga passiivsed aga 16% (keskmine 12%).

Joonis 4.9: Töötud, väärtusorientatsioonid, kodanikuaktiivsus ja hoiakud kodanikuühiskonna hetkeseisule (N=205)

Nagu joonisel näeme, on töötute aktiivsus võrreldud rühmadeist madalaim. Madal aktiivsus on omane ka pensionäridele, kellest on mitmekülgsest aktiivseid organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses umbes 7% ning organisatsioonivälises tegevuses 10%. Veidi üle keskmise aktiivsed on nii organiseerunud kui organisatsioonivälises tegevuses palgatöötajad. Seevastu kõige aktiivsematena tõusevad esile ettevõtjad. Iseäranis suur on ettevõtjate aktiivsus organisatsioonivälises tegevuses (28%). Seega võib öelda, et staatus tööturul ja kodanikualgatuslik aktiivsus on omavahel tugevalt seotud.

Kuigi töötutel on teistega võrreldes enam aega panustada tegevustesse, mis tihti ei eeldagi muud ressursi peale aja, näitavad USAs ja mujal tehtud uuringud, et töötud pigem kapselduvad koduseinte vahele, kui kasutavad vaba aega kodanikualgatuslikuks.⁴⁴ Sama näib kehtivat ka Eestis. Eespool tõime välja, et nii organiseerunud kui organisatsioonivälise aktiivsus on seotud vastaja sissetulekuga ning aktiivsust esineb seda enam, mida suurem on küsitletu sissetulek. Passiivsus omakorda seostub madalama sissetulekuga. Seega võivad just majanduslikud mured töötute puhul olla üheks tähtsamaks faktoriks, mis mõjutab nende kodanikualgatuslikku käitumist. Uurisime seda teemat ka ühe üksikküsimuse kaudu. Nimelt esitati igale respondendile järgmine väide: „Hetkel on mulle kõige olulisem isiklik majanduslik toimetulek“, mida kõrvutati väitega „Hetkel on mulle kõige olulisem ühiskonna paremaks muutmine“. Kõikidest vastanutest 77% valis vastusevariantidest esimese. Töötutest kinnitasid 79%, et neile on hetkel olulisem isiklik majanduslik toimetulek kui mure ühiskonna käekäigu pärast. Samas paistab taoline seisukoht olema tänases Eestis omane suurele osale inimestest, ka näiteks muudes küsimustes keskmisest suuremat huvi ühiskonnas toimuva vastu väljendanud ettevõtjatest nõustus sama väitega 69%.⁴⁵

Kõrvutades analüüsitud rühmadele omaseid orientatsioone näeme, et suhtarvult kõige vähem on osalusdemokraatlikku orientatsiooni kandjaid pensionäride seas. Samuti on neid kõige vähem ühiskondlikule aktiivsusele ja eesmärkide realiseerimisele suunatud orientatsiooni esindajate hulgas. Aktiivsusele suunatus on keskmisest väiksem ka töötutel. Samuti on töötutele (valimi keskmisega võrreldes) mõnevõrra vähem iseloomulik osalusdemokraatlik orientat-

⁴⁴ Vaata näiteks Robert D. Putnam (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, eriti ptk-i „Pressures of Time and Money“. New York: Simon & Schuster.

⁴⁵ Arvesse läksid vastusevariandid „olen täiesti nõus“ ja „olen pigem nõus“.

sioon. Palgatöötajad seevastu on keskmisest sagedamini osalusdemokraatliku orientatsiooniga ning keskmisest veidi enam on nende hulgas ka suunatust aktiivsusele. Ent ettevõtjad tõusevad teiste rühmade seast esile enda nii olulisel määral suurema osalusdemokraatlikku orientatsiooni kui ka aktiivsusele suunatusega. Samas on neile omane ka väiksem individualistlikkus. Huvipakkuv on siiski, et venekeelsed ettevõtjad on vastupidiselt eestikeelsetele ettevõtjatele just keskmisest vähem aktiivsed ja vähem osalusdemokraatiale suunatud.

Mis puudutab hinnanguid Eesti kodanikuühiskonna hetkeseisule, siis on töötud teistest gruppidest kriitilisemad ja ühtaegu ka vähem optimistlikud. Ent töötutest veelgi kriitilisemad ja vähem optimistlikud on pensionärid, olenemata sellest, kas nad töötavad või mitte. Palgatöötajad jäävad siin enam-vähem valimi keskmiste väärtustega samale tasemele. Taas kord eristuvad teistest ettevõtjad, nad on vähem kriitilised ja oluliselt optimistlikumad kui ülejäänud rühmad tööturul. Kokkuvõttes näib respondendi staatus tööturul seostuvat ka tema arusaamadega ühiskonna toimimisest ning tema enda rollist selles.

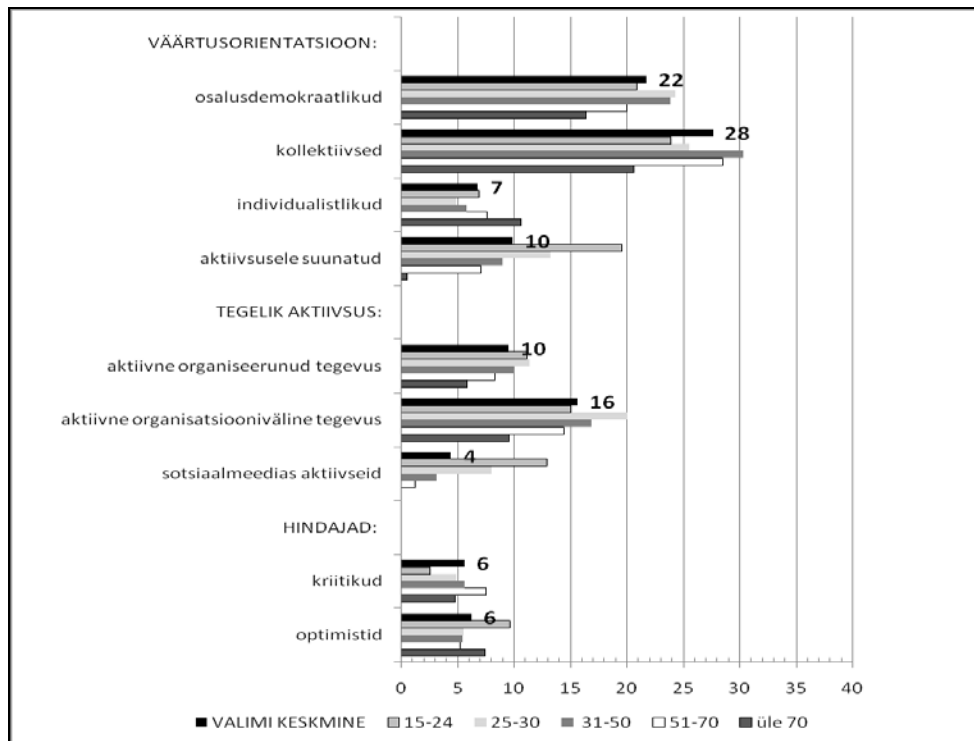
4.2.3. Noored: väärtusorientatsioonid, hoiakud ja kodanikuaktiivsus

Korrates eelpool esitatud tulemusi vanuserühmadest, siis tõime välja, et kõige aktiivsemate respondentide rühma kuuluvad nii organiseerunud kui organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses just nooremad vastajad vanuses kuni 29. eluaastani. Vanemad elanikerühmad on selgelt vähemaktiivsed ja rohkem passiivsed. Eriti suur roll on vanusel sotsiaalmeedias, kus väga selgelt kuuluvad aktiivsete rühma just noored vanuses 15–19 aastat. Ka kriitilisuse juures ilmneb tugev seos vanusega. 15–19aastaste vastajate rühm eristub teistest väiksema kriitilisusega kodanikuühiskonna osas. Ühtaegu ilmnes, et üle keskmise kriitilised ja teistest vähem optimistlikud Eesti elanike seas on pensionärid.

Käesolevas alapeatükis kõrvutame *noori* teiste vanuserühmadega. Vaatleme aktiivsust, hinnangutekomplekse (optimism ja kriitilisus) ning väärtusorientatsioone. Me defineerisime „noorte“ vanuserühmana respondendid vanuses 15–24 aastat (N=465). Nende eraldi käsitlemise põhjusteid on mitmeid. Kõigepealt käitusid nooremate respondentide rühmad valimi keskmistest näitajatest mitmes olulisel aspektis erinevalt. Lisaks on tegemist põlvkonnaga, kes on üles kasvanud juba uues Eesti Vabariigis ja seega on nende sotsialiseerumine toimunud teistsugustes tin-

gimustes kui teistel vanuserühmadel. Loomulikult on see põlvkond juba iseseisvalt oluline, kuid võrd sellest hakkavad olenema Eesti kodanikuühiskonna tulevikus toimuvad arengud.

Selgub, et noored (15–24aastased) on organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses keskmisest küll aktiivsemad, kuid pea sama aktiivsed on ka vanusegruppi 25–30 jäävad respondendid. Alates 31–50aastaste rühmast vanuse kasvades seda tüüpi mitmekülgne aktiivsus väheneb. Organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses on noored üllatuslikult seevastu pisut alla keskmise aktiivsed, kusjuures kõige aktiivsem on seal 25–30 aastaste rühm. Samuti on organisatsioonivälises tegevuses noorte rühmast aktiivsemad 31–50aastased respondendid. Alles 51aastased ja vanemad on noortest juba vähem aktiivsed. Sotsiaalmeedias – nagu eelnevalt nägime – on noored selgelt kõige aktiivsemad. Väärtusorientatsioonide tasandil eristub osalusdemokraatlikkusele aga 25–50aastaste respondentide rühm: neil on kõige tugevamad osalusdemokraatlikud väärtused. 25.–70. eluaasta vahemikku jäävad vanuserühmad on kõik kollektivistlikumad kui noored. Noorte rühm eristub väärtuste põhjal üksnes aktiivsusele suunatuses – seda väärtusorientatsiooni on neil teistest vanuserühmadest pea kaks korda enam.

Joonis 4.10: Noorte väärtusorientatsioonid, kodanikuaktiivsus ja hoiakud kodanikuühiskonna hetkeseisule

Selgelt eristuvad noored järelikult vaid suure aktiivsuse poolest sotsiaalmeedias ja teistest suurema aktiivsusele suunatud väärtusorientatsiooni osas. Mõistagi võiks oletada, et aktiivsusele suunatus ongi universaalselt omane eelkõige noortele, kes alles otsivad erinevaid väljundeid ja tegevusi, ning et see väljendub ka nende osavõtlikkuses ja huvis erinevate tegevuste vastu. Kuid küsimusi tekitab hoopis see, et selgelt väljendunud aktiivsuse kõrval ei ole noored hoiakutelt eriti osalusdemokraatlikud. Järjepidev osalusdemokraatlik orientatsioon tundub olevat omane ennekõike ühele kindlale põlvkonnale (üldistatult öeldes 25–50aastastele). Taasiseseisvunud Eesti Vabariigis sirgunud põlvkonna hulgas leidub seda oluliselt vähem. Tulevastele uuringutele mõeldes võib küsida, et kas sellest olukorrast tulenevalt on paarikümne aasta pärast vanemad elanikerühmad (ehk praegused 25–40aastased) rohkem osalusdemokraatlikumad kui vanemad rühmad on seda praegu? Ja kas tulevaste keskmiste vanuserühmade (praeguste noorte) osalusdemokraatlikkus võib olla ka tulevikus väiksem kui praegu? Tänapäevaste noorte rühm on aga teistest selgelt erinev mitmes osas – seda ka Eesti kodanikuühiskonna olukorrale hinnanguid andes. Noored on teistest vanuserühmadest oluliselt vähem kriitilised ja palju optimistlikumad. Mõlemal suhtumise osas on erinevus keskmisest pea kahekordne.

4.2.4. Väärtusorientatsioonid, hoiakud ning kodanikuaktiivsus: maakonnad ja Tallinna linn

Järgnevalt keskendume maakondadele. Võrdleme maakondi vastavalt sellele, kui suur on nende elanike seas osalusdemokraatlik väärtusorientatsioon ning kui palju on nende hulgas aktiivseid nii organiseerunud kui organisatsioonivälises kodanikalgatuslikus tegevuses. Seejärel võrdleme erinevate maakondade elanike hinnanguid Eesti kodanikuühiskonna tänasele olukorrale (kriitilisust ja optimismi). Eraldi käsitleme ka Tallinna linna.

Osalusdemokraatlikku orientatsiooni esineb kõige enam nende respondentide seas, kes elavad Valgamaal, Raplamaal, Järvamaal ja Põlvamaal. Seevastu kõige vähem on sellist orientatsiooni Ida-Virumaal, Hiiumaal, Jõgevamaal ja Lääne-Virumaal.⁴⁶ Organiseerunud tegevuses kuuluvad protsentuaalselt rohkem „kõige aktiivsemate“ rühma vastajad, kes elavad Valgamaal (33%), Raplamaal (21%) ja Tartumaal (14%). Keskmisest (10%) vähem aktiivsed on aga inimesed Lääne-Virumaal (3%), Võrumaal (4%) ja Põlvamaal (5%). Organisatsioonivälises aktiivsuses

⁴⁶ Nagu eespool märkisime, pole vastajate arv maakondades piisavalt suur, et kinnitada erinevusi kõrgel statistilisel usaldusnivool.

paistavad silma respondendid Läänemaalt (25%), Raplamaalt (23%) ja Valgamaalt (20%). Keskmisest (16%) vähem on organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses aktiivsed aga elanikud Ida-Virumaalt (8%), Põlvamaalt (8%), ja Jõgevamaalt (11%). Hinnangutelt Eesti kodanikuühiskonna tänasele olukorrale on erinevate maakondade elanikud samuti väga erinevad. Kõige optimistlikumad on respondendid Jõgevamaalt (23%), Põlvamaalt (17%) ja Viljandimaalt (13%). Kõige kriitilisemad on aga elanikud Raplamaal (9%), millele võrdselt järgnevad Harjumaa, Järvamaa, Pärnumaa ja Viljandimaa. Viimasel kolmel on kriitikute osakaal sarnane valimi keskmisega, s.o 6%. Näeme, et optimistlikkuselt on maakondade vahelised erinevused väga suured, seevastu kriitilisus kodanikuühiskonna osas on jagunenud mõnevõrra ühtlasemalt.

Eraldi saame välja tuua Tallinna eripärad kodanikuaktiivsuses, väärtusorientatsioonides ning hinnangutes Eesti kodanikuühiskonna hetkeseisule. Organisatsiooniväline kõrge kodanikuaktiivsus on Tallinnas keskmisest veidi suurem. Kui vastav keskmine näit on 16%, siis Tallinnas on see 18%. Kuid see jääb siiski madalamaks mitmetest maakondadest nagu Läänemaa (25%), Raplamaa (23%) ja Valgamaa (20%). Organiseerunud kõrget kodanikuaktiivsust on Tallinnas valimi keskmisega võrreldes enam-vähem samaväärselt (umbes 10%), kuid see jääb tunduvalt madalamaks võrreldes Valgamaa või Raplamaaga, kus see on vastavalt 33% ja 21%. Kui Tallinna elanikke võrrelda aga Eesti maaelanikega, siis ilmneb, et pealinna elanikud on neist kriitilisemad ja vähem optimistlikumad. Osalusdemokraatlikku orientatsiooni on Tallinnas pisut enam kui keskmiselt (Tallinnas 24%, keskmine 22%). Eelnevalt tõime Ida-Virumaa alapeatükis esile, et Tallinna venelased ja Ida-Virumaa venelased on väärtusorientatsioonidelt sarnasemad kui Tallinna venekeelsed vastajad ja Tallinna eestlased. Tallinna puhul tuleb samuti mainida erinevust suhtluskeelte alusel. Nimelt tuleneb pealinna keskmisest suurem osalusdemokraatlik orientatsioon ja suurem aktiivsusele suunatus selgelt eestikeelsete vastajate arvelt. Tallinna venekeelsed on valimi keskmisest vähem osalusdemokraatlikud (14% venekeelsed vs 32% eestikeelsed tallinlased). Venekeelsed tallinlased on vähem aktiivsed ka organiseerunud tegevustes (7% venekeelsed vs 11% eestikeelsed tallinlased). Ning venekeelsed tallinlased on Tallinna eestikeelsetest respondentidest vähem aktiivsed ka organisatsioonivälises mõttes (12% venekeelsed vs 23% eestikeelsed tallinlased). Samas on Tallinna venekeelsed ja eestikeelsed elanikud

umbes samal määral üle keskmise kriitilised Eesti kodanikuühiskonna hetkeseisu osas. Tallinna eestikeelsed elanikud on aga venekeelsetest vastajatest vähem optimistlikud.

Kokkuvõte

Kokkuvõttes selgusid käesolevas raporti osas järgmised tulemused. Suurt aktiivsust esineb organisatsioonivälise kodanikualgatusliku tegevuse raames rohkem kui organiseerunud tegevuse raames. Organiseerunud tegevusvormide puhul on levinum pigem suur passiivsus kui aktiivsus. Seevastu organisatsioonivälistes tegevustes on just kõrge aktiivsus („kõige aktiivsemate“ gruppi kuulumine) levinum kui passiivsus. Leidsime ka, et pigem loevad aktiivsuse, passiivsuse, kriitilisuse ja optimismi puhul vastaja sotsiaal-demograafilised omadused kui tema väärtusorientatsioonid. Kui vaadelda „kõige aktiivsemate“ rühma lähemalt, siis nii organiseerunud kui ka organisatsiooniväline kodanikuaktiivsus sõltub tugevalt vastaja vanusest. Organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses on „kõige aktiivsemate“ seas suurim osakaal respondentide rühmas vanuses 29. eluaastani. Organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses on umbes samavõrd aktiivsed kuni 49aastased vastajad. Vanemad vanuserühmad on mõlemal juhul keskmisest vähemaktiivsed. Eriti suur mõju on vanusel aktiivsusele sotsiaalmeedias, kus aktiivsed on just väga noored inimesed.

Peamine kasutatav keel on mitmes küsimuses oluline eristusi esiletoov tunnus. Eestikeelsete respondentide organiseerunud kodanikuaktiivsus on peaaegu kaks korda kõrgem kui venekeelsetel vastajatel. Organisatsioonivälises aktiivsuses on see erinevus küll väiksem aga siiski arvestatav. Venekeelsete küsitletute seas esineb passiivsust, s.o kuulumist „kõige passiivsemate“ rühma, eestikeelsetest respondentidest märgatavalt enam nii organiseerunud kui organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses. Haridusrühmade lõikes on suurem aktiivsus seotud kõrgema haridustasemega. Kõrgharidusega vastajate rühm eristub teistest nii suurema organiseeritud kui organisatsioonivälise kodanikuaktiivsusega. Passiivsus on vastavalt iseloomulikum põhi- ja algharidusega vastajate rühmale. Eriti selgelt väljendub rühmade erinevus organisatsioonivälises tegevuses. Keeleoskus on samuti väga oluline tegur. Kodanikualgatuslik aktiivsus väheneb igas vormis koos venekeelsete respondentide eesti keele oskuse vähenemisega. Kodakondsusel on vastajate kodanikualgatusliku aktiivsuse kontekstis samuti oluline roll: kõige aktiivsemad nii organiseerunud kui organisatsioonivälises tegevuses on Eesti kodanikud,

Venemaa kodanikud on mõlemal juhul tunduvalt vähem aktiivsed. Kõige vähem aktiivsed on aga kodakondsuseta respondendid.

Nii organiseerunud kui organisatsiooniväline aktiivsus on seotud olulisel määral sissetulekuga. Aktiivsust esineb seda tugevamalt, mida suurem on vastaja sissetulek. Passiivsus on vastavalt seotud respondendi madalama sissetulekuga. Sugu mängis teatavat rolli organisatsioonivälises kodanikuaktiivsuses, kus mehed on mõnevõrra vähem aktiivsed kui naised. Lisaks ilmnes, et töötud on teistest rühmadest igas mõttes kõige vähem aktiivsed. Väheaktiivsed on ka pensionärid. Ettevõtjad seevastu on nii töötutest, palgatöolistest kui pensionäridest oluliselt aktiivsemad.

Küsitluses osalenud on Eesti kodanikuühiskonna hetkeseisu suhtes pigem kriitilised kui optimistlikud. Eestikeelsed vastajad olid mõnevõrra optimistlikumad ja vähem kriitilised kui venekeelsed vastajad. Venekeelsetest respondentidest omakorda kõige kriitilisemad on need, kes üldse ei valda eesti keelt. Ka kodakondsus on sel puhul väga oluline tegur. Kõige kriitilisemad Eesti kodanikuühiskonna tänast olukorda hinnates on Venemaa kodanikest respondendid, kes on ligi kolm korda kriitilisemad kui Eesti kodanikest vastajad. Kodakondsuseta respondendid on aga pisut alla keskmise kriitilised. Ühtaegu on Venemaa kodanikud Eesti kodanikest selgelt vähem optimistlikud. Kodakondsuseta vastajad on aga pisut alla keskmise optimistlikud. Kriitilisuse juures ilmneb väga selge seos ka vanusega. 15–19aastaste vastajate rühm eristub teistest väiksema kriitilisusega. Kriitilisus tõuseb järsult üle 20aastaste seas, ning on keskmistes vanuserühmades suhteliselt ühtlane. Optimismi puhul on seos vastupidine: 15–19aastaste rühm on kõige optimistlikum, 20–29aastaste rühmas optimism langeb ning jääb järgmistes vanuserühmades enam-vähem samale tasemele. Töötud on keskmisest kriitilisemad ja vähem optimistlikud. Neist veel kriitilisemad ja vähem optimistlikud on pensionärid, vaatamata sellele, kas nad töötavad või mitte. Ettevõtjad aga on töötutest, palgatöolistest ja pensionäridest oluliselt optimistlikumad Eesti kodanikuühiskonna tänase olukorra suhtes. Haridusrühmadest eristub põhiharidusega vastajate rühm teistest mõnevõrra nõrgema kriitilisuse ning suurema optimismiga.

Korrelatsioonianalüüsis ilmnemid mõned silmatorkavamad keskmise tugevusega korrelatsioonid. Esiteks on kriitiline hoiak seotud suure passiivsusega organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses, s.o need, kes on Eesti kodanikuühiskonna tänase seisuga osas negatiivsemal arva-

musel, kipuvad olema ka teistest vähem organiseerunud (neid on oluliselt rohkem „kõige passiivsemate“ seas). Ning kollektiivne väärtusorientatsioon on omakorda tugevamalt seotud organisatsioonivälise kodanikuaktiivsusega.

Selgus, et Tallinna venelased ja Ida-Virumaa venelased on väärtusorientatsioonidelt sarnasemad kui Tallinna venekeelsed vastajad ja Tallinna eestlased. Idavirumaalased on vaatamata rahvusele valimi keskmisega võrreldes sarnaselt väheaktiivsed, s.o siin loeb pigem regionaalne kuuluvus. Suurt passiivsust organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses esineb Ida-Virumaa venekeelsete vastajate seas tunduvalt enam kui keskmiselt, kuid siingi on sama passiivsed ka Ida-Virumaa eestikeelsed vastajad. Sama kehtib ka passiivsusega organisatsioonivälises tegevuses. Kriitilisuselt on Ida-Virumaa venekeelsed väga sarnased Tallinna venekeelsete elanikega. Mõlema puhul on see teistest rühmadest ja valimi keskmisest oluliselt kõrgem. Ida-Virumaa venekeelsed on kõikidest kõrvutatud gruppidest selgelt kõige vähem optimistlikud Eesti kodanikuühiskonna suhtes. Venekeelsetest rühmadest kõige optimistlikumad on Tallinna venekeelsed elanikud.

Selgus, et nooremad vanuserühmad on teistest aktiivsemad, nad on ka optimistlikumad ja teistest vanuserühmadest vähem kriitilised. Kui võtame vaatluse alla väärtusorientatsioonid, siis mida noorem vanuserühm, seda tugevam on aktiivsusele suunatus. Esindusdemokraatlikku orientatsiooni omakorda esineb tugevamalt kõige nooremas (15–19) ja kõige vanemas (60–74) vanuserühmas. Osalusdemokraatlikkus on, vastupidi, kõige levinum keskmistes vanuserühmades (20–49). Vaadeldes eraldi noorte (15–24 aasta vanuste respondentide) rühma, võib öelda, et neile on teistega võrreldes omasem küll aktiivsusele suunatus, kuid mitte kõige suurem orientatsioon osalusdemokraatiale. Lisaks on noored keskmisest küll aktiivsemad organiseerunud kodanikualgatuslikus tegevuses, kuid pea sama aktiivsed on ka vanusegruppi 25–30 jäävad respondendid. Organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses on noored seevastu pisut alla keskmise aktiivsed, kusjuures kõige aktiivsemad on 25–30 aastaste rühm. Samuti on noorte rühmast aktiivsemad organisatsioonivälises tegevuses 31–50aastased respondendid. Alles 51aastased ja vanemad on noortest juba vähem aktiivsed. Samas eristub noorte rühm hinnangutelt Eesti kodanikuühiskonna tänasele olukorrale. Nad on teistest vanusegruppidest oluliselt vähem kriitilised ja palju optimistlikumad.

Võrreldes maakondi selgus, et osalusdemokraatlikku orientatsiooni esineb kõige enam vastajate seas, kes elavad Valgamaal, Raplamaal, Järvamaal ja Põlvamaal. Organiseerunud kodanikualgatuse puhul kuuluvad protsentuaalselt kõige rohkem „kõige aktiivsemate“ rühma vastajad, kes elavad Valgamaal, Raplamaal ja Tartumaal. Organisatsioonivälises tegevuses on aktiivsemad aga respondendid Läänemaalt, Raplamaalt ja Valgamaalt. Hoiakutelt Eesti kodanikuühiskonna tänasele olukorrale on erinevate maakondade elanikud samuti väga erinevad. Kõige optimistlikumad on respondendid Jõgevamaalt, Põlvamaalt ja Viljandimaalt. Optimistlikkuselt on maakondade vahelised erinevused väga suured, seevastu kriitilisus on jagunenud ühtlasemalt.

Tallinna linna iseloomustavad mitmed eripärad. Organisatsiooniväline kodanikuaktiivsus on Tallinnas keskmisest enam levinud. Organiseerunud kodanikuaktiivsust on Tallinnas aga umbes samaväärselt valimi keskmisega. Ent kui võrrelda Tallinna elanikke maaelanikega, siis ilmneb, et pealinlased on neist kriitilisemad ja vähem optimistlikumad. Osalusdemokraatlikku orientatsiooni on Tallinnas pisut keskmisest enam. Tallinna keskmisest suurem osalusdemokraatlik orientatsioon ja suurem aktiivsusele suunatus kujuneb aga eeskätt eestikeelsete vastajate arvelt. Tallinna venekeelsed elanikud on valimi keskmisest vähem osalusdemokraatlikud. Nad on valimi keskmisest ja eestikeelsetest tallinlastest vähem aktiivsed ka organiseerunud tegevustes, nagu ka vähem aktiivsed organisatsioonivälises kodanikualgatuses. Samas on Tallinna venekeelsed ja eestikeelsed elanikud ligikaudu samavõrd üle keskmise kriitilised Eesti kodanikuühiskonna tänase olukorra suhtes. Tallinna eestikeelsed elanikud on samas venekeelsetest vastajatest vähem optimistlikud.

V Kokkuvõte

Käesoleva uurimuse eesmärgiks oli kaardistada Eesti elanike väärtushinnanguid ja hoiakuid, kogemusi kodanikuühiskonnas osalemisest ning igapäevasest koostööst ja suhtlemisest ühiskonna teiste liikmetega. Uurimuse täpsemaks lähtekohaks olid Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioonis (EKAK) sõnastatud eesmärgid ja väärtused. Kuivõrd leiavad need kõlapinda elanike väärtusorientatsioonides ja harjumustes, ning kas inimesed oma tegevusega viivad neid eesmärke lähemale teostumisele? Hoiakuid ja väärtusorientatsioone uuriti väidete abil, millele andis oma hinnangu 2992 uurimuses osalenud vastajat. Tegelikku käitumist uuriti küsimustega, mis puudutasid liikmelisust mittetulundusühendustes, nendest väljaspool toimuvat ühiskondlikku aktiivsust ning suhtlemist sõprade, sugulaste, naabrite ja kolleegidega.

Tulemusi lühidalt kokku võttes võib tõdeda, et Eesti inimesed on oma väärtusorientatsioonide ja hoiakute poolest vastuvõtlikud EKAKis kajastatud osalusdemokraatia ideaalidele, ent see ei kajastu oluliselt nende tegutsemises. Umbes kaks kolmandikku elanikest väljendab pigem osalusdemokraatlike hoiakuid nii ühiskonna üldise toimimise kui ka enda individuaalse rolli kohta. Ligikaudu veerand küsitletutest valis järjepidevalt osalusdemokraatlike hoiakuid esindavaid vastusevariante, seega neid võib pidada selgelt väljendunud osalusdemokraatliku orientatsiooni kandjateks. See aga hõlmab nimelt hoiakute tasandit – seda, kuidas nähakse ideaalse ühiskonna toimimist, nagu ka seda, kuidas käsitletakse endid ühiskonna liikmetena. Aktiivsuse-efektiivsuse ja konformsuse-sotsiaalsuse teljel on Eesti elanikel ülekaalus sotsiaalset kuuluvust väljendavad hoiakud. Seega on rohkem neid inimesi, kelle jaoks kodanikualgatuslik tegevus seostub pigem sotsiaalse suhtlemise kui kindlate eesmärkide realiseerimisega. Individualistlike või kollektivistlike orientatsioonide võrdluses on vähemalt kodanikualgatuslikku tegevusvaldkonda silmas pidades selges ülekaalus koos tegutsemist soosivad hoiakud.

Samas ei vasta inimeste tegelik käitumine väljendatud hoiakutele, eriti vähene on organiseerunud osalemine ühiskonna asjade korraldamisel ja nendes kaasa rääkimisel. Osalemine mitte-

tulundusühenduste tegevuses ei ole kasvanud võrreldes sellega, mida näitasid viis aastat varem tehtud uurimuse tulemused – vaatamata sellele, et registreeritud kodanikeühenduste arv on jätkuvalt tõusnud. Rohkem kui kaks kolmandikku (69%) vastajatest ei osale endiselt ühendustes, ei aktiivselt ega passiivselt. See tähendab, et nad ei kuulu ühegi kodanikualgatusliku ühenduse liikmeskonda. Keskmiselt 10% Eesti elanikest kuulub n-ö aktiivsesse vähemusse, kes tegutsevad rohkem kui ühes organisatsioonis korraga. Tõenäoliselt asutatakse enamik uusi organisatsioone just nende väheste aktiivsete inimeste eestvõtmisel, kuivõrd uusi tulijaid kodanikualgatuslikule tegevusväljale napib.

Osalusaktiivsus ei ole seotud niivõrd inimeste väärtusorientatsioonide või hoiakutega, kuivõrd sotsiaal-demograafiliste teguritega nagu sissetulek, haridus, vanus, emakeel ja elukoht. Nagu varasemateski uuringutes on tõdetud, on tüüpiline mittetulundusühenduse liige keskmisest suurema sissetulekuga, haritud, aktiivses eas ja kõneleb emakeelena pigem eesti kui vene keelt. Üldine ressurside vähesus piirab tegutsemist ka kodanikualgatuslikul väljal; näiteks on töötute ja miinimumpalka saavate töötajate aktiivsus elanike keskmisest oluliselt madalam. Erinevate piirkondade elanike aktiivsuses on suuri erinevusi. Niisiis ei piisa ühiselt tegutsemiseks üksnes seda toetavate hoiakute olemasolust, aktiivseid ühiskonnaliikmeid iseloomustab ka üldine huvi ühiskonnas toimuva vastu, vahendid tegutsemiseks ning kogemus kollektiivsest tegutsemisest. Need, kes on juba kord omandanud ühiselt tegutsemise oskused, on alati rakendama neid ka järgmistes ettevõtmistes. Näiteks on ettevõtjad ja tippjuhid keskmisest aktiivsemad osalejad ka ühenduste tegevuses, nii nagu on seda ka inimesed, kes veedavad ühiselt aega oma naabrite või kolleegidega. Sealjuures ei näi peamist rolli mängivat mitte tegevuse valdkond ega eesmärk, vaid üldine tegutsemise viis – koordineeritud ühistegevus. Näiteks vägagi individuaalsest huvist lähtuv osalemine spordiühenduses avab paljude silmad ka teistsuguse ühiskondliku aktiivsuse võimalustele; spordiorganisatsioonide liikmed olid tunduvalt aktiivsemad kõikides organisatsioonivälistes tegevustes võrreldes nendega, kes ühendustesse ei kuulu. Üks peamisi küsimusi organiseerunud kodanikualgatusliku tegevuse edendamisel tundub seega olevat, kuidas tänases individualiseerivas ühiskonnas pakkuda inimestele positiivseid ühiselt tegutsemise kogemusi. Seda, et taoline kogemus ei sünni iseenesest ega tule alati ka kergelt, näitas kasvõi see, et need vastajad, kes olid ise algatanud mõne kampaania (9%) olid teistest märgatavalt vähem optimistlikud selles osas, kas koos tegutsedes võib saavutada rohkem kui üksinda.

Organisatsioonide tegevuses mitteosalemise põhjustest nimetasid vastajad kõige sagedamini huvipuudust – eriti puudutab see kirikuid ja usuühinguid ning poliitilisi parteisid. Ajapuudust märgitakse kõige enam spordi-, vabaaja ja kultuuriseltside puhul. Ametiühingute ning kutse- ja tööandjate ühenduste puhul esitatakse teiste ühendustega võrreldes sagedamini põhjendus, et vastavat organisatsiooni ei ole, või et selle kohta pole võimalik leida teavet. Seda tüüpi organisatsioonide kasvupotentsiaal näib seega suur.

Lisaks organisatsioonide liikmelisusele on olemas ka teisi võimalusi ühiseks tegutsemiseks ja osalemiseks ühiskonna kujundamisel. Me nimetame neid organisatsiooniväliseks kodanikualgatuseks ning sotsiaalseks suhtlemiseks. Neist esimene hõlmab näiteks teiste abistamist, annetamist, vabatahtlikku tööd jne, nagu ka erinevaid viise oma seisukohtade avalikkuse ning otsustajate ette toomiseks. Organisatsioonidevälisest omaalgatuslikust tegevusest oli Eesti inimestel mõnevõrra rohkem kogemusi kui liikmelisusest ühendustes. Näiteks oli 78% vastajatest küsitlusele eelnenud 12 kuu jooksul abistanud kedagi, kes ei kuulu tema perekonda. Vabatahtlikuna oli ühistegevuses (nagu talgud või kampaaniad) osalenud 41%, seega 10% rohkem neist, kes küsitlusele vastamise hetkel kuulusid mõne spordi-, vabaaja-, kultuuri- või muu kodanikualgatusliku ühenduse liikmeskonda. Niisiis näib viimastel aastatel hoogustunud talgukampaaniatel olevat oluline osa kodanikualgatusliku ühistegevuse tutvustamisel Eestis. Viiendik vastanutest (20%) oli esitanud oma seisukohti meedias (sh. internetikommentaari vormis) ja 5% oli osalenud vähemalt korra meeleavaldusel. Organisatsioonivälises kodanikualgatuses osalemist mõjutasid vastaja haridus, sissetulek ja emakeel sarnaselt nagu see oli ka organiseerunud kodanikualgatuses osalejatel. Ühtlasi olid need, kes kuulusid mõne organisatsiooni liikmeskonda, ka sagedamini osalenud organisatsioonivälises kodanikualgatuslikus tegevuses. Kui organisatsioonidesse kuulumine vähenes vanuse tõustes, siis väljaspool organisatsioone toimiv kodanikualgatus seda seaduspära ei järgi, eriti need eestikeelsed vastajad on selles kõige aktiivsemad, kes kuuluvad 30–49aastaste vanusegruppi.

Eesti elanike üldist sotsiaalset suhtlemist analüüsid ilmnas märkimisväärne erinevus eesti- ja venekeelsete vastajate vahel. Venekeelsed elanikud suhtlesid intensiivselt peamiselt sugulaste ja sõpradega, eestikeelsete vastajate mõnevõrra vähemintensiivsed suhtlusringid hõlmasid aga

sagedamini ka naabreid ja töökaaslast. Teisiti öeldes on venekeelsete vastajate suhtlusringkonnad rohkem privaatset laadi, samas kui sagedasem naabritega ja töökaaslastega suhtlemine ühendab eestikeelsed elanikud juba ka avalikus sfääris toimuvaga – see omakorda aitab luua seoseid eluvaldkondadega, kus tegutsevad küla- ja asumiseltsid, korteriühistud, ametiühingud ja kutseühingud. Ametnikega suhtlemist analüüsid selgus, et enamik eestikeelsetest elanikest usaldab ametiasutisi sedavõrd, et pooldab asjaajamisel anonüümsust, samas kui venekeelsete hulgas on rohkem neid, kes toetuksid asjaajamisel isiklikule kontaktile ametnikuga.

Lisaks osalusdemokraatlikele hoiakutele ning vähesele tegutsemisaktiivsusele iseloomustab uuringu tulemuste alusel Eesti elanikke ka märkimisväärne kriitilisus ühiskonna suhtes. See puudutab nii arusaama avalike institutsioonide toimimisest, kodanikuühiskonna mõjukusest kui ka kaaskodanikest. Näiteks leidis 80% vastajatest, et Eesti elanikud on ühiskondlikult passiivsed ning 74%, et Eesti elanikud ei ole teadlikud oma õigustest. 72% arvates ei kaasata kodanikeühendusi piisavalt ühiskonna asjade üle otsustamisse. Arvati, et nii teiste kui enda aktiivsust ühiskonna paremaks muutmisel pärsib majanduslik kitsikus. Kriitilisus on suurem haritumate vastajate hulgas. Samuti on venekeelsed vastajad kriitilisemad kui eestikeelsed, eriti selles osas, mis puudutab võimalusi rahvusrühmade vaheliseks koostööks Eestis. Põhiharidusega inimesed olid teistest optimistlikumad, samuti olid seda noored. Samas oli väga kriitiliselt meeletatud vastajate osakaal kodanikualgatuslike organisatsioonide liikmete hulgas madalam kui elanikkonnas üldiselt. Seega võib oletada, et nende kogemus ühisest tegutsemisest ja erinevate argumentide testimisest on õpetanud neid sõnastama oma seisukohti konstruktiivsemal, teisi enam arvestaval viisil.

Uurimuse tulemused annavad ühelt poolt põhjust optimismiks. Eesti elanikud soovivad rääkida kaasa ühiskonna kujundamisel, ning on hoiakute ja väärtusorientatsioonide poolest selleks valmis. Samas on ilmne, et ühiskondlikes asjades kaasärääkimiseks vajalikke oskusi ja kogemusi on hetkel vaid vähestel ning nende inimeste hulk ei ole viimasel ajal kasvanud. Küsitluses ilmnis samuti, et teravalt tajutakse majandussurutise mõju nii enda kui ka teiste inimeste võimalustele ühiskondlikus sfääris tegutseda. Ühtaegu näitas uuring, et ühiskondlik aktiivsus sõltub paljuski isiklike ressursside olemasolust. Kuigi töötutel tundub olevat piisavalt vaba aega kodanikualgatuslikuks tegevuseks on nende aktiivsus ning huvi selle vastu madal. Selle võimalikele

põhjustele on juba 2003 aastal viidanud ka Margit Vutt⁴⁷, tuues välja kuus peamist probleemset valdkonda Eesti kehtivas õigussüsteemis, mis pärsivad vabatahtlikku tegutsemist, nende hulgas ka vabatahtlike sotsiaalsete garantiide küsimuse ning raskused kulude kompenseerimisel.

Kodanikuühiskond demokraatliku riigi osana saab toimida üksnes avatuse põhimõttel – eeldusel, et kõigil seda soovivatel kodanikel on võimalus oma elu puudutavate otsuste tegemisel sõna sekka öelda. Selliselt toimiva süsteemi ülesehitamine ei ole kiire ega lihtne, sest see nõuab sotsiaalsete suhete ümbermõtestamist, harjumuste muutmist, usalduse loomist. Kuidas saavutada, et erahuvidest alguse saavad tegutsemiseimpulsid toimiksid kokkuvõttes ühise hüvangu heaks, selle küsimusega tegelevad jätkuvalt kõik demokraatlikud ühiskonnad. See oli ka kümne aasta eest Riigikogu poolt heakskiidetud EKAKi koostamise võtmeteema. Eestimaalaste jaoks seisneb peamine väljakutse aga esialgu veel selles, kuidas alles õppida konstruktiivsel viisil oma huve väljendama ja neid koos mõttekaaslastega ellu viima.

Soovitusi kodanikualgatusliku tegevuse elavdamiseks Eestis:

- Oluline on tutvuda juba varases eas kodanikualgatusliku ühistegevusega, ning see peab olema kättesaadav võimalikult paljudele. Seega tuleb tähelepanu pöörata laste- ja noorteorganisatsioonidele – lapseeas omandatud harjumused on püsivad.
- Teooriast ja seisukohtade-teadmiste tutvustamisest ei piisa, kodanikualgatusliku tegevuse aktiveerimine eeldab ka praktiliste käitumisharjumuste muutmist ja juurutamist. Seega tuleks probleemide arutamist ja lahendamist nõudvaid käitumisülesandeid lisada ka juba üldhariduskooli ühiskonnaõpetuse õppekavva.
- Organisatsioonideväline kodanikualgatuslik tegevus näib oma „modulaarsuse“ ning paindlikkuse tõttu sobivat kodanikualgatusliku tegutsemisvälja ja –tegutsemisviiside tutvustamiseks laiemale avalikkusele. Eriti märgatavat mõju aktiivsusele avaldavad ühistegevust soosivad ehk kollektivistlikud tegutsemisviisid. Praktilises tegevuses tajuvad inimesed ka enda vahetut mõju keskkonna kujundamisele, mis aitab luua positiivset kogemust. Seega – vähem koolitusi, rohkem ühistegevusi.

⁴⁷ Vutt, Margit (2003) Vabatahtliku tegevuse juriidiline keskkond Eestis – olevik ja tulevik. Ekspert hinnang. Balti VolNet. URL: <http://www.vabatahtlikud.ee/UserFiles/seadusandluse%20dokid/jurkeskk.pdf>

- Vabatahtlikku tegutsemist ja vabatahtlike kaasamist saaks oluliselt edendada seda soosiva õigusliku keskkonna kujundamisega. Seda on juba tõestanud ka mitme Ida-Euroopa riigi kogemused. Vabatahtlike väljaõpetamisel ja kaasamisel võib muuhulgas olla oluline mõju pikaajalise töötuse leevendamisel, eakate ühiskondlikku ellu tagasitoomisel jms, kui õiguskord seda võimaldab.
- Venekeelne elanikkond vajab senisest suuremat kaasamist ühiskondlikku tegutsemisse. Üksnes eesti keeles vahendatav teave ei jõua nendeni ja nende hoiakud ning käitumisharjumused jäävad sõltuvaks venekeelsest informatsioonist. Oluline oleks pöörata senisest enam tähelepanu sellele, et rahvusrühmade vahelised erinevused hoiakutes ning käitumises ei kasvaks.
- Kutse- ja ametiühingutesse kuulumist pärsib praegu organisatsioonide vähesus ja info puudulik kättesaadavus. Huvi seda tüüpi ühenduste vastu on võrdlemisi suur.
- Elanike osalusaktiivsus poliitiliste otsuste tegemise protsessis on jätkuvalt pärsitud ühtsete avaliku sektori poolsete kaasamisreeglite puudumisest. Otsuste tegemise läbipaistmatus tähendab kodanikualgatuslikele organisatsioonidele ja nende liikmetele ebakindlust, ohtu niigi piiratud ressursside raiskamiseks ning lisatööd. Protseduurireeglite puudumine piirab osalemist poliitikaprotsessis.
- Kümne aasta eest heakskiidetud EKAK oli koostatud organisatsioonikesksest perspektiivist lähtuvalt. Uuringu tulemused näitavad, et organisatsioonide liikmelisus ei ole viimastel aastatel kasvanud ning seega kodanikuühiskonna edendamiseks üksnes organisatsioonidekesksest lähenemisest ei piisa. Ilma paralleelsete-alternatiivsete (organisatsiooniväline või indiviididekeskne jms.) lähenemiste ning arengustrateegiate väljatöötamiseta jäävad EKAKis esitatud eesmärgid ellu viimata.

LISAD

LISA 1. Põhiliste taustaandmete jaotus

Intervjuu läbiviimise keel	N	%
Eesti keel	2066	69,1
Vene keel	926	30,9
Kokku	2992	100,0

Intervjueeritava sugu	N	%
Mees	1402	46,8
Naine	1590	53,2
Kokku	2992	100,0

vanus	kokku		Intervjuu keel: eesti						Intervjuu keel: vene					
			kokku m/n		mehed		naised		kokku m/n		mehed		naised	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
15–19 a.	236	7,9	173	8,4	87	9,0	87	7,9	62	6,7	34	7,8	28	5,7
20–29 a.	603	20,2	443	21,4	218	22,5	225	20,5	160	17,3	89	20,4	72	14,6
30–39 a.	538	18,0	352	17,0	176	18,2	176	16,0	186	20,1	92	21,3	93	19,0
40–49 a.	521	17,4	376	18,2	187	19,4	188	17,1	145	15,7	61	14,1	84	17,1
50–59 a.	516	17,3	328	15,9	145	15,0	183	16,6	189	20,4	87	20,0	102	20,7
60–74 a.	578	19,3	394	19,1	154	15,9	240	21,9	183	19,8	71	16,4	112	22,8
Kokku	2992	100,0	2066	100,0	968	100,0	1098	100,0	926	100,0	434	100,0	492	100,0

elukoht	kokku		Intervjuu keel: eesti						Intervjuu keel: vene					
			kokku m/n		mehed		naised		kokku m/n		mehed		naised	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
pealinn	897	30,0	449	21,8	197	20,4	252	23,0	447	48,3	206	47,4	241	49,1
suurlinn	603	20,1	301	14,6	132	13,6	169	15,4	301	32,5	127	29,3	174	35,4
muu linn, maakonnakeskus	930	31,1	766	37,1	350	36,1	417	37,9	164	17,7	92	21,1	72	14,6
maa	563	18,8	549	26,6	289	29,8	260	23,7	14	1,5	9	2,1	5	1,0
Kokku	2992	100,0	2066	100,0	968	100,0	1098	100,0	926	100,0	434	100,0	492	100,0

haridustase	kokku		Intervjuu keel: eesti						Intervjuu keel: vene					
			kokku m/n		mehed		naised		kokku m/n		mehed		naised	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
alg- või põhiharidus	501	16,8	391	18,9	206	21,3	185	16,8	111	11,9	54	12,3	57	11,6
kutseharidus ilma keskhariduseta	149	5,0	105	5,1	68	7,0	38	3,4	43	4,7	25	5,9	18	3,6
kesk- või keskeriharidus, s.h kutseharidus	1692	56,6	1083	52,4	521	53,9	562	51,2	609	65,8	279	64,2	330	67,1
kõrgharidus	650	21,7	487	23,6	173	17,9	314	28,6	163	17,6	76	17,5	87	17,6
Kokku	2992	100,0	2066	100,0	968	100,0	1098	100,0	926	100,0	434	100,0	492	100,0

isiklik netosissetulek kuus	kokku		Intervjuu keel: eesti						Intervjuu keel: vene					
			kokku m/n		mehed		naised		kokku m/n		Mehed		naised	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
kuni 200 €	329	11,0	223	10,8	105	10,9	118	10,7	106	11,5	45	10,3	62	12,5
201–300 €	542	18,1	328	15,9	120	12,4	208	19,0	214	23,1	52	11,9	162	33,0
301–400 €	437	14,6	298	14,4	102	10,6	196	17,8	139	15,0	52	12,0	86	17,6
401–650 €	596	19,9	433	21,0	195	20,1	239	21,7	163	17,6	94	21,6	69	14,1
651+ €	518	17,3	424	20,5	257	26,5	168	15,3	94	10,2	78	18,1	16	3,2
sissetulekut ei ole/ vastamata	569	19,0	359	17,4	189	19,5	170	15,5	210	22,7	113	26,1	97	19,7
Kokku	2992	100,0	2066	100,0	968	100,0	1098	100,0	926	100,0	434	100,0	492	100,0

netosissetulek pereliikme kohta kuus	kokku		Intervjuu keel: eesti						Intervjuu keel: vene					
			kokku m/n		mehed		naised		kokku m/n		Mehed		naised	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
kuni 200 €	451	15,1	290	14,1	127	13,1	164	14,9	161	17,4	61	14,2	100	20,2
201–300 €	607	20,3	405	19,6	169	17,5	236	21,5	202	21,8	76	17,5	127	25,7
301–400 €	489	16,3	346	16,7	148	15,3	198	18,0	143	15,5	65	15,0	78	15,8
401–500 €	283	9,4	206	10,0	87	9,0	118	10,8	77	8,3	43	9,9	34	6,9
501–650 €	210	7,0	167	8,1	84	8,7	83	7,5	44	4,7	29	6,7	14	2,9
651+ €	225	7,5	196	9,5	112	11,5	84	7,7	29	3,2	20	4,6	10	2,0
sissetulekut ei ole/vastamata	726	24,3	457	22,1	240	24,8	216	19,7	270	29,1	139	32,1	130	26,4
Kokku	2992	100,0	2066	100,0	968	100,0	1098	100,0	926	100,0	434	100,0	492	100,0

sotsiaalne staatus	kokku		Intervjuu keel: eesti						Intervjuu keel: vene					
			kokku m/n		mehed		naised		kokku m/n		Mehed		naised	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ettevõtja, juht, tipp-spetsialist	426	14,2	369	17,8	192	19,8	177	16,1	57	6,2	27	6,3	30	6,1
Keskastme spetsialist, ametnik, isiku-teenindaja	606	20,3	430	20,8	140	14,5	290	26,4	177	19,1	69	15,9	108	21,9
Oskus- tööline, operaator	508	17,0	323	15,6	231	23,8	93	8,4	185	20,0	135	31,0	50	10,2
Muu töötav	173	5,8	93	4,5	45	4,7	47	4,3	80	8,7	37	8,5	43	8,8
Õpilane, üliõpilane	289	9,7	221	10,7	112	11,6	109	9,9	68	7,3	37	8,5	31	6,3
Pensionär	607	20,3	397	19,2	168	17,4	229	20,8	210	22,6	75	17,4	134	27,2
Muu mitte- töötav	382	12,8	233	11,3	79	8,1	154	14,0	149	16,1	54	12,4	95	19,4
Vastamata	1	,0	1	,0	1	,1			926	100,0				
Kokku	2992	100,0	2066	100,0	968	100,0	1098	100,0	57	6,2	434	100,0	492	100,0

sotsiaalne staatus	kokku		Intervjuu keel: eesti						Intervjuu keel: vene					
			kokku m/n		mehed		naised		kokku m/n		Mehed		naised	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ettevõtja, juht, tipp-spetsialist	426	14,2	369	17,8	192	19,8	177	16,1	57	6,2	27	6,3	30	6,1
Keskastme spetsialist, ametnik, isiku-teenindaja	606	20,3	430	20,8	140	14,5	290	26,4	177	19,1	69	15,9	108	21,9
Oskus- tööline, operaator	508	17,0	323	15,6	231	23,8	93	8,4	185	20,0	135	31,0	50	10,2
Muu töötav	173	5,8	93	4,5	45	4,7	47	4,3	80	8,7	37	8,5	43	8,8
Õpilane, üliõpilane	289	9,7	221	10,7	112	11,6	109	9,9	68	7,3	37	8,5	31	6,3
Pensionär	607	20,3	397	19,2	168	17,4	229	20,8	210	22,6	75	17,4	134	27,2
Muu mitte- töötav	382	12,8	233	11,3	79	8,1	154	14,0	149	16,1	54	12,4	95	19,4
Vastamata	1	,0	1	,0	1	,1			926	100,0				
Kokku	2992	100,0	2066	100,0	968	100,0	1098	100,0	57	6,2	434	100,0	492	100,0

LISA 2. SUMMARY OF THE STUDY

Civil Society in Estonia: Values and Behavioral Patterns in 2011/2012

Background

In 2002, the Estonian Parliament ratified the Estonian Civil Society Development Concept (EKAK). Its aim was to foster and regulate relations between the state and civil society. EKAK was drafted by individuals who were at the time actively partaking in civic initiative and who believed that the Concept's legal and political recognition would be an important step for the future of the sector. Now, 10 years later, our research group aims to find out to what extent have the values and aims of EKAK become consolidated among the wider society. Ten years ago, EKAK was drafted by the so-called elite of civic initiative – and today we ask whether their views have been appropriated more widely. On the one hand thus the study attempted to evaluate how successful has EKAK been. On the other hand, we collected data for an analysis of the values of Estonians and their participation in the civic sector, offering a systematic mapping of both values and actual behaviour, which had until now been investigated only by few smaller and fragmented studies. This data gives us a systematic overview of the attitudes towards civic initiative, of patterns of behaviour and the factors that influence it. Both the considerably high number of respondents interviewed as well as the structure how they were selected allow for a detailed analysis of the value systems of behavioural patterns of different societal groups. We have been able to identify the most civically active, as well as the most passive population groups. These data may further be used for future studies with even more specified focus, as well as for targeted trainings or other activities supportive of civic initiative.

The study was conducted from September 2011 until June 2012. We collected the data by using a structured questionnaire and face-to-face method. 2992 respondents answered the questionnaire. The respondents were selected by the gradual random selection method from

across Estonia. The interviews took place in Estonian or Russian according to the preference of the respondents. We analysed the data with statistics package SPSS 17.0.

The research questions were divided into the following thematic blocs: 1) the attitudes conducive or unfavourable to participatory democracy; 2) the personal characteristics of the respondent; 3) informal civic activities, without assuming an organizational form; 4) participation in organized activities and different types of organizations; 5-8) sociability and communication (friends, relatives, neighbours); 9) communication and information sources; 10) views and opinions about different issues in Estonian society.

The study was conducted by researchers at the Center for Civil Society Study and Development (KUAK) at Tallinn University: Erle Rikmann, Krista Hinno, Tanel Vallimäe, Mikko Lagerspetz and Aivar Joorik. The data was collected in cooperation with Turu-Uuringute AS. The study was funded by the National Foundation of Civil Society.

Results

In what follows, we are presenting a short summary of the main results of the study. We will discuss mainly the attitudes of Estonians, their patterns of behaviour in organized civic behaviour as well as in informal civic activities. We will also present their general social and communicative behavior and their critical views on the society.

1. Attitudes

On the level of attitudes, almost 2/3 of the respondents prefer increased civic engagement in political processes. About a quarter of the respondents systematically chose answers (among a range of pre-given answers) reflecting views conducive of participatory democracy. Their repeated selection of such answers speaks of something that may be called a participatory-democratic orientation. The respondents with such an orientation tend to be, as a rule, with a higher level of education, Estonian-speakers (rather than Russian-speakers) and 20-49 years of age.

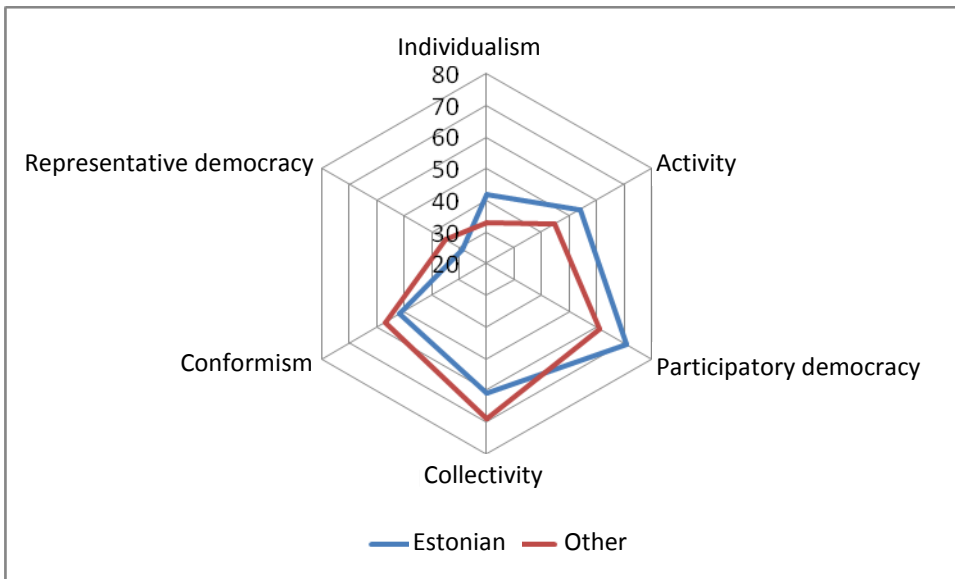
Table 1: A selection of attitudes supportive of increased engagement of citizens and of a more engaging state (N=2992)

	Completely agree or rather agree (%)	Median*	Stat. deviation
In societal matters, acting together is more effective than acting alone	91	1,6	0,7
Individuals should actively participate in solving social matters	79	1,9	0,9
Individuals should have an equal opportunity to be socially active, regardless of their political affiliations or views	75	2,0	1,0
Citizens have to keep watch on the civil servants so that they would act responsibly	69	2,1	1,0
Citizens should themselves point out the social problems	68	2,1	0,9
Activities of associations are useful for the entire society	67	2,1	1,0
In tackling social problems, everyone’s opinion counts	59	2,3	1,0
It is preferable that one does not have to know the civil servant personally when attending to one’s affairs	57	2,3	1,1
The state has to respect and take into consideration also views that conflict with the interests of the majority	52	2,4	1,0

* Likert scale 1-4 , wherein 1=“completely agree”

In the second stage of the analysis, we used indexes as the main analytic tool. Due to theoretical considerations we operationalized six indexes (three pairs of opposites) of values, as well as indexes for evaluating attitudes and the level of social activism. We evaluated the appropriateness of indicators for forming indexes with Cronbach alfa. Additionally we used the so-called normalized median indexes. The normalized median index shows the percentage of the median value of the respective index in relation to its maximum possible value.

In sum, the index analysis shows that in their political attitudes, Estonians tend to favour participatory democracy rather than representative democracy. On the activism-effectiveness and conformity-sociability axis, attitudes prioritizing social belonging are dominant. And on the individualism-collectivism axis – with a view to civic initiative – attitudes favouring cooperation are dominant. One of the primary indicators of the different orientations between respondents is their native tongue. In the graph below, we see how one’s main language used in everyday life (Estonian or Russian) influences the placing of the respondents on the “map” of indexes.

Graph 1: The relation between value orientations/attitudes and one's main language of communication, the median normalized index (N=2992)

In their attitudes, Estonians tend to favour the situation where citizens play a greater role in the political process and take increased responsibility for it. Yet when it comes to their self-perception as social actors, they tend to be more social-relations than goal-oriented. Conformity is in self-perception a more dominant attitude than activism. On the level of attitudes, Estonians value communal relations far higher than being self-centered. If the study had been limited to the level of attitudes, it would have spoken of a broad support to civic responsibility and initiative. Yet it also inquired into the actual acting patterns of the respondents in order to find out how much do they participate in various social and civic activities.

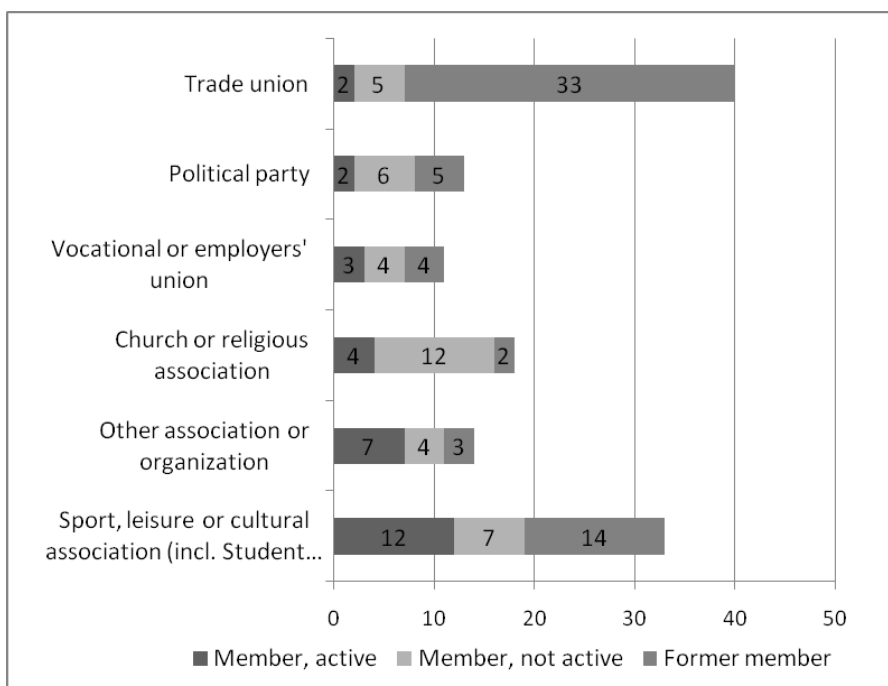
2. Civic behavior

2.1 Organized civic initiative

Organizational membership in Estonia has not increased in the past years: 31% of the respondents are (active or passive) members of a civic association. 14% participate in the activities of a church or religious association, 6% are members of a trade or vocational

association, and 9% are members of a political party. 51% of the respondents have never been members of any civic organizations.

Earlier studies have had very similar results. For instance a study commissioned by the Ministry of Social Affairs in 2007 (with 1208 respondents) showed that 18% of the respondents participated actively and 13% passively in associational activities. 69% were not members of any organization or association. Thus in the past five years participation in CSO activities has not increased.

Graph 2: Organized civic initiative. Belonging to different types of organizations. (%; N=2992)

Both the national registry of CSOs and the study of organizations conducted in 2009-2010 show that in Estonia, new organizations are constantly created, but the number of people participating in their activities remains the same; that is, it does not grow along the increase in the number of organizations.

We also wanted to find out, what are the reasons why people leave organizations or never become members in the first place. The most frequently mentioned reason was lack of interest. This clearly contradicts the expressed attitudes which appear to support increased participation in social processes. What possibly explains this contradiction is the lack of experience of successful civic initiatives, of experience that something genuine has been achieved as the result

of civic action on the part of voluntary associations. People do not perceive civic organizations as an effective means for shaping the society – a wish that is expressed on the level of attitudes.

Table 2: Reasons for not belonging to any or leaving an organizations (% of non-members)

	Lack of interest	Lack of time	Lack of money	Lack of information	There is no relevant organization	Other reason
Political party	73	11	3	5	9	8
Trade union	46	6	1	11	27	15
Professional association or the union of employers	52	8	1	12	24	11
Church or religious association	80	9	1	5	4	6
Sport, leisure or cultural association (incl student associations)	53	27	7	6	7	8
Other types of associations or organizations	62	17	4	8	13	4

Individuals older than 50 years old are more passive than any other age group. Another key indicator for individuals less likely to be members of an association is their language: among Russian-speakers, 66% of the respondents were not members of any associations, while 46% of Estonian-speakers were not members of any associations. Russian-speakers whose level of Estonian is lower are also less likely than other Russian-speakers to participate in civic organizations. Among those who do not understand or speak any Estonian, 73% are among the most passive, while among those who are fluent in Estonian, 50% are among the most passive. Among the Russian-speakers who are Estonian citizens, 48% do not participate in any organized initiatives. Among Russian citizens, two thirds (67%) are passive. An additional indicator is the respondent’s level of education: passivity is more characteristic of individuals with only primary or elementary education.

2.2 Informal civic activities, without a steady organizational form

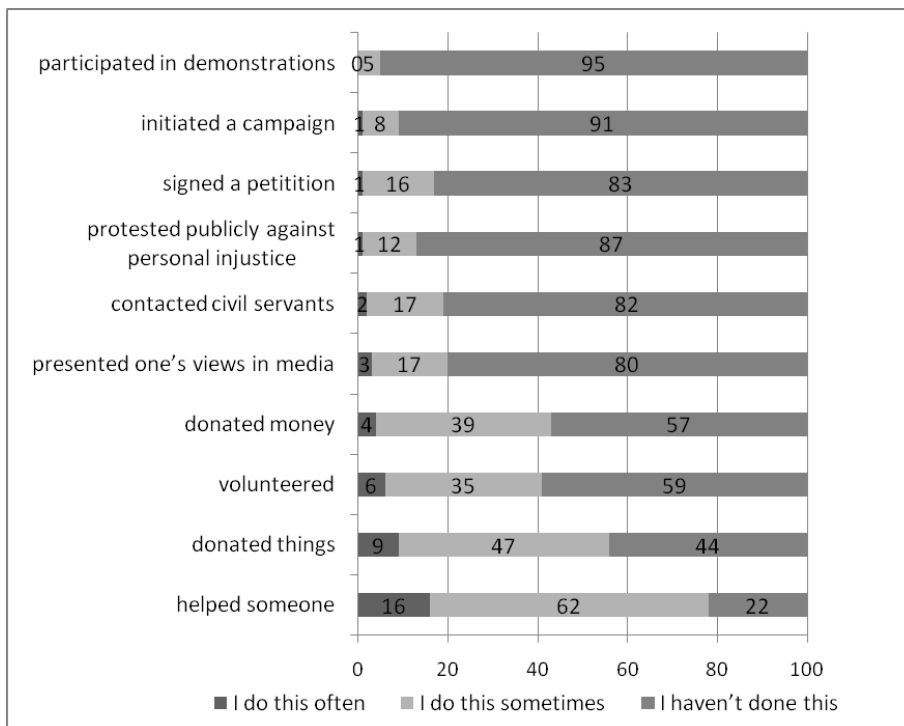
Although at the the core of the traditional understanding of civil society is organized civic initiative, there are also many possibilities (individual and collective) for societal participation without formal organizational membership or membership in a formally registered organization. We sought to investigate the civic field outside organizations, by asking: what

kind of actors are Estonians outside the formal boundaries and without the support of organizations?

In informal activities, initiatives that do not require collaboration with other people and depend solely on the individual's own choices and possibilities are dominant. 78% of the respondents have at least once in the previous 12 months helped someone who is not a member of their family. 56% have donated things and 43% have donated money. It is only in the fourth position that we find a more collective form of civic activity: 41% of respondents have in the previous 12 months participated in some communal activities as a volunteer (community days, a clean-up initiatives, etc).

Like in organized civic activities, also in the non-organizational ones, individuals with a higher level of education, social position and a higher income are more likely to participate. Age does not seem a significant factor. Estonian-speakers are more likely to participate in informal initiatives than Russian-speakers.

Estonians do not seem to like to participate in organizational activities, but can we expect civic initiative to gain any newcomers through their participation in informal activities?

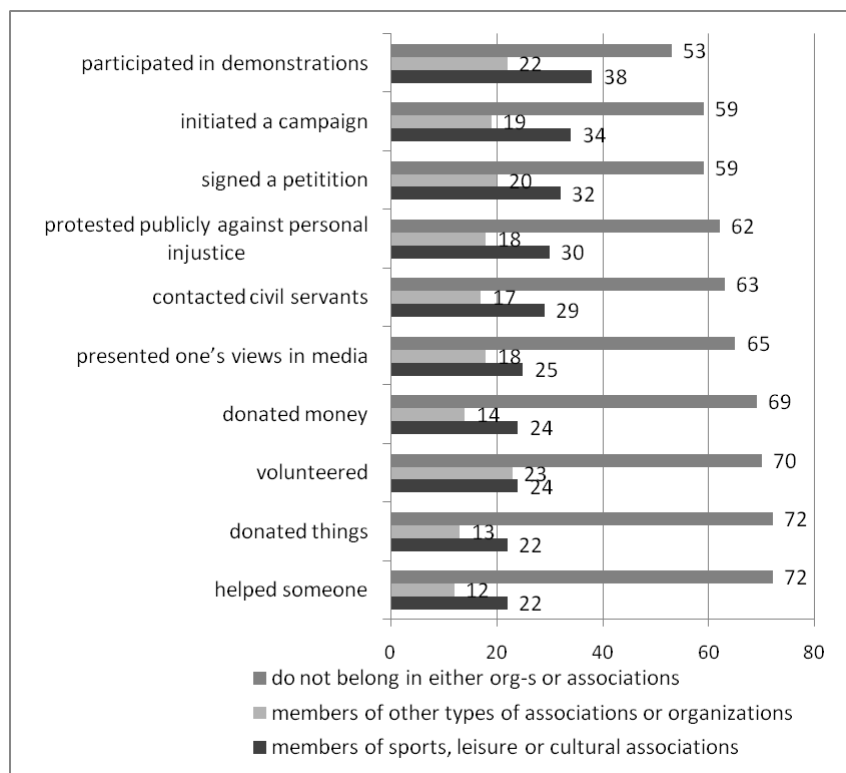

Graph 3: Informal civic activities

Table3: What is the % of respondents from particular types of organizations who have participated in particular civic activities?

	Sport, leisure or cultural org.	Other tyoe of org. or association	Do not belong in either org-s or associations	From the total number of respondents
Participated in demonstrations	6	8	4	5
Initiated a campaign	17	17	6	8
Protested publicly against personal injustice	17	16	12	13
Signed a petition	26	26	15	17
Contacted public institutions and civil servants	30	33	15	18
Expressed their views in media	34	33	15	20
Volunteered	64	66	34	41
Donated money	52	48	40	43
Donated things	63	65	54	56
Helped others	89	86	75	78

Those who are members of organizations are also more active than the average in undertaking informal activities. At the same time, the graph below indicates that there are indeed newcomers to the field of civic initiative, especially when it comes to more individual-centered activities.

Graphs 4: How many participants (%) in the informal activities also participate in organized forms of civic activities?

3. Communication: Different Forms and Intensities of Communication

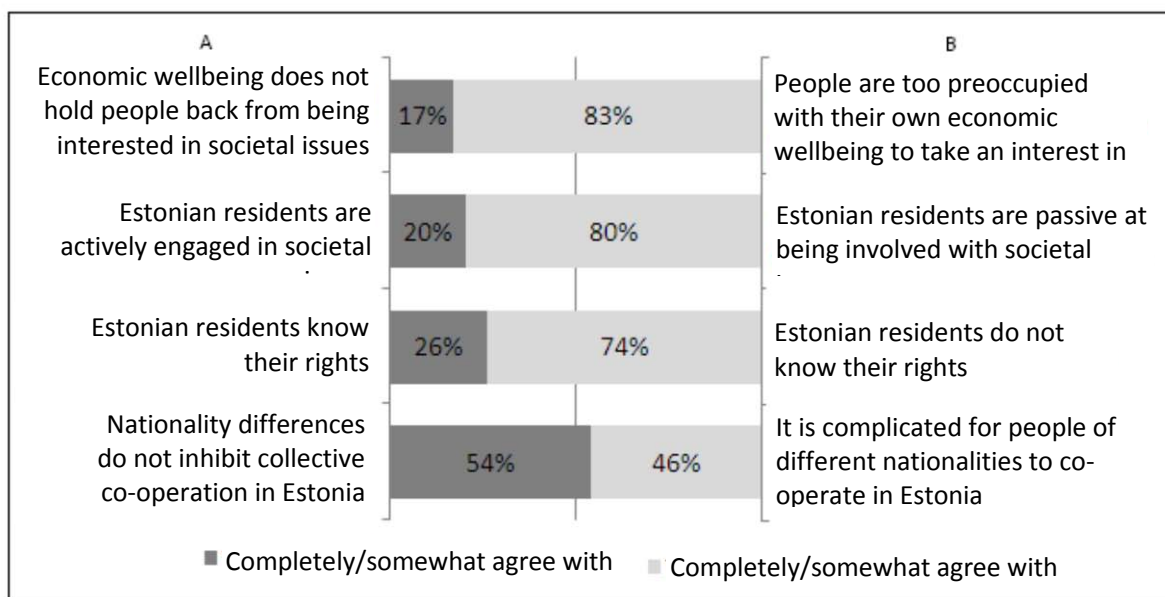
Humans are social and sociable beings. Social relations influence how well we do in a particular society, but they also shape and change our opinions and behaviour. Our support-nets based on social relations may help us to successfully tackle different challenges. The “Western” tradition of sociological research tends to understand civil society as one of the providers of such support-nets in the context of the (mainly non-tribal) societal relations dominant in the contemporary society. In our study, we asked with whom and how often do the respondents socialize.

The main indicator for determining the frequency of sociable activities is one’s ethnicity. Russian-speakers spend considerable more often time with their friends or relatives living separately. For instance, 41% of Russian-speaking and 27% of Estonian-speaking respondents invite friends to their place at least once a week. In case of Russian-speakers, one’s social networks consist mainly of friends and relatives. Estonian-speaking respondents have less intensive (meaning that they do not socialize within their social circles as frequently), but wider social relations, which include colleagues and people from one’s neighborhood. While nearly a fifth of working Russian-speakers never socialize with their colleagues outside office hours, among Estonians only a tenth never does so. Spending time with one’s colleagues outside office hours was the only form of socialization included in our questionnaire that correlated positively with attitudes oriented towards participatory democracy. We concluded that having social relations with your colleagues outside office is probably conducive of participatory-democratic attitudes. It is furthermore interesting to note that the differences are at their sharpest when it comes to socializing with your neighbours. Among Russian-speakers 44% of the respondents and among Estonian-speakers 23% never socialize with their neighbours.

4. Social criticism

In addition to participatory-democratic attitudes and the low level of actual readiness to act, Estonians as a rule tend to be rather critical of their society. This concerns their views on how well-functioning are the public institutions, on how effective is civil society in fulfilling its aims,

as well as views on fellow-citizens. For instance, 80% of the respondents believe that Estonians are socially passive and 74% believe that citizens do not know their rights. 72% think that the state does not involve civic organizations sufficiently in social and political decision-making. It was also common to think that individuals remain socially and politically passive due to economic strains.

Graph 5: Views on Estonian society and its members (N=2992)

Generally, Estonian-speakers were somewhat more optimistic in their views on societal matters and thus less critical than the Russian-speakers. Among the Russian-speakers in turn, the most critical are the respondents who do not know any Estonian. Also, the respondents who are citizens of Russia are more critical than others in their assessment of Estonian civil society – they were almost three times more critical than Estonian citizens. Respondents without citizenship were somewhat less critical than the average. Respondents with primary education were more optimistic than others, and also young people were more optimistic than older respondents.

On the one hand hence the results of the study support optimistic conclusions: Estonians want to participate in the shaping of their society, and in their attitudes and values are prepared to do so. On the other hand, only few possess the skills and experience to do so, and the number of such individuals has not increased. Civil society as part and parcel of a democratic state can

only function in an open society – on the precondition that all citizens who wish to do so have the opportunity to express their views in the decision-making process. Building such a system is neither fast nor easy, because it requires that social relations are reconsidered, that habits are changed and that new social trust can emerge. The achievement of the situation wherein impulses coming from private interests foster also the common good remains one of the key challenges for all democratic societies. This aim was also at the center of EKAK ratified by the Parliament ten years ago. For Estonians, however, another major challenge is still to be met: how to constructively express one's interests and how to act together with those who share one's beliefs.